

Jon Horgen Friberg

Assimilering på norsk

Sosial mobilitet og kulturell tilpasning blant ungdom med innvandrerbakgrunn

Foto: Anne-Stine Johnsbråten

Jon Horgen Friberg

Assimilering på norsk
Sosial mobilitet og kulturell tilpasning
blant ungdom med innvandrerbakgrunn

© Fafo 2016

ISBN 978-82-324-0342-4 (papirutgave)

ISBN 978-82-324-0343-1 (nettutgave)

ISSN 0801-6143 (papirutgave)

ISSN 2387-6859 (nettutgave)

Omslagsfoto: Copyright © 2017 Anne-Stine Johnsbråten

www.annestinefoto.no

Foto fra dokumentarfotoprojektet Volla vs Keeg - Ung i Oslo

Nettutstilling <http://post465.wixsite.com/vollavskeeg>

Omslag: Fafos Informasjonsavdeling

Trykk: Allkopi AS

Innhold

Forord	5
Sammendrag	7
English summary	10
1 Innledning og problemstilling	13
2 Begrepsavklaring og tidligere forskning.....	19
Det klassiske assimileringbegrepet.....	19
Nyklassisk assimileringsteori.....	21
Segmentert assimilering	22
Komparative perspektiver	25
Barn av innvandrere i Norge	27
Oppsummering.....	29
3 Data og metode	31
4 Sosioøkonomisk mobilitet	37
Starter med handicap	38
Høye ambisjoner	41
Høy innsats	44
«Innvandrerdrivet» i praksis?.....	45
Oppsummering.....	48
5 Religion og sekularisering	49
Bli innvandrere og deres barn mer eller mindre religiøse?	52
«Reform» – endrer religion betydning for innvandrernes etterkommere?	54
Religiøs toleranse og religiøse barrierer	57
Oppsummering.....	60
6 Holdninger til likestilling og homofili	61
Holdninger til kjønnslikestilling	62
Holdninger til homofili	64
Oppsummering.....	69

7 Identitet og tilhørighet	71
Nasjonal identifikasjon og aksept.....	72
Majoritetens syn på muslimer	75
Tillit og familieorientering	76
Oppsummering.....	82
8 Konklusjoner	85
Referanser	89

Forord

Denne rapporten er den første publikasjonen fra prosjektet Children of Immigrants Longitudinal Study in Norway – Modul I (CILS-NOR), som er finansiert av Norges forskningsråd gjennom VAM-programmet.

Våren 2016 gjennomførte Fafo en omfattende spørreundersøkelse blant elever i Vg1 i Oslo og Akershus, samt ved to utvalgte skoler i Drammen. Alle elevene fikk tilbud om å fylle ut et omfattende spørreskjema på nett i en skoletime. Spørreskjemaet inneholdt mer enn hundre spørsmål om framtidsplaner, holdninger og synspunkter, samt relasjoner til venner, familie og lærere. Mer enn 7000 elever fylte ut spørreskjemaet. Flere av spørsmålene var kopiert fra World Value Survey, slik at vi kunne sammenlikne de unges holdninger med hva folk i ulike deler av verden mener. Informasjonen fra spørreskjemaet skal etter hvert kobles med informasjon fra offentlige registre om familiens demografiske kjennetegn og sosioøkonomiske situasjon. Etter hvert som elevene går gjennom skolesystemet og ut i arbeidsliv og høyere utdanning, vil ny informasjon om hvordan det går med dem samles inn ved hjelp av offentlige registre og nye oppfølgingsundersøkelser. Det kvantitative materialet vil dessuten etter hvert suppleres med kvalitative intervjuer med ungdommer og deres foreldre. Prosjektet har fått tillatelse til å følge ungdommene fra de er 16 og fram til de 30 år gamle.

Den overordnede hensikten med prosjektet er å studere sosial mobilitet og integrasjon i det flerkulturelle hovedstadsområdet, og hvordan økonomiske, sosiale og kulturelle forhold virker sammen i denne prosessen. Denne rapporten er kun basert på den første spørreundersøkelsen. Informasjonen fra spørreundersøkelsen har ennå ikke blitt koblet sammen med registerdata, og oppfølgingsstudiene ligger ennå et stykke fram i tid. Funnene må derfor betraktes som ufullstendige, og de reiser en rekke nye spørsmål som ikke blir besvart her. Vi har ikke engang gjort detaljerte analyser av det foreliggende datamaterialet – rapporten er kun basert på deskriptive analyser av noen få nøkkelvariabler. I årene framover, etter hvert som prosjektet skrider fram, vil vi forhåpentligvis kunne beskrive de prosessene vi her skisserer, samt deres årsaker og konsekvenser, i langt mer detalj enn det som har vært mulig i denne rapporten. Vi har likevel vurdert det som på sin plass å gå ut med noen funn allerede nå, for å vise noen brede trender som så langt har vært lite belyst, både i forskningen og i den offentlige debatten.

Prosjektet er inspirert av den opprinnelige Children of Immigrants Longitudinal Study (CILS) i USA, som fulgte et kull med ungdommer i Florida og California i

perioden fra 1991 til 2003, og er del av et nettverk med liknende prosjekter som nå utføres eller har blitt utført i en rekke land over hele Europa. CILS4EU gjennomføres i England, Tyskland, Nederland, Sverige og Belgia, mens ILSEG i Spania kopierer det opprinnelige amerikanske designet – nærmere bestemt i Barcelona og Madrid.

Mens de internasjonale CILS-studiene har fokusert på unge med innvandrerbakgrunn, så har vi valgt å inkludere alle ungdommene på Vg1. I framtidige publikasjoner vil vi derfor studere ungdoms vei gjennom utdanningsløpet mer generelt – også de med majoritetsbakgrunn. I denne første publikasjonen har vi imidlertid valgt å se spesielt på unge med innvandrerbakgrunn, og deres tilpasninger til livet i Norge.

Deler av teksten og analysene ble opprinnelig laget som et grunnlagsnotat til et regjeringsoppnevnt utvalg som skal evaluere konsekvensene av høy innvandring til Norge, det såkalte Brochmann II-utvalget. Utvalget fikk overlevert en tidligere versjon av denne rapporten i september 2016.

Rapporten er skrevet i sin helhet av Jon Horgen Friberg. Erika Braanen Sterri har levert viktige bidrag gjennom tilrettelegging av datamaterialet. I tillegg skal Silje Andresen ha en stor takk for betydelig innsats med å organisere datainnsamlingen og holde kontakten med skolene. For øvrig har Silje Andresen, Erika Braanen Sterri, Jon Rogstad og Anne Britt Djuve bidratt i utviklingen av spørreskjema.

Vi vil gjerne takke Utdanningsetaten i Oslo kommune, Akershus fylkeskommune og Buskerud fylkeskommune for godt samarbeid om organiseringen av spørreundersøkelsen. Vi vil også takke rektorer og lærere som satte av tid i en hektisk hverdag for å legge til rette for at elevene kunne delta. Til sist vil vi takke de tusenvis av ungdommer som har brukt av sin tid til å besvare undersøkelsen.

Fafo, desember 2016

Jon Horgen Friberg, prosjektleder

Sammendrag

Hva slags sosiale, økonomiske og kulturelle endringer kan vi spore på tvers av generasjonene i den norske innvandrerbefolkningen? Blir etniske og religiøse skillelinjer over tid mer eller mindre betydningsfulle for unges livssjanser og livsvalg i det flerkulturelle Norge? I hvilken grad tilpasser innvandrerbefolkningen seg de dominerende holdningene i det norske samfunnet når det gjelder grunnleggende verdispørsmål, og i hvilken grad holder de fast ved verdier og praksiser fra sine hjemland? Tidligere forskning har påvist betydelig oppadstigende sosial mobilitet blant barn av innvandrere i Norge, men vi vet mindre om deres kulturelle tilpasning. I denne rapporten diskuteres *assimileringsbegrepet* i internasjonal litteratur, samt hvilken relevans det har for innvandrere og deres etterkommere som vokser opp i Norge. Deretter presenteres en overordnet analyse av utviklingen innenfor ulike grupper med tanke på sosioøkonomisk status, religiøsitet og sekularisering, holdninger til kjønnslikestilling og homofili, og identitet, tillit og familieorientering.

Når det gjelder sosioøkonomisk mobilitet, vet vi fra tidligere forskning at barn av innvandrere opplever betydelig sosial oppdrift gjennom utdanningsløpet og i arbeidsmarkedet. Ikke alle forskjeller utjevnes, men deres sosiale mobilitet er høyere enn for majoritetsungdom fra tilsvarende sosioøkonomiske kår. På lang sikt er det ingen tvil om at denne kollektive klassereisen – og med det den autoritet og anerkjennelse som følger med innpass i middelklassens privilegerte posisjoner – vil være den mest avgjørende faktoren når det gjelder å sikre at innvandrernes etterkommere faktisk blir inkludert i den dominerende norske majoritetskulturen. Våre funn støtter også opp om forklaringer basert på et særskilt og til dels kulturelt forankret «innvandrerdriv». Unge med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn er langt mer orientert mot familieforpliktelser enn majoriteten – og disse familieforpliktelsene henger igjen direkte sammen med høy innsats og høye ambisjoner i skolen.

Når det gjelder religion, finner vi at foreldrenes tro fortsetter å være svært viktig for barn av innvandrere, og at særlig muslimer beholder en sterk religiøsitet. Men vi finner samtidig klare tegn til sekularisering i den oppvoksende generasjon – også blant muslimer – i den forstand at religionen «privatiseres» og endrer karakter fra å være et ytre sett med regler for sosialt liv, til i større grad å fungere som et indre moralsk kompass for den enkelte. Vi finner også økende religiøs toleranse og større aksept for ekteskap på tvers av religion innenfor alle grupper. Også i synet på kjønnslikestilling og homofili finner vi klare indikasjoner på verdiassimilering. Blant barn av innvan-

drere som vokser opp i Norge, er det en betydelig oppslutning om idealer knyttet til kjønnslikestilling uavhengig av bakgrunn, og vi finner en klar trend i retning av økt toleranse og aksept for homofili – også blant ungdommene med bakgrunn fra de deler av verden der flertallet er sterkt negative til homofile. Disse funnene betyr ikke at det ikke fortsatt er betydelige forskjeller i verdier og holdninger mellom unge med ulik etnisk og religiøs bakgrunn. I noen tilfeller er det snakk om forskjeller som gir grunn til bekymring: det er for eksempel fortsatt et betydelig mindretall blant ikke-vestlige og særlig muslimske ungdommer som har negative holdninger overfor homofile. Men når vi tar høyde for utgangspunktet – nemlig de høyst reelle kulturelle og verdimesige forskjellene mellom befolkningen i Norge og i mange av de store senderlandene, er det likevel ingen tvil om at flertallet innenfor alle grupper gradvis tilpasser seg de dominerende holdningene i det norske samfunnet når det gjelder slike grunnleggende verdispørsmål.

Med tanke på identitet og sosiale relasjoner, er bildet mindre entydig. Riktignok finner vi at unge med innvandrerbakgrunn som er født i Norge i større grad definerer seg som «norske» enn de som selv har innvandret. Men samtidig ser vi at «ikke-hvite» – og særlig muslimer – opplever større barrierer mot å bli akseptert som norske enn andre med innvandrerbakgrunn. Deres opplevelser støttes av at ingen andre religiøse grupper møter like stor skepsis fra de norske ungdommene uten innvandrerbakgrunn enn nettopp muslimer. Men majoritetsungdommene er likevel mer positivt innstilt til muslimer enn det foreldregenerasjonen er, og økt kontakt er forbundet med mer positive holdninger. Funnene viser samtidig at familieorientering og tillit er «tyngre» materie, som tilsynelatende ikke endrer seg like raskt som mer abstrakte verdispørsmål: så langt ser det nemlig ut til at de unge i stor grad beholder den sterke familieorienteringen som også preger deres foreldres hjemland, og bare i begrenset grad tar til seg det høye tillitsnivået i Norge. Dette bør ses i lys av at respondentene bare er 16 år gamle, og at ungdom generelt er mindre tillitsfulle enn voksne. Likevel kan vi her muligens se kimen til mange av de generasjonskonfliktene som spiller seg ut i det flerkulturelle Norge – i skjæringsflaten mellom unges egne aspirasjoner og livsvalg på den ene siden, med de forventninger til likestilling og individuell frihet som det innebærer, og deres lojalitet til familiens ofte mer tradisjonelle forventninger på den andre siden. Her ser vi også konturene av et integrasjonsparadoks. På den ene siden kan familiens sosiale kontroll og autoritet til en viss grad kompensere for manglende økonomiske og kulturelle ressurser, og bidra til suksess i utdanningsløpet ved å holde ungdommene vekk fra trøbbel og sørge for at de gjør lekser og satser på skolen. Samtidig er det ingen tvil om at den samme sosiale kontrollen kan ha betydelige omkostninger i form av begrensninger i unges frihet og livsutfoldelse.

I motsetning til det som etter hvert har blitt en utbredt forestilling i norsk offentlighet – at andre generasjon og især muslimer blir mer konservative og tradisjonsbundne enn sine foreldre, finner vi altså klare tegn til assimilering langs både økonomiske, kulturelle

og sosiale dimensjoner for alle minoritetsgrupper. Ikke ubetydelige mindretall innenfor alle grupper kan riktignok avvike fra gjennomsnittet, men i sum ser det ut til at etno-religiøse skillelinjer gradvis blir mindre virksomme i den oppvoksende generasjonen, og at flertallet av innvandrernes etterkommere over tid inkluderes i et normativt fellesskap gjennom tilpasning til noen grunnleggende felles institusjonelle spilleregler.

English summary

Assimilation in Norway. Social mobility and cultural adaptation among young people from immigrant backgrounds

What kind of social, economic and cultural changes can be traced across the generations in the immigrant population in Norway? Does ethnic and religious background become more or less important for the life chances and choices of young people in multicultural Norway? To what extent does the immigrant population adapt to the predominant norms and attitudes in Norway regarding fundamental values, and to what extent do young people hold on to values and cultures of their parental countries of origin? Previous research has shown that there is considerable upward social mobility among the children of immigrants in Norway. We know less about their cultural adaptation. This report discusses the *concept of assimilation* in international literature, including its relevance for immigrants and their descendants who grow up in Norway. We then present a general analysis of the development within various groups when it comes to socioeconomic status, religiosity and secularisation and attitudes to gender equality and homosexuality, as well as identity, trust and family orientation, based on new survey data from the Children of Immigrants Longitudinal Study in Norway.

From previous research we know that children of immigrants experience a significant socially upward mobility through their educational and professional careers. Not all differences in income, employment and education are eradicated, but their social mobility is higher than for young people from the majority population who hail from similar socioeconomic backgrounds. In the long term, there is no doubt that this collective class journey, along with the authority and recognition that accompany entry into the privileged positions of the middle class, will be the most salient factor when it comes to ensuring that the descendants of immigrants become included in the Norwegian dominant culture. Our findings also corroborate explanations based on a characteristic and partly culturally determined ‘immigrant drive. Young people from non-Western immigrant backgrounds are far more focused on family obligations than the majority, and these family obligations are directly related to high ambitions and diligence at school.

As regards religion, we find that the parents’ faith continues to be highly important for the children of immigrants, and that Muslims in particular retain a strong religiosity. However, we also find clear signs of secularisation among the young generation – including among Muslims – in the sense that religion becomes ‘privatised’ and its

nature changes from being a set of external rules that guide social life, to functioning largely as an inner moral compass for each individual. We also find increasing religious tolerance and greater acceptance of inter-faith marriage in all groups. Strong indications of value assimilation were also found in the views on gender equality and homosexuality. Children of immigrants who grow up in Norway largely seem to embrace ideals related to gender equality, irrespective of background, and we can find a clear trend towards greater acceptance and tolerance of homosexuality, including among young people with a background from parts of the world where the majority have strongly negative views in this respect. These findings do not imply that significant differences do not still exist in terms of values and attitudes between young people from various ethnic and religious backgrounds: for example, there is still a considerable minority among non-Western young people, and among Muslims in particular, who harbour negative attitudes to gay people. However, when we take the baseline into account – meaning the prevailing cultural and value-related differences between the populations in Norway and in many of the large countries of origin – there is no doubt that the majority within all groups are gradually adapting to the dominant attitudes in Norwegian society when it comes to such fundamental value questions.

With regard to identity and social relations, the picture is more ambiguous. We certainly find that young people from immigrant backgrounds who are born in Norway have a greater tendency to define themselves as ‘Norwegians’ than those who have immigrated themselves. At the same time, however, we see that ‘non-whites’ – and Muslims in particular – face greater barriers to being accepted as Norwegians than people from other immigrant backgrounds. Their experience is corroborated by the fact that no other religious groups face the same degree of scepticism from young Norwegian non-immigrants than Muslims. On the other hand, the majority origin teenagers have a more positive attitude to Muslims than their parents, and the findings indicate that increased contact is related to more positive attitudes. At the same time, the findings indicate that family orientation and trust are ‘weightier’ matters, that apparently are slower to change than more abstract questions of values: so far, it seems as though the young people largely retain the strong family orientation that also characterises their parents’ country of origin, and only to a limited extent embrace the higher level of trust prevailing in Norway. This should be seen in light of the fact that most respondents are no more than 16 years old, and that adolescents in general tend to be less trusting than adults. This notwithstanding, here we may observe the seed of many of the generational conflicts that are played out in multicultural Norway – at the interface between the young people’s own aspirations and life choices on the one hand, with all the expectations for equal opportunities and individual freedom that this involves, and their loyalty to their parents’ frequently more traditional expectations on the other. Herein we may also glimpse the outlines of an integration paradox. On the one hand, the social control and authority of the family may to some extent compensate

for a lack of economic and cultural resources and help promote educational success by keeping the young people out of trouble, and ensure that they do their homework and work hard at school. At the same time, there can be no doubt that the same social control may entail considerable cost in the form of limitations on the freedom and self-realisation of the young generation.

In contrast to what has become a widespread notion among the Norwegian public – that the second generation, and Muslims in particular, become more conservative and traditionally-minded than their parents – we find clear signs of assimilation along economic, cultural and social dimensions in all minority groups. To be sure, a considerable minority within all groups may deviate from the average, but in sum it appears that ethno-religious divisions become less evident in the young generation, and that over time, the majority of the descendants of immigrants are included in a normative community through adaptation to certain fundamental, shared institutional rules of the game.

1 Innledning og problemstilling

Mange av innvandrerne som har kommet til Norge i løpet av de siste tiårene, har kommet fra fattige land og har hatt relativt lite utdanning eller andre økonomiske ressurser med seg – i hvert fall som de kan dra nytte av i det norske arbeidsmarkedet. De befinner seg ofte i de nederste rekkene i det norske klassehierarkiet – overrepresentert i ufaglærte lavlønnsyrker og blant mottakere av velferdsytelser. Samtidig utgjør forskjeller i hudfarge, religion, språk, kultur og verdier barrierer for aksept, tilhørighet og deltakelse i det norske samfunnet. Dette gjelder kanskje særlig innvandrere fra land preget av svak statsdannelse og manglende demokratiske tradisjoner, og hvor patriarkalske kjønnsrelasjoner og religiøs fundamentalisme er utbredt. Bekymringen rundt integrering av innvandrere i norsk offentlighet handler i dag ikke bare om sysselsetting og velferd, men i økende grad også om kulturell tilpasning og religiøse skillelinjer. Hvorvidt glasset er «halvfullt» eller «halvtomt», kan diskuteres, men ingen er uenige i at det er krevende å inkludere innvandrere fra fattige land i det norske samfunnet.

Men hva med deres barn? Vil de oppleve sosioøkonomisk mobilitet gjennom utdanningssystemet og arbeidsmarkedet – eller vil de reprodusere sine foreldres ofte marginaliserte posisjoner? Vil de tilpasse seg storsamfunnets normer og verdier, eller holde fast ved kulturelle praksiser fra foreldrenes hjemland – for eksempel med tanke på kjønnsroller og likestilling? Vil de religiøse, sosiale og kulturelle barrierene for integrasjon og solidaritet mellom minoritets- og majoritetsbefolkningen brytes ned, eller låses fast og tilspisses over generasjonene?

Blant barn og unge i Oslo har i dag om lag fire av ti innvandrerbakgrunn, og andelen øker. Spørsmålet om hvordan innvandrernes barn vil bli innlemmet i og finne sin plass i det norske samfunnet, handler ikke bare om deres egne livssjanser, men om hva slags samfunn Norge vil være i framtiden. I hvilken grad den norske samfunnsmodellen og de verdiene og institusjonelle spillereglene den er tuftet på, er bærekraftige i møtet med de demografiske endringene som følger av økt innvandring, vil avhenge av hvordan innvandrernes barn tilpasser seg og inkluderes i denne modellen.

I denne rapporten anvendes begrepet *assimilering* heller enn det mer brukte begrepet integrering. I Norge og Europa har assimilering begrepet lenge hatt en negativ klang, og forbindes med statlig tvangspolitikk overfor minoriteter. De siste 25 årene har imidlertid assimilering begrepet blitt redefinert og revitalisert, særlig innenfor amerikansk forskning. Her brukes begrepet mer deskriptivt om sosiale endringsprosesser i kjølvannet av migrasjon og tilpasning, uavhengig av statlig politikk. Men på grunn av de

negative historiske assosiasjonene som selve begrepet tradisjonelt har vekket i Norge og Europa, har en del innsikter og debatter fra denne litteraturen i liten grad blitt forstått eller anvendt på norske forhold. En av hensiktene med denne rapporten er å knytte norsk forskning på barn av innvandrere tettere opp mot denne litteraturen. I kapittel to vil vi derfor gå igjennom en del nyere teorier og forskning på feltet.

Assimilering kan defineres som prosessen hvor igjennom etnoreligiøse skiller over tid og/eller på tvers av generasjoner blir mindre betydningsfulle for individer og for samfunnet. Spørsmålet om hvorvidt en assimileringssprosess finner sted, kan stilles på ulike nivåer. På individnivå handler det om hvorvidt etnisk og religiøs bakgrunn får mer eller mindre betydning for livssjanser og livsvalg. På politisk nivå handler det om hvorvidt et flerkulturelt samfunn over tid genererer den nødvendige solidaritet og oppslutning om felles institusjoner til å kunne fungere som et politisk fellesskap.

Det er vanlig å beskrive assimilering langs ulike dimensjoner. Sosioøkonomisk assimilering betyr i praksis at korrelasjonen mellom klasse og etnisitet svekkes over tid, og at etnisk minoritetsbakgrunn vil få mindre betydning for barnas økonomiske status enn det har for deres foreldre. Den politiske samfunnsmodellen i Norge hviler i stor grad på kollektiv mobilisering i kraft av felles interesser og solidarisk redistribusjon mellom ulike samfunnskjikt. Dersom klasseskillene i framtidens Norge vil følge etniske og religiøse skillelinjer mellom ulike deler av befolkningen, er det vanskelig å se for seg at oppslutningen om kollektive institusjoner og redistribusjon like lett vil kunne vedlikeholdes. Denne formen for assimilering anses imidlertid som relativt ukontroversiell – kun hardbarkede rasister vil hevde at sosial mobilitet og økonomisk utjevning mellom majoritets- og minoritetsbefolkningen på tvers av generasjoner er av det onde.

Når det gjelder de sosiale, kulturelle og religiøse dimensjonene, er assimileringssbegrepet mer omstridt. Mennesker gir sjelden frivillig slipp på sin identitet og opplevelse av tilhørighet, og forsøk på å presse igjennom endringer vil kunne ha negative konsekvenser for dem det gjelder og ofte utløse betydelig motstand. Identiteter, kulturelle praksiser og grunnleggende verdier har likevel en tendens til å endre seg over tid og på tvers av generasjoner, men da gjerne som en uintendert konsekvens av forsøk på å oppnå helt andre ting.

Ifølge Alba og Nee (2003) – som har vært sentrale i arbeidet med å redefinere assimileringssbegrepet – kan kulturell assimilering skje på tre ulike måter. Den klassiske formen for assimilering betyr at personer krysser de kulturelle skillelinjene mellom majoritet og minoritet – typisk ved at minoritetspersoner gradvis tar til seg majoritetens identiteter og praksiser. Assimilering kan også skje ved at grensene mellom majoritet og minoritet blir mindre tydelige – kulturelle gråsoner og blandingsformer oppstår der det tidligere var klare skillelinjer, gjennom det som antropologer gjerne kaller «kreolisering» og «hybridisering». Til slutt kan kulturell assimilering skje ved at grensene skifter og utvides – praksiser og identiteter som tidligere ble definert

som fremmed og utenlandsk, blir tatt opp i majoritetskulturen. Grensene for hva som regnes som typisk norsk, kan for eksempel endres og utvide seg over tid, slik at ting som tidligere ble forbundet med innvandrere og dermed fremmed, blir en akseptert del av den dominerende majoritetskulturen. Hva som blir akseptert, vil imidlertid ofte bli gjenstand for strid.

Politiske og sosiale fellesskap er likevel avhengig av grenser, og ikke alt kan inkluderes i majoritetskulturen dersom man samtidig vil beholde oppslutning og koordinerings-evne omkring grunnleggende samfunnsinstitusjoner. Hvor disse grensene bør gå, vil det være delte meninger om. (Kan pizza og sushi være norsk? Kan mørk hud være norsk? Kan islam være norsk? Kan salafisme være norsk?) Et politisk fellesskap basert på sekulært demokrati og individuelle menneskerettigheter trekkes gjerne fram som et minimum. Assimilering – i form av evne til å generere nødvendig solidaritet for å kunne fungere som et politisk fellesskap – forutsetter dermed ikke bare at grensene utvides, slik at nye identiteter og praksiser innlemmes som en naturlig del av det norske, men også at innvandrerne og deres etterkommere – i den grad de kommer fra samfunn hvor disse spillereglene ikke gjelder – tilpasser seg disse spillereglene. Innvandrere i Norge kommer fra nær sagt alle verdens hjørner. Noen kommer fra samfunn som er relativt like det norske, men mange kommer også fra land og regioner der helt andre institusjonelle spilleregler gjør seg gjeldende. Det betyr ikke nødvendigvis at innvandrerne faktisk bærer med seg alle normer og verdier som samfunnene de kommer fra er preget av. Ofte tvert imot: en del flyktninger har for eksempel flyktet fra diktatur og undertrykkelse. Likevel vil det gjerne være et visst samsvar mellom hva slags grunnleggende samfunnsinstitusjoner som regulerer samfunnene folk vokser opp i, og hvilke normer og verdier de bærer med seg videre. Selv om assimilering kan forstås som en tosidig prosess, vil vi her fokusere på endringer innad i minoritetsbefolkningen. I tillegg til den økonomiske dimensjonen, vil tre ulike kulturelle felt hvor møtet mellom innvandrere og det norske samfunnet kan by på utfordringer, trekkes fram.

Det første handler om religion, sekularisering og religiøs toleranse, ettersom ulike forståelser av religion i varierende grad kan komme i konflikt med grunnprinsippene for liberale demokratier. Det andre handler om holdninger knyttet til kjønnslikestilling og homofili. Vi trekker fram disse spørsmålene fordi forsøk på å håndheve patriarkalske kjønnsnormer eller å disiplinere seksuelle «avvik», nødvendigvis vil bryte mot den individuelle autonomi og frihet som liberale demokratier bygger på. Den tredje dimensjonen gjelder identitet, tillit og familieorientering. Identifiserer ungdommene seg som «norske», og opplever de at andre aksepterer dem som «norske»? Tar unge i minoritetsbefolkningen til seg det høye nivået av tillit som ellers preger det norske samfunnet? Har individet plikter og rettigheter overfor staten, eller overfor storfamilien eller andre konkurrerende sosiale fellesskap?

Spørsmålet om assimilering blant unge med innvandrerbakgrunn som vokser opp i Norge kan dermed operasjonaliseres i følgende fire problemstillinger:

- *Sosioøkonomisk mobilitet*: Opplever ungdom med innvandrerbakgrunn sosioøkonomisk mobilitet gjennom utdanningssystemet?
- *Religion og sekularisering*: Blir innvandrernes barn mindre religiøse enn sine foreldre? Skifter innvandrernes religion betydning i form av at den «privatiseres» i møtet med det sekulære norske samfunnet? Øker eller minker den religiøse toleransen på tvers av grupper?
- *Holdninger og verdier*: I hvilken grad tar innvandrernes barn til seg holdninger som er utbredt i det norske samfunnet med tanke på kjønnslikestilling og aksept for homofili?
- *Identitet og tillit*: I hvilken grad identifiserer ungdom med innvandrerbakgrunn seg selv som «norske», og i hvilken grad opplever de å bli akseptert som norske av andre? Hvordan påvirkes graden av tillit og familieorientering blant unge som vokser opp i Norge?

I norsk offentlig debatt er det en utbredt oppfatning at innvandrernes barn som vokser opp i Norge – og særlig muslimer – blir mer religiøse og mer sosialt konservative enn sine foreldre. Hvis denne fortellingen stemmer, kan vi forvente at majoritets- og minoritetsbefolkningen blir stadig mer ulike langs disse dimensjonene. Den motsatte fortellingen handler om «Det nye norske Vi'et»: at grensene mellom minoritet og majoritet gradvis mykes opp i takt med økende kontakt; at majoriteten blir mer åpen for folk som er annerledes. I takt med at innvandrernes etterkommere gradvis tilpasser seg norske spilleregler og sakte men sikkert knas inn i folden, banes veien for en mer inkluderende nasjonal identitet. Det betyr ikke nødvendigvis at etniske identiteter og markører forsvinner – bare at folks bakgrunn blir mindre avgjørende for deres livs-sjanser og livsvalg, og at disse identitetene og praksisene ikke står i veien for å oppleve seg selv som en del av det norske fellesskapet.

I realiteten kan ulike prosesser utspille seg parallelt – mens noen gjennomgår en gradvis assimileringssprosess, kan andre oppleve marginalisering og søke tilflukt i reaktive identiteter. Analysene i denne rapporten tar imidlertid kun sikte på å beskrive hovedtrender for ulike grupper. Det kan fortsatt være betydelig variasjon innad i ulike grupper, uten at vi vil fange det opp her. Resultatene kan likevel brukes til å si noe om hvorvidt de overordnede trendene peker i retning av konvergens eller divergens på tvers av etnisitet, langs sentrale dimensjoner.

Analysene er basert på Children of Immigrants Longitudinal Study in Norway (CILS-NOR), et nytt forskningsprogram designet for å studere ungdom i det flerkulturelle Oslo, Akershus og Drammen på deres vei gjennom utdanningssystemet

og inn i voksenlivet. Studien, som gjennomføres ved Fafo, er utviklet i tråd med liknende studier som har blitt eller er i ferd med å gjennomføres i USA og en rekke land i Europa. Dette er den første rapporteringen basert på foreløpige data fra den første spørreundersøkelsen. Vi måler endring blant annet ved å sammenlikne ungdommenes svar med resultater fra World Value Survey i deres hjemland; ved å spørre ungdommene hva de tror foreldrene mener; samt ved å sammenlikne svarene til ungdommer som selv har innvandret med svarene til ungdommer som er født i Norge av foreldre med innvandrerbakgrunn. Alle disse tre metodene har svakheter, men til sammen kan de danne et noenlunde helhetlig og pålitelig bilde av hovedtrendene. I denne første rapporteringen vil vi i hovedsak vise enkle deskriptive analyser; mer komplekse spørsmål om hvordan ulike variabler henger sammen vil tas opp i senere publikasjoner.

2 Begrepsavklaring og tidligere forskning

Akademiske begreper som også brukes i offentlig debatt, blir ofte tvetydige og upresise. I det norske offentlige ordsiftet har assimileringbegrepet lenge hatt en sterk negativ klang, og forbindes helst med statlig tvangspolitikk og illiberal undertrykkelse av minoriteters identitet og kultur. I den internasjonale – og særlig den amerikanske – akademiske litteraturen har begrepet en ganske annen betydning. Her brukes det som betegnelse på sosiale endringsprosesser som skjer naturlig i kjølvannet av migrasjon og tilpasning. De siste 20 årene har det pågått en svært fruktbar debatt innenfor sosiologien og migrasjonsforskningen knyttet til assimileringbegrepet, men på grunn av begrepets negative historiske assosiasjoner, har denne debatten fått begrenset gjennomslagskraft i Norge. Før vi presenterer analyser og funn, vil vi derfor kort beskrive assimileringbegrepets tilbakekomst i amerikansk og internasjonal litteratur, med vekt på den klassiske *assimileringsteorien* fra det 20. århundret, *nyklassisk assimileringsteori* slik den ble reformulert på slutten av 1990- og 2000-tallet, den konkurrerende teorien om segmentert assimilering, samt nyere komparative bidrag. Deretter diskuteres overføringsverdi og tidligere relevant forskning fra Norge. Lesere som ikke er opptatt av teori og begrephistorie, kan hoppe rett til siste avsnitt i dette kapittelet, eller eventuelt gå rett til neste kapitittel.

Det klassiske assimileringbegrepet

Assimileringbegrepet er uløselig forbundet med den amerikanske historiske erfaringen med innvandring og nasjonsbygging. Fra slutten av 1800-tallet og fram til Immigration Act i 1924 opplevde USA en enorm tilstrømming av nye innvandreregrupper. Den hovedsakelig angloprotestantiske majoritetsbefolkningen i USA anså disse innvanderne som fremmede «raser», med en religion og kultur som ifølge mange truet det amerikanske samfunnet. Blant de innvandrede var det italienerne, grekere, albanere, polakker og russere, katolikker, jøder og ortodokse. I 1910 var mer enn 70 prosent av befolkningen i Chicago innvandrere eller barn av innvandrere. I løpet av et halvt århundre ble likevel alle disse gruppene innlemmet i det som etter hvert kom til å bli definert som den hvite amerikanske majoritetsbefolkningen, i motsetning til svarte, latinos og asiater. Assimilering handlet altså ikke bare om hvem man ble identifisert

som, like viktig var det hvem man *ikke* ble identifisert som. Slaveriet hadde etablert et sylskarpt skille mellom svarte og hvite, noe som åpnet opp muligheter for de som kunne knytte seg til de sistnevnte.

Helt siden grunnleggelsen av republikken hadde to ulike idealer stått mot hverandre: På den ene siden *anglokonformitet* – at nye grupper skulle tilpasse seg den gruppen europeiske kolonister som kom først. På den andre siden sto idealet om *smeltedigelen* – at stadig nye grupper skulle smelte sammen i en ny særegen amerikansk identitet. Innen sosiologien var det særlig den såkalte Chicagokolen i mellomkrigstiden som utviklet empiriske teorier om assimilering. Robert Park – som etter hvert ble en ledende eksponent for datidens assimileringsteori – definerte assimilering som «the name given to the process or processes by which people of diverse racial origins and different cultural heritages, occupying a common territory, achieve a cultural solidarity sufficient at least to sustain a national existence».¹ I sentrum sto hva som skulle til for å danne og opprettholde et nasjonalt politisk fellesskap. Den observante leser vil legge merke til at denne definisjonen ikke bygger på noen forventninger om at innvandrere skal gi opp alle tegn til egen kultur og identitet. Heller ikke at assimileringsprosessen nødvendigvis skulle være en enveis prosess. Chicagokolen opererte med et såkalt økologisk perspektiv på assimilering, der den enkelte innvandrere først ble integrert i egne sosiale grupper, som gjennom økonomisk og sosial interaksjon gradvis ble integrert i et større politisk og institusjonelt fellesskap. Som et svar på datidens aggressive krav om anglokonformisme, hevdet Park og Miller (1921) at assimilering av de nye innvandrergруппene ville gå lettere og bli mindre problematisk dersom de i størst mulig grad ble overlatt til å tilpasse seg i sitt eget tempo, framfor å skulle presses til å oppgi sine særegne skikker og væremåter. Denne forståelsen av assimilering står ganske langt unna dagens politiske assosiasjoner til begrepet.

Etter andre verdenskrig – påvirket av strukturfunksjonalismens konformitetsidealene i kombinasjon med framveksten av kvantitative og variabelorienterte analyseteknikker – endret imidlertid assimileringbegrepet karakter. Særlig Milton Gordon (1964) ble en eksponent for det som etter hvert ble det «kanoniserte» assimileringbegrepet: en uunngåelig, lineær prosess der innvandrere gradvis tok til seg kulturen til den hvite, protestantiske, anglosaksiske «kjerne-kulturen». Graden av assimilering kunne nå måles langs en rekke ulike dimensjoner, som gjensidig støttet opp om hverandre, og målestokken var likhet med den hvite protestantiske middelklassen.

Denne forståelsen av assimilering møtte etter hvert kritikk for å være normativ og etnosentrisk og for å formidle naive forestillinger om forholdet mellom makt, kultur og strukturelle forhold. Og ikke minst: i lys av svarte amerikaneres borgerrettighetskamp ble det stadig vanskeligere å hevde at minoritetens vei til frigjøring og likestilling lå i å ape etter majoriteten. Det ble gjerne hevdet at den nye innvandringen fra Asia,

¹ Encyclopedia of the Social Sciences 1930, referert i Alba & Nee 2003, s 19–20.

Latin-Amerika og de karibiske øyer – som skjøt fart etter innvandringsreformen i 1965 – var grunnleggende annerledes enn den forrige store innvandringsbølgen fra Europa, og at veien til assimilering uansett ikke ville være åpen for dem. I de påfølgende tiårene var det begreper som multikulturalisme, mangfold og motstand som sto i sentrum for akademisk forskning på nykommeres møte med storsamfunnet. Den akademiske kritikken, kombinert med økende bevissthet rundt den brutale tvangspolitikken som særlig hadde blitt rettet mot innfødte etniske minoriteter (indianere i Nord-Amerika, samer, tatere og rom i Skandinavia), bidro til at assimileringbegrepet gradvis ble diskreditert. I politikken rettet mot nye innvandrergrupper, som ble utviklet i takt med at den nye innvandringen skjøt fart på begge sider av Atlanteren, ble *integrasjon* og *mangfold* stående som bærende idealer. Selv om den presise betydningen av integrasjonsbegrepet varierer kraftig, så har oppmerksomheten i hovedsak ligget på sosiostrukturelle forhold. Spørsmål knyttet til kultur og identitet har i mindre grad blitt tematisert, eller hatt en uklar og omstridt normativ status. Den politiske definisjonen av integrasjon smettet over på forskningen, som også fokuserte mest på sosioøkonomiske forhold. Spørsmål om innvandrernes identitet og kultur ble i liten grad tematisert eller oppfattet som sensitivt – eventuelt noe som først og fremst ble «konstruert» av majoriteten.

Nyklassisk assimileringsteori

På 1990-tallet – i takt med at barna til de nye ikke-europeiske innvandrergruppene var i ferd med å vokse opp – kom assimileringbegrepet tilbake med full tyngde. Richard Alba kalte assimilering for «Americas dirty little secret»: alle kunne se at det foregikk en massiv kulturell assimilering av de nye innvandrergruppene og deres barn, men man hadde ikke noe språk for å snakke om det som var i ferd med å skje (1995:1). Den normative og slagordspregede debatten om multikulturalisme ga ingen verktøy for å analysere de store endringsprosessene som det amerikanske samfunnet og de nye innvandrergruppene gjennomgikk. Sammen med Victor Nee reformulerte han assimileringbegrepet, under merkelappen *Remaking the mainstream* (2003). De utviklet nye teorier om selve mekanismene for kulturell assimilering basert på innsikter fra institusjonell antropologi, deriblant Fredrik Barths (1969) perspektiv på hvordan kulturelle grenser (boundaries) (gjen)skapes og opprettholdes. Assimilering ble definert som en prosess der *kulturelle grenser over tid ble mindre betydningsfulle for folks liv*. Det kunne skje på tre ulike måter. Grensene mellom minoritet og majoritet kan *krysses* (boundary crossing) – det vil si at personer legger fra seg identitet og praksis knyttet til minoritetsgruppen og tar til seg majoritetens identitet og praksis. Grensene kan bli utydelige (boundary blurring) – det vil si at deler av både majoriteten og minoritetene beholder sine respektive egenskaper, men at det i grenseflatene mellom dem utvikler

seg nye kulturelle hybridformer som vanskelig lar seg plassere i den ene eller andre kategorien. Til sist kan grensene flyttes (boundary shifting) – det vil si at personer innenfor både majoritet og minoritet forblir uendret, men grensene for hva som regnes for majoritet flyttes eller utvides, sånn at identiteter og praksiser som tidligere ble regnet for å tilhøre minoriteter, blir inkorporert i majoritetskulturen. Kroneksempelen var katolisisme i USA – for hundre år siden regnet som noe fremmed og suspekt, nå som en integrert del av USAs dominerende religiøse landskap. I prosessen har USA endret seg fra å være et *protestantisk* land til å være et *kristent* land – kjerne-kulturens grenser har blitt utvidet. Når grenser utvides på denne måten, kan nye grupper regnes som en del av majoriteten uten at de nødvendigvis endrer seg. Kazinits og kolleger hevder for eksempel at betydningen av «rase» har endret seg i dagens USA, slik at nye grupper har fått innpass i majoriteten – men uten at det har kommet alle til gode: «The central cleavage in American life was once clearly between whites and non-whites. Today there is mounting evidence that it is between blacks and non-blacks» (Kasinitz et al. 2008:368). I praksis foregår assimilering i moderne samfunn som en gjensidig forsterkende kombinasjon av disse tre prosessene: grensekryssing, grenseutvisking og grenseflytting. Når kulturelle grenser flytter seg eller blir utydelige, vil også kulturelle praksiser og identiteter endre seg (Alba 2005, 2009).

Et sentralt poeng i den nyklassiske assimileringsteorien er at situasjonen for dagens amerikanske innvandrergupper slett ikke er så ulik den som deres europeiske forgjengere opplevde. Selv om ulike innvandrergupper assimileres i forskjellig takt, var det store bildet preget av oppadstigende mobilitet inn i den økonomiske og kulturelle hovedstrømmen, også blant de minst ressurssterke – det tar bare litt lenger tid. Et sentralt argument er at demografiske endringer ikke bare i USA, men i hele den vestlige verden, åpner opp posisjoner i middelklassen for nye grupper gjennom «non zero-sum mobility»: en aldrende innfødt befolkning gjør at unge minoriteter kan få tilgang til privilegerte posisjoner uten å måtte skvise ut majoriteten – dermed vil de nødvendigvis møte langt mindre motstand. Og når personer med minoritetsbakgrunn får innpass i privilegerte posisjoner, med den status, autoritet og anerkjennelse som følger med slike posisjoner, så vil de kulturelle grensene endres og utvides.

Segmentert assimilering

Et alternativ til dette hovedsakelig optimistiske perspektivet ble introdusert av Alejandro Portes og kolleger (Portes & Zhou 1993; Portes & Rumbaut 2001). *Segmented assimilation theory* tok opp arven fra de tidligere assimileringsteoretikerne, men hevdet samtidig at situasjonen nå faktisk er annerledes. For det første har ikke arbeidsmarkedet lenger form av en «pyramide», der innvandrere og deres barn gradvis kunne jobbe

seg opp fra bunnen. I takt med deindustrialisering og økende sosiale forskjeller, er arbeidsmarkedet nå formet som et «timeglass». Barrieren som skiller middelklassen fra prekariatet må overkommes i ett sprang – lykkes ikke innvandrernes barn i utdannings-systemet, vil de være henvist til en marginal tilværelse i bunnen av klassehierarkiet. For det andre: mens tidligere tiders innvandrere riktignok ble oppfattet som fremmede, var de likevel hovedsakelig europeere som hadde potensial for å bli oppfattet som «hvite». De nye gruppene består av asiater, latinos og svarte, og de risikerer å bli tildelt en helt annen plass i det etablerte og tungt institusjonaliserte amerikanske rasehierarkiet: når de innlemmes i det amerikanske samfunnet, risikerer de å bli henvist til den svarte gettoen snarere enn den hvite middelklassen. En siste faktor var den framvoksende narkotikaøkonomien og gjengkulturen som på begynnelsen av 1990-tallet bredte om seg i amerikanske storbyer – særlig i de fattige nabolagene hvor nyankomne innvandrere gjerne bosatte seg, og som representerte en høyst risikabel alternativ måte å innlemmes i det innfødte samfunnet på. Å assimileres inn i det sosiale miljøet rundt en, vil ikke nødvendigvis innebære å ta til seg den tradisjonelle middelklassekulturen – gitt økende sosial segregering befinner den seg uansett helt andre steder. I stedet vil det for mange innebære å ta til seg opposisjonelle identiteter knyttet til gangster-rap, gjenger, dop og kriminalitet, som ofte dominerer i de fattige områdene hvor mange innvandrere er nødt til å bosette seg. Spørsmålet er ifølge Portes og kolleger derfor ikke om de nye innvandrerne blir assimilert inn i det amerikanske samfunnet, men inn i *hvilket segment av det eksisterende «rase»- og klassehierarkiet de blir assimilert*. Hvordan det går med den enkelte, henger for det første sammen med hvilke ressurser familien har med seg fra hjemlandet, for det andre hvilke juridiske og sosiale barrierer de møter i det amerikanske samfunnet, og for det tredje de økonomiske og sosiale ressursene som finnes innenfor ulike etniske grupper og som kan mobiliseres i møtet med disse barrierene. Alle disse tre forholdene varierer sterkt mellom ulike innvandrergupper. Med utgangspunkt i denne variasjonen identifiserer teorien om segmentert assimilering tre hovedformer for assimilering i det amerikanske samfunnet.

Den første formen er oppadstigende assimilering, der innvandrergupper som har med seg betydelige mengder økonomisk og kulturell kapital fra hjemlandet og som ikke møter særlige barrierer i form av diskriminering i løpet av én generasjon, enkelt assimileres inn i den amerikanske middelklassen. Denne veien ligger åpen blant annet for europeiske innvandrere, som møter lite diskriminering, og kinesiske innvandrere, som er særlig positivt selektert med tanke på utdanning (se også Lee og Zhou 2015). Den andre er nedadstigende assimilering, som innebærer å reprodusere sine innvandrereforeldres posisjon i bunnen av arbeiderklassen, eller i verste fall assimileres inn i en underklasse preget av gjenger, dop, arbeidsledighet, kriminalitet, tenåringsgraviditeter og tidlig død. Risikoen er særlig høy for barn av innvandrergupper som har få ressurser med seg fra hjemlandet og som møter store barrierer i form av diskriminering og rasisme. Dette gjelder blant annet for svarte karibere og barn av illegale meksikanske innvandrere, som

møter store barrierer i form av rasisme og illegal status, og som har lite utdanning eller andre ressurser til å overkomme barrierene med (Portes et al. 2009). For disse gruppene representerer ikke kulturell assimilering veien til sosial mobilitet, men en risiko. I møte med rasisme og blokkerte muligheter risikerer de å ta til seg såkalt *reaktive* eller *opposisjonelle* identiteter – preget av motstand mot skole og etablerte institusjonelle normer. Den tredje formen for assimilering kaller de «selektiv akkulturasjon» (eller selektiv tilpasning), som er en mulighet for flere grupper. Dette innebærer å ta til seg mulighetene som ligger i det amerikanske utdanningssystemet, men for øvrig beholde en sterk identitet knyttet til familie og hjemland. Det som fattige innvandrere mangler av økonomisk og kulturell kapital, kan ifølge Portes og kolleger nemlig kompenseres for med det de kaller etnisk kapital – i form av solidaritet innad i etniske enklaver, et sterkt «innvandrerdrev» for mobilitet, og autoritære foreldrepraksiser som kan holde barna unna gatas fristelser. Så kan assimileringprosessen heller fullføres i neste generasjon, når de verste strukturelle fallgruvne er unngått. Men da er det avgjørende å ikke bli for amerikansk for raskt.

Debatten mellom nyklassisk assimileringsteori og teorier om segmentert assimilering har vært hard (se for eksempel Alba et al. 2011; Haller et al. 2011b; Haller et al. 2011a). Dels er det en empirisk debatt om hvilken retning utviklingen går. Basert på the Children of Immigrants Longitudinal Study – som fulgte en kohort ungdom i Miami/Fort Lauderdale og San Diego/Los Angeles mellom 1992 og 2006 – viser Portes og kolleger hvordan det gikk radikalt forskjellig for barna til ulike innvandrergupper – i tråd med teoriens prediksjoner. Innen 24-årsalder hadde 64 prosent av kineserne fullført college, 0 prosent av jentene hadde fått barn og 0 prosent av guttene hadde havnet i fengsel. Blant meksikanere hadde 4 prosent fullført college, 42 prosent av jentene hadde fått barn og 20 prosent av guttene hadde vært i fengsel (Portes et al. 2009). Kasinitz med kolleger finner imidlertid et mindre entydig og mer positivt bilde, basert på en tverrsnittstudie av barn av innvandrere i New York (Kasinitz et al. 2008). De hevder at det er for tidlig å slå fast at blant annet meksikanerne er i ferd med å oppleve nedadgående mobilitet – det er godt mulig at de bare «henger etter», men gitt mer tid, vil også stadig flere av dem oppleve sosial mobilitet oppover. De hevder også at Portes og kolleger sin hypotese om selektiv tilpasning som veien til suksess for underprivilegerte innvandrere, ikke lar seg etterprøve empirisk (Alba et al. 2011). Ifølge dem går kulturell tilpasning og økonomisk mobilitet hånd i hånd, og det er lite å vinne på å holde amerikansk kultur på avstand. Diskusjonen er imidlertid ikke bare empirisk, men reflekterer også en uenighet i teoretisk perspektiv. Segmentert assimileringsteori er grunnleggende strukturalistisk i den forstand at den ser endringer i klasseposisjoner og struktur som det mest avgjørende for sosial endring – kulturell tilpasning kommer i beste fall sekundært, og kan i verste fall svekke muligheten til å lykkes. Neoassimileringsteori antar et mer weberiansk perspektiv, der endringer i

kulturelle og sosiale grensedragninger har en selvstendig kausal forklaringskraft for sosial mobilitet og endring.

Komparative perspektiver

Debatten mellom disse to leirene har et distinkt amerikansk preg, men i løpet av de siste årene har begrepsapparatet i økende grad krysset Atlanteren. Her er det blitt klart at mange av forutsetningene i den amerikanske teoritradisjonen ikke er til stede. Europeiske land har ikke USAs historie med slaveri og institusjonalisert rasehierarki mellom de innfødte svarte og hvite befolkningene. De fleste europeiske land har heller ikke en narkoøkonomi eller kriminelle gjenger som kan matche amerikanske storbyer – ei heller de enorme økonomiske og sosiale forskjellene eller den svært skarpe geografiske boligsegregeringen. Til gjengjeld har europeiske land en helt annen historie knyttet til religion og sekularisme. Gitt at store deler av innvandrerbefolkningene i Europa, i motsetning til i USA, kommer fra muslimske land, er det her duket for en særegen europeisk konfliktlinje i møtet mellom en sekularisert innfødt befolkning og innvandrere som dels bærer med seg mer eller mindre politiserte varianter av islam. Dette oppfattes som stadig mer akutt i en tid preget av internasjonal terrorisme, krigføring og politisk kollaps i deler av Midtøsten. Antimuslimsk mobilisering er i dag en av de kraftigste drivkreftene i den politiske utviklingen i Europa. Med valget av Donald Trump i USA ser det ut til at disse drivkreftene har krysset Atlanteren og nå gjør seg gjeldende også i USA, men man kan argumentere for at religion likevel utgjør en mindre barriere for integrasjon der enn her. I tillegg har Europa sine ulike varianter av velferdsstaten – som på den ene siden beskytter mot fattigdom og økonomisk marginalisering, men på den andre bidrar til å gjøre både terskelen inn i arbeidslivet, og kostnadene for det offentlige ved at de blir stående utenfor, langt høyere.

Forsøkene på å utvikle det noen har kalt «comparative integration context theory» (Crul et al. 2010) har ikke kommet særlig langt, men til gjengjeld viser sammenlikninger mellom ulike europeiske land noen ganske tydelige empiriske mønstre med hensyn til utdanning (Crul et al. 2012; Heath et al. 2014; Alba & Foner 2015). I alle land er det slik at etterkommere etter ulike innvandrergrupper gjør det svært ulikt i utdanningssystemet: noen grupper gjør det bedre enn majoriteten, noen grupper klarer seg omtrent likt som majoriteten, mens en del grupper henger betydelig etter. Mønstrene med tanke på hvem som gjør det bra eller dårlig, er relativt like på tvers av land, og følger stort sett graden av fattigdom og utvikling i avsenderlandene, men er også påvirket av seleksjonen av migranter innenfor de ulike migrasjonsstrømmene. Gitt at deres foreldre ofte starter på et relativt lavt nivå i mottakerlandenes klassehierarki, opplever nesten alle innvandrergrupper høyere grad av sosial mobilitet enn innfødte.

Dette kan dels tilskrives det man kaller et særskilt «innvandrerdrev», men det kan også tilskrives en «nedgradering» av foreldrenes klasseposisjon i vertslandet: selv om mange innvandrere befinner seg på bunnen av klassehierarkiet i mottakerlandet, hadde mange en høyere sosial status i hjemlandet. Barnas utdanning kan således ses som en «naturlig» reproduksjon av denne tidligere statusen.

Samtidig er det store forskjeller i utfall *mellom land* – også når man sammenlikner de samme innvandrergroppene. Ett eksempel: Etterkommere etter tyrkiske innvandrere kommer relativt dårlig ut i hele Europa, men det er betydelig variasjon mellom land. Blant tyrkiske ungdommer med lav sosial bakgrunn (far kun grunnskole) er det kun 3 prosent i Tyskland som selv tar høyere utdanning på universitets- eller høyskolenivå. I Sverige var tallet hele 37 prosent. Det er altså ikke bare viktig hvor man kommer *fra* – men også hva man kommer *til* (Crul et al. 2012). Vi har ikke sammenliknbare tall for Norge, men selv om tyrkere også her er blant de innvandrergroppene som kommer dårligst ut, ser andelen etterkommere som tar høyere utdanning ut til å likne mer på Sverige enn på Tyskland.²

Også i arbeidsmarkedet avtegner det seg et liknende mønster: innvandrernes barn opplever det Heath med flere kaller «ethnic penalties» i alle land – det vil si at selv om de kommer langt bedre ut enn sine foreldre, kommer de likevel noe dårligere ut enn majoriteten når det gjelder innpass i arbeidslivet. Men størrelsen på disse «ethnic penalties» varierer. Det varierer også i hvilken grad barn av innvandrere opplever det de kaller «kumulative ulemper». Noen steder opplever de ikke bare barrierer mot å komme *inn* i arbeidsmarkedet – de kommer også dårligere ut når det gjelder tilgang til karriere og gode jobber. Andre steder opplever de at når de først er innenfor på arbeidsmarkedet, har de like god tilgang til karriere og gode posisjoner. Dette gjelder blant annet i Norge (Hermansen 2013).

I boka «Strangers no more. Immigration and the challenges of integration in North America and Western Europe» presenterer Alba og Foner (2015) den hittil mest omfattende sammenlikningen av integrasjonsutfall i ulike vestlige land langs en rekke ulike dimensjoner. De finner at ingen av de klassiske fortellingene og teoriene om innvandring og integrering – knyttet til multikulturalisme, velferdsstat, statsborgerregime eller amerikansk eksepsjonalisme – gir noen gode forklaringer på hvordan det faktisk går med innvandrere og deres barn i ulike mottakerland. Tvert imot er det andre og mer «inngrodde» institusjonelle forhold som avgjør. Når det gjelder suksess i utdanningssystemet blant barn av innvandrere, identifiserer de for eksempel to avgjørende dimensjoner: graden av bolig- og skolesegregering, samt graden av tidlig «tracking» i utdanningssystemet. USA utmerker seg i negativ forstand når det gjelder

² Blant barn av tyrkiske innvandrere i Norge var i 2013 ca 20 % av guttene og 33 % av jentene mellom 19 og 24 år innrullert i høyere utdanning (Olsen 2015). Det bør nevnes at sammensetningen av den tyrkiske innvandrergroppen varierer mellom ulike land. I Sverige er det særlig mange kurdere og assyrere, og relativt færre majoritetstyrkere.

utdanning siden skolesystemet ikke bare er sterkt segregert, men også er av svært ulik kvalitet ettersom de finansieres på lokalt nivå. Barn av fattige innvandrere mottar derfor i likhet med fattige svarte, utdanning av mye dårligere kvalitet enn de som vokser opp i hvite nabolag. Tyskland utmerker seg også negativt, som eksempelet over viser, men da som følge av at elevene på et tidlig stadium sluses inn i et hierarki av mer eller mindre akademiske eller yrkesorienterte løp. Barn av innvandrere starter med handicap, og selv med et ekstra såkalt «innvandrerdriv», tar det tid å hente inn forspranget. Jo kortere tid de har på å hente det inn, jo færre lykkes.

Barn av innvandrere i Norge

Norge har i liten grad vært del av slike komparative studier, og siden ulike land bruker ulike mål og definisjoner, er det vanskelig å sammenlikne basert på offentlig tilgjengelige data. Men eksisterende forskning tyder på at selv om økonomisk integrasjon av innvandrere er svært krevende i et høyproduktivt land som Norge, så gjør Norge det svært godt sammenliknet med andre land når det gjelder sosioøkonomisk mobilitet blant innvandreres barn. En rekke studier viser at gitt foreldrenes lave status på den sosioøkonomiske rangstigen, så gjør de det overraskende godt i utdanningssystemet (Bratsberg et al. 2012; Hermansen 2015). Mange av de som tar høyere utdanning velger dessuten elite- og profesjonsutdanninger. Flere grupper barn av innvandrere – blant annet fra India, Sri Lanka, Vietnam, Iran og Pakistan – er faktisk overrepresentert blant studenter innenfor høyere utdanning (Olsen 2015). Riktignok er det ikke alle som kommer helt i mål. Hermansen (2015) finner at selv om etterkommere etter innvandrere fra Tyrkia, Marokko og Pakistan – hvor foreldregenerasjonen hadde svært begrensede utdanningsressurser – har gjennomført en langt brattere klassereise enn andre grupper, så er ikke hele forskjellene i utdanning helt borte ved fylte 30 år. Men den sosiale oppdriften er slående. Tidligere studier har vist at sammenhengen mellom klassebakgrunn og utdanningsprestasjoner er svakere blant barn av innvandrere enn blant barn av norskfødte: barn av innvandrere ser ut til å «tape» mindre på å ha foreldre med lav sosioøkonomisk bakgrunn, og tilsvarende «vinner» de mer på å ha foreldre med høy sosioøkonomisk status (Fekjær 2010).

Når det gjelder sysselsetting, viser forskningen at det skjer en betydelig forbedring sammenliknet med foreldregenerasjonen. Ikke-europeiske etterkommergrupper har riktignok et noe lavere sysselsettingsnivå enn jevnaldrende i majoriteten (Olsen 2016), og barn av innvandrere bruker gjerne noe lengre tid på å komme i arbeid etter utdanning (Birkelund & Mastekaasa 2009; Birkelund et al. 2014). Noen flere står også uten arbeid eller mottar sosialstønader rundt 30-årsalder, selv etter at man kontrollerer for forskjeller i utdanning og familiebakgrunn (Hermansen 2013). Det skyldes delvis

barrierer mot å komme inn i arbeidsmarkedet – blant annet i form av diskriminering (Midtbøen 2015). I tillegg bidrar en mer tradisjonell familieorganisering til noe lavere sysselsetting blant kvinner. Forskning viser imidlertid at det også her pågår betydelige endringer i normer og sosial praksis knyttet til kvinners yrkesdeltakelse (se f.eks. Nadim 2014, 2016; Kavli 2015). For etterkommere som først er kommet innenfor arbeidslivet, så er minoritetsstatus dessuten ingen ulempe for tilgang til privilegerte posisjoner. Dette står i kontrast til situasjonen i mange andre europeiske land, hvor personer med minoritetsbakgrunn opplever *kumulative* ulemper også når de har kommet innenfor arbeidslivet (se Hermansen 2013).

Også når det gjelder innvandrene og deres etterkommeres økonomiske posisjon har forskning vist at det forekommer betydelig oppadstigende mobilitet. Hermansen (2016) viser for eksempel ved hjelp av registerdata over posisjoner i den relative inntektsfordelingen, at innvandrereforeldrene til dagens andre generasjon var dramatisk overrepresentert i bunnen av inntektsfordelingen da barna deres var i tenårene. Nærmere 45 prosent av etterkommerne vokste opp i de ti prosent fattigste familiene. En sammenlikning av barn av innvandrere tidlig i trettiårene med jevnaldrende med etnisk norsk bakgrunn, viser sterkt reduserte inntektsforskjeller. Norskfødte med innvandrereforeldre er riktignok litt overrepresentert i nederste del av inntektsfordelingen, men forskjellene er langt mindre enn i foreldregenerasjonen, og mange befinner seg også helt øverst i inntektsfordelingen. Denne trenden gjelder på tvers av ulike innvandrergupper. Også når det gjelder inntekt er det de som starter med det dårligste utgangspunktet – som unge med foreldre som har innvandret fra Tyrkia, Marokko og Pakistan – som opplever størst grad av oppadstigende sosial mobilitet.

Tidligere forskning har indikert at integrasjon av første generasjons innvandrere er særlig krevende i den norske institusjonelle konteksten (Bratsberg et al. 2010). Are Skeie Hermansen (2017) kaller dette et velferdsstatlig integrasjonsparadoks. Han peker på at det er de samme institusjonene som gjør integrasjon av innvandrere særlig krevende, som bidrar til å fremme oppadgående sosial mobilitet blant deres barn. De omfattende investeringene i befolkningens utdanningsnivå og de generøse ordningene for inntektssikring bidrar på den ene siden til både å høyne terskelen og svekke insentivene for å komme inn i arbeidslivet på en måte som særlig rammer innvandrere. Men samtidig bidrar de til gode utdanningsmuligheter og beskyttelse mot de negative effektene av fattigdom for barna deres.

Oppsummering

- Assimilering som sosial prosess i kjølvannet av innvandring handler om hvorvidt etnisk bakgrunn over tid og på tvers av generasjoner blir mer eller mindre avgjørende for individers livssjanser og livsvalg, og om hvordan flerkulturelle politiske fellesskap genererer solidaritet og oppslutning om felles institusjoner og spilleregler.
- I USA har assimileringbegrepet i løpet av de siste 25 årene blitt reformulert og gjenstand for fornyet debatt. Mens nyklassiske assimileringsteorier hevder at grensene mellom etniske grupper i vestlige innvandringssamfunn over tid blir mindre betydningsfulle, og at de fleste grupper opplever betydelig oppadstigende mobilitet inn i middelklassen, hevder teorier om segmentert assimilering at ulike grupper i større grad finner sin plass i ulike segmenter av det amerikanske «rase»- og klassehierarkiet.
- Nyklassisk assimileringsteori og teorier om segmentert assimilering har også ulike perspektiver på betydningen av kulturell tilpasning. Mens nyklassisk assimileringsteori hevder at kulturell tilpasning og sosial mobilitet går hånd i hånd, hevder teorier om segmentert assimilering at rask kulturell tilpasning kan være risikabelt for barn av de mest ressurssvake innvandrergруппene, fordi det kan bryte ned autoritetsrelasjoner mellom foreldre og barn og dermed svekke det såkalte innvandrerdrevet for mobilitet. For grupper som møter store barrierer med få ressurser er derfor *selektiv* kulturell tilpasning, der man drar nytte av såkalt etnisk kapital innad i egen gruppe, mest hensiktsmessig og minst risikabelt.
- Overføringsverdien av nyklassisk og segmentert assimileringsteori til europeiske forhold er omdiskutert, gitt svært ulik kontekst (nøkkelord: velferdsstat, ulikhet, segregering, «rase», religion).
- Komparative studier fra Europa viser at etterkommere etter ulike innvandrergupper har ulik grad av suksess i utdanningssystemet, men nesten alle grupper opplever større mobilitet enn innfødte fra tilsvarende sosioøkonomiske kår.
- Det er også betydelige forskjeller mellom ulike mottakerland i evne til å inkludere barn av innvandrere. Sosial ulikhet, grad av boligsegregering og utdanningssystemets «rigiditet» med tanke på hvor tidlig elever sluses inn i ulike utdanningsløp, er faktorer som har vist seg å være avgjørende.
- Norge har i liten grad vært del av eksplisitt komparative studier, men eksisterende forskning tyder på at det går relativt bra med barn av ikke-vestlige innvandrere i Norge, sammenliknet med de fleste andre land i Europa. Ikke alle forskjeller mellom majoritets- og minoritetsbefolkningen utjevnes, men barn av ikke-vestlige

innvandrere opplever svært høy oppadgående mobilitet både med tanke på utdanning, arbeid og inntekt.

Kulturelle endrings- og tilpasningsprosesser har i liten grad vært gjenstand for systematiske og/eller komparative studier.

3 Data og metode

Våren 2016 gjennomførte Fafo i samarbeid med utdanningsmyndighetene en spørreundersøkelse blant ungdom i Oslo og Akershus, samt ved utvalgte skoler i Drammen. Alle elever på Vg1 kunne delta i undersøkelsen ved å svare på et omfattende spørreskjema i en skoletime. Undersøkelsen inneholdt over hundre spørsmål om elevenes bakgrunn, erfaringer, framtidambisjoner, holdninger og sosiale relasjoner. Spørreundersøkelsen vil danne grunnlaget for et longitudinelt forskningsprogram, der respondentene skal følges gjennom utdanningsløpet og inn i voksenlivet. Svarene fra spørreundersøkelsen skal først kobles sammen med registerdata fra SSB om demografiske kjennetegn ved foreldrene og familiens sosioøkonomiske situasjon. Deretter vil det gjøres oppfølgingsstudier av ungdommene med jevne mellomrom, basert på registerdata om deres utdanning, sysselsetting mm., samt nye spørreundersøkelser. Svarene fra den første spørreundersøkelsen vil etter hvert brukes for å kunne forklare variasjon i utfall på lengre sikt. Hensikten er blant annet å undersøke de kausale forholdene mellom ulike kulturelle, sosiale og økonomiske dimensjoner ved ungdoms tilpasninger og livsjanser. Studien er finansiert av Norges forskningsråd. Dette er første rapportering fra prosjektet, og den baserer seg kun på svarene fra den første spørreundersøkelsen.

Totalt 7386 ungdommer har besvart undersøkelsen. Dette utgjorde mellom 50 og 60 prosent av alle elevene ved Vg1 i Oslo og Akershus. Så langt har vi ikke gjennomført noen frafallsanalyse. En grundig frafallsanalyse og eventuell vektning for å justere eventuelle skjevheter langs demografiske og sosioøkonomiske kjennetegn vil kunne gjøres når spørreundersøkelsen er koblet sammen med registerdata. Frafallet er imidlertid primært på skolenivå – ettersom enkelte skoler i liten grad la til rette for elevenes deltakelse. Denne formen for frafall kan antas å være mindre problematisk enn individuelt frafall. Vi regner ikke med at noen resultater vil endre seg nevneverdig når frafallsanalysen er gjennomført. Lesere bør imidlertid ta høyde for at det kan bli gjort mindre justeringer av estimatene i senere publikasjoner.

Tabell 3.1 Kjennetegn ved utvalget. CILS-NOR.

	Norge	Vest-Europa/ Amerika/ Oseania	Øst-Europa/ Balkan	Sør-Asia, Øst-Asia og Sørøst-Asia	Midtøsten og Vest-Asia	Afrika
N=7119	4447 (63 %)	808 (12 %)	294 (4 %)	454 (7 %)	615 (9 %)	391 (6 %)
Foreldres fødeland	Norge	Sverige Danmark USA Tyskland Island Chile	Tidl. Jugoslavia Polen Litauen Russland	Sri Lanka Vietnam Filippinene India Thailand Kina	Pakistan Afghanistan Irak Iran Tyrkia	Somalia Marokko Eritrea Etiopia Egypt Gambia Nigeria
Andel født i Norge	100 %	76 %	45 %	73 %	67 %	54 %
Andel m/én forelder m/høyere utdanning (tatt i Norge)	75 % (71 %)	80 % (55 %)	59 % (23 %)	52 % (37 %)	39 % (22 %)	46 % (30 %)
Religiøs tilhørighet	Kristendom: 54 % Ingen religion: 43 %	Kristendom: 52 % Ingen religion: 45 %	Kristendom: 50 % Ingen religion: 23 % Islam: 23 %	Kristendom: 28 % Hinduisme: 25 % Ingen reli- gion: 24 % Buddhisme: 13 %	Islam: 81 % Ingen reli- gion: 13 % Kristendom: 5 %	Islam: 56 % Kristendom: 33 % Ingen reli- gion: 9 %

Tabell 3.1 gir en oversikt over datamaterialet etter foreldrenes fødeland, hvorvidt de selv er født i Norge og religiøs tilhørighet. Vi har delt utvalget inn i seks hovedgrupper etter hvor i verden foreldrene er født. Selv om unge uten innvandrerbakgrunn utgjør den klart største gruppen, er vi i denne rapporten mest interessert i de som har innvandrerbakgrunn.

- Norskfødte ungdommer med norskfødte foreldre utgjør 4447 personer og 63 prosent av utvalget. Av disse oppgir 75 prosent at minst én av foreldrene har utdanning utover videregående skole, hvorav 71 prosent oppgir at denne er tatt i Norge. Med tanke på religion oppgir litt over halvparten at de tilhører kristendommen, mens litt under halvparten oppgir at de ikke tilhører noen religion.
- 808 ungdommer oppgir å ha innvandrerbakgrunn fra Vest-Europa, Amerika og Oseania, hvorav Sverige, Danmark, USA, Tyskland, Island og Chile utgjør de

største opphavslanene.³ 76 prosent av disse er født i Norge, mens 24 prosent har innvandret selv. 80 prosent oppgir at minst én av foreldrene har utdanning utover videregående skole, hvorav 55 prosent oppgir at denne er tatt i Norge. Litt over halvparten oppgir at de tilhører kristendommen, mens litt under halvparten oppgir at de ikke tilhører noen religion.

- 294 personer har foreldre som er født i Øst-Europa og på Balkan, og de viktigste opphavslanene her er Polen, Litauen og Russland, samt Bosnia-Hercegovina, Kosovo og andre republikker fra det tidligere Jugoslavia. Her er bare 45 prosent født i Norge, mens resten har innvandret. 59 prosent oppgir at minst én av foreldrene har utdanning utover videregående skole, hvorav 23 prosent oppgir at denne er tatt i Norge. Mens om lag halvparten oppgir å tilhøre kristendommen, er den andre halvparten jevnt fordelt mellom islam og ingen religion.
- 454 ungdommer har foreldre som er født i Sør-Asia, Øst-Asia og Sørøst-Asia, hvorav Sri Lanka, Vietnam, Filippinene, India, Thailand og Kina utgjør de viktigste opphavslanene. Av disse ungdommene er 73 prosent født i Norge. 52 prosent oppgir at minst én av foreldrene har utdanning utover videregående skole, hvorav 37 prosent oppgir at denne er tatt i Norge. 28 prosent oppgir å tilhøre kristendommen, 25 prosent oppgir hinduisme, 24 prosent tilhører ingen religion, mens 13 prosent er buddhister.
- 615 ungdommer har bakgrunn fra Midtøsten og Vest-Asia. De største opphavslanene for denne gruppen er Pakistan, Afghanistan, Irak, Iran og Tyrkia. Av disse er 67 prosent født i Norge. 39 prosent oppgir at minst én av foreldrene har utdanning utover videregående skole, hvorav 27 prosent oppgir at denne er tatt i Norge. 81 prosent oppgir å være muslimer, 13 oppgir å ikke tilhøre noen religion, mens 5 prosent er kristne.
- Til sist har 380 ungdommer bakgrunn fra Afrika, med Somalia, Marokko, Eritrea, Etiopia, Egypt, Gambia og Nigeria som de viktigste opphavslanene. Av disse er 54 prosent født i Norge. 46 prosent oppgir at minst én av foreldrene har utdanning utover videregående skole, hvorav 30 prosent oppgir at denne er tatt i Norge. 56 prosent oppgir islam som religion, 33 prosent oppgir kristendom og 9 oppgir ingen religion.

I de følgende analysene vil vi i hovedsak presentere funnene etter disse hovedkategoriene. Det er imidlertid viktig å huske på at kategoriene inkluderer ungdommer med svært ulike bakgrunn, og at gruppene skiller seg fra hverandre med tanke på en rekke ulike faktorer ved siden av geografisk opphav – som botid, andel født i Norge, foreldrenes

³ Det er ikke vanlig å gruppere Latin-Amerika sammen med Nord-Amerika og Vest-Europa på denne måten, men vi har gjort det slik fordi antallet respondenter med bakgrunn fra Latin-Amerika er relativt lavt.

innvandringsgrunn, utdanning og sosial posisjon i Norge, religiøs tilhørighet mm. I det følgende vil vi kun presentere deskriptive analyser. Disse sier lite om årsakene til at de ulike gruppene skiller seg fra hverandre langs sentrale dimensjoner. I senere analyser vil vi i større grad kontrollere for ulike bakgrunnsvariabler, for på den måten å skille ulike sammenhenger fra hverandre.

I denne rapporten er vi spesielt opptatt av å måle endring over tid og på tvers av generasjoner i kjølvannet av migrasjon, og vi vil bruke tre ulike teknikker for å gjøre dette. Den første er å sammenlikne ungdommenes svar med svarene som har blitt avgitt i deres foreldres hjemland i World Value Survey. For enkelte variabler vil vi derfor i tillegg til de fem hovedkategoriene presentere tall for grupper med bakgrunn fra enkeltland. Her har vi spesielt fokusert på land hvor det foreligger tall fra World Value Survey, og som i tillegg er land hvor et betydelig antall respondenter i utvalget har sin bakgrunn, slik at vi kan sammenlikne ungdommenes svar med det folk i deres foreldres hjemland svarer. Ikke alle land er med i World Value Survey – dette gjelder for eksempel krigsherjede land som Somalia, Afghanistan og Sri Lanka, som mange flyktninger til Norge har kommet fra de siste tiårene. Men for en rekke andre land kan vi sammenlikne ungdommenes svar direkte med hva folk i foreldrenes hjemland svarer. Informasjon om World Value Survey og resultater fra ulike land kan finnes her: <http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>. Vi gjør oppmerksom på at antallet respondenter er relativt lavt for enkelte av disse landgruppene (se tabell 3.2), og at tallene derfor må tolkes med forsiktighet. Når trendene viser seg å være entydige på tvers av flere landgrupper, regner vi likevel funnene for å være relativt robuste. Her er det dessuten viktig å understreke at innvandrere ikke nødvendigvis er representative for folk i sine hjemland – når folk i Norge svarer annerledes enn folk i foreldrenes hjemland, kan det skyldes både seleksjon og sosial endring. For enkelte flyktninggrupper – som for eksempel iranere og vietnamesere – er det for eksempel tydelig at seleksjonen av innvandrere til Norge skiller seg fra befolkningen i hjemlandet. For andre grupper er det mindre grunn til å tro at innvandrerbefolkningen skiller seg vesentlig fra den øvrige befolkningen i sine hjemland, og vi kan anta at eventuelle forskjeller i svar faktisk kommer som følge av sosial endring.

Et annet grep vi bruker for å måle endring er å spørre ungdommene hva de tror foreldrene mener om de samme spørsmålene som de selv har svart på. Her unngår vi seleksjonsproblemet ved å relatere direkte til respondentenes foreldre, men det er viktig å understreke at det å spørre ungdommene ikke gir et fullgodt svar på hva foreldrene faktisk mener – bare hva ungdommene tror foreldrene mener. Vi tror likevel det er mulig å få et relativt godt inntrykk. I den grad foreldres holdninger påvirker barna, forutsetter det at de faktisk har et visst kjennskap til disse holdningene. Det er dessuten interessant i seg selv å vite om flertallet av ungdommene opplever seg selv som mer eller

Tabell 3.2 Antall respondenter med familiebakgrunn i utvalgte land.

Landbakgrunn	n
Norskfødte uten innvandrerbakgrunn	4447
Utenlandsfødte	917
Norskfødte med innvandrerforeldre	1773
Total	7137
Største landgrupper	
Pakistan	247
Somalia	140
Sverige	187
Sri Lanka	134
Polen	84
Iran	80
Afghanistan	80
Tyrkia	70
Irak	74
Vietnam	68
Marokko	65
Filippinene	62

mindre enige eller uenige med sine egne foreldre, og i hvilken retning de oppfatter at denne uenigheten går – uavhengig av hva foreldrene faktisk mener.

Til sist måler vi endring ved å sammenlikne unge som er født i Norge med unge som selv har innvandret. Når man sammenlikner slike «syntetiske generasjoner», er det viktig å huske at de også pleier å skille seg fra hverandre langs andre sentrale variabler som følge av ulike innvandringshistorier. Vi vet altså ikke om forskjeller skyldes sosial endring over generasjoner, eller om det bare skyldes at innvandrerne som kom for 20 år siden var annerledes enn de som kommer i dag. Alle metodene innebærer altså svakheter, men til sammen gir disse tre grepene et relativt robust bilde av endring og stabilitet på tvers av generasjoner.

4 Sosioøkonomisk mobilitet

Sosioøkonomisk assimilering handler om i hvilken grad de økonomiske livssjansene til etterkommere av dagens innvandrere vil være betinget av deres etniske bakgrunn. I praksis betyr det i hvilken grad innvandrernes barn opplever oppadgående sosial mobilitet i utdanningssystemet og arbeidsmarkedet relativt til sine foreldre. I assimileringslitteraturen regnes denne formen for assimilering som den mest grunnleggende og avgjørende. Det er først og fremst gjennom utdanningssystemet og arbeidsmarkedet nye minoriteter kan få tilgang til posisjoner, makt, anerkjennelse og innflytelse på lik linje med majoritetsbefolkningen. Og det er først når minoritetsbefolkningen har fått innpass i den dominerende middelklassen, at de kulturelt sett vil bli en anerkjent og integrert del av samfunnet.

I en nylig publisert doktorgradsavhandling viser Are Skeie Hermansen at mange barn av innvandrere som så langt har vokst opp i Norge, har opplevd en svært bratt klassereise (se Hermansen 2015, 2016). Blant etterkommere etter innvandrere mellom 19–34 år er i dag tre av ti registrert som studenter i høyere utdanning, mot to av ti i resten av befolkningen. I de fleste landgrupper gjelder dette langt på vei for begge kjønn. Det er riktignok litt større frafall i videregående skole blant etterkommere etter innvandrere, men i løpet av de to siste tiårene har gapet mellom norskfødte innvandrerbarn og jevnaldrende uten innvandrerbakgrunn blitt redusert med halvparten – norsk skole har altså blitt bedre til å inkludere unge med minoritetsbakgrunn. Etterkommerne etter innvandrere har også litt lavere sysselsettingsnivå enn jevnaldrende uten innvandrerbakgrunn, og det er grunn til å tro at flaskehalsen inn i arbeidslivet kan tilskrives både etnisk diskriminering i ansettelsesprosessen og tradisjonelle kjønnsroller knyttet til kvinners og mødres arbeidsdeltakelse i enkelte landgrupper. Men når de først er i jobb, klarer de seg like bra som majoriteten. Dette står i kontrast til flere andre land i Europa, hvor mange grupper gjerne opplever betydelige problemer også etter at de er i arbeid. Videre viser Hermansen at inntektsforskjellene relativt til majoriteten er redusert med nær 80 prosent fra innvandrerforeldrene til deres voksne barn. Det er med andre ord en sterk oppadstigende inntektsmobilitet i alle de store ikke-europeiske etterkommergruppene. Mens innvandrerforeldrene var kraftig overrepresentert i bunnen av inntektshierarkiet, er barna deres i økende grad representert over hele det sosiale spekteret i samfunnet. Ifølge Hermansen tyder funnene på at vi nå ser framveksten av en ny, etnisk sammensatt norsk middelklasse.

Respondentene i CILS-NOR-studien gikk på undersøkelsens tidspunkt (våren 2016) i første klasse på videregående skole, og de fleste var dermed 16 år gamle. Det er selvfølgelig alt for tidlig å gi et endelig svar på hvordan det vil gå med dem. Vi vil likevel gi et lite innblikk i de unges aspirasjoner, motivasjon og innsats, samt hva slags ressurser de har tilgang til, og diskutere funnene opp mot ulike teorier om hva som fremmer sosial mobilitet blant unge med innvandrerbakgrunn. I hvilken grad aspirasjoner og innsats faktisk gir uttelling i form av utdanningsoppnåelse, vil være tema for senere publikasjoner, etter hvert som vi skal følge ungdommene gjennom utdanningssystemet.

Starter med handicap

Innvandrere kommer med ulik mengde ressurser i bagasjen som kan hjelpe dem med å klare seg i det norske samfunnet. Foreldrenes ressurser i form av utdanning, økonomisk posisjon og språkferdigheter har avgjørende betydning for hvordan det går med barna deres. Mens noen innvandrere har høy utdanning og kommer fra de øvre sosiale lag i sine hjemland, er det andre som mangler grunnleggende skolegang og ferdigheter. På tross av stor variasjon, starter unge med innvandrerbakgrunn fra ikke-vestlige land *i gjennomsnitt* livet i Norge med betydelige handicap sammenliknet med sine jevnaldrende uten innvandrerbakgrunn. Mange har foreldre med lite utdanning fra hjemlandet, og den kulturelle kapitalen de har, er ofte lite overførbart til norske forhold. En del innvandrere kommer med mye utdanning, men blant innvandrere fra særlig Afrika og Asia er det mange som har lite utdanning utover grunnskole.⁴

Økonomisk befinner deres foreldre seg oftere i bunnen av det norske klassehierarkiet og har færre materielle ressurser å tilby sine barn – en stor andel barn i innvandrerfamilier vokser opp i fattigdom. Ifølge SSB har innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre generelt lavere husholdningsinntekt enn den øvrige befolkningen, og dette gjelder spesielt for husholdninger med barn og unge. Mange husholdninger med barn og unge med innvandrerbakgrunn befinner seg nederst i inntektsfordelingen. Tall fra SSB viser blant annet at 36 prosent av barn av innvandrere i dag lever i fattigdom, og tallene er noe høyere for Oslo enn for resten av landet. Til sammenlikning lever 5 prosent av barna til norske foreldre i fattigdom. Inntektsnivået varierer imidlertid med landbakgrunn. For eksempel har barn med bakgrunn fra Norden, Vest-Europa og Nord-Amerika en husholdningsinntekt på nivå med barn uten innvandrerbakgrunn. Andelen med vedvarende lavinntekt er derimot langt større for barn med bakgrunn fra Asia og Afrika, hvor henholdsvis mer enn en tredjedel og mer enn halvparten levde

⁴ <https://www.ssb.no/utdanning/artikler-og-publikasjoner/norges-innvandrere-baade-hoyt-og-lavt-utdannet>

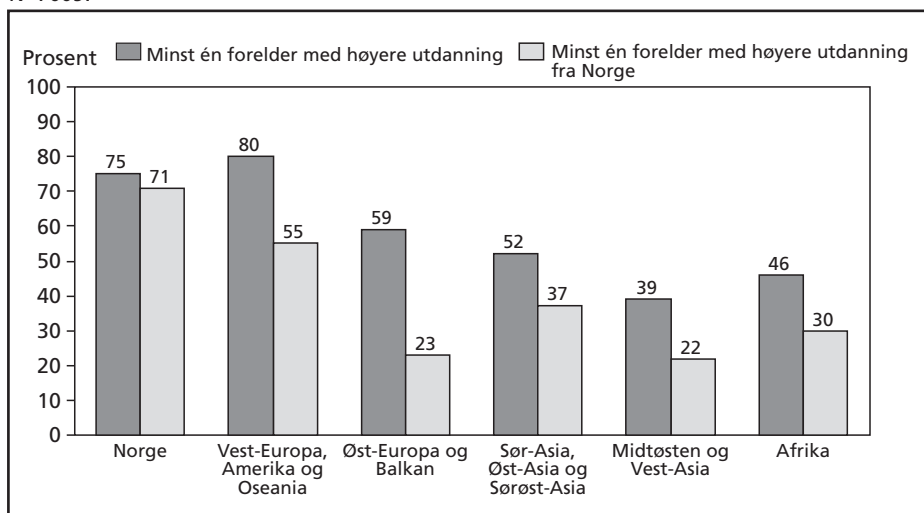
i hushold med vedvarende lav inntekt. 41 prosent av pakistanske barn og nærmere 60 prosent av barna fra Irak tilhørte en husholdning med vedvarende lavinntekt mellom 2011 og 2013. Andelen blant somaliske barn var hele 74 prosent.⁵

Barn med innvandrerbakgrunn fra vestlige land starter på sin side oftere fra en mer privilegert sosial posisjon enn barn av innvandrere fra fattige land. Dette henger dels sammen med at innvandrere fra vestlige land i langt mindre grad opplever diskriminering og motgang, dels handler det om at vestlige land har langt bedre utdannings-systemer enn land i den tredje verden, og dels handler det om at innvandrere fra vestlige land selekteres på en annen måte. Derfor har de gjerne med seg langt mer utdanning fra sine hjemland, og den utdanningen de har, er dessuten langt lettere overførbart til norske forhold.

Figur 4.1 gir et innblikk i gjennomsnittlige forskjeller mellom de seks ulike gruppene når det gjelder foreldres utdanning. Den ene søylen viser andelen som har minst én forelder med høyere utdanning, uavhengig av hvor denne er tatt, mens den andre søylen viser andelen som har minst én forelder med høyere utdanning som er tatt i Norge. Vi skiller mellom utdanning tatt i Norge og i utlandet på denne måten siden vi antar at for mange landgrupper vil utdanning tatt i hjemlandet i liten grad være konvertibel til det norske arbeidsmarkedet. Tallene er basert på selvrappotering fra elevene, og de må tas med en klype salt. En svensk studie som sammenliknet ungdoms selvrappotering om foreldres utdanningsnivå med registerdata om foreldres utdanningsnivå, viste for eksempel at de som faktisk har foreldre med høyere utdanning, som oftest gir korrekte opplysninger, mens de som har foreldre uten høyere utdanning, har en sterk tendens til å overrapportere foreldrenes utdanningsnivå (Engzell & Jonsson 2015). I analyser av ulike utfall basert på egenrapporterte data vil man derfor ofte underestimere forskjeller i – og dermed også betydningen av – foreldres utdanning. Vi finner likevel at det er betydelige forskjeller mellom ulike grupper. Ungdommene med innvandrerbakgrunn fra ikke-vestlige land i Sør-Asia, Øst-Asia og Sørøst-Asia, Midtøsten og Vest-Asia og Afrika rapporterer i langt mindre grad at deres foreldre har høyere utdanning, og det er bare et lite mindretall som oppgir at de har tatt denne utdanningen i Norge. Det er en viss variasjon på landnivå. Mens ganske mange av de unge med familiebakgrunn fra Iran oppgir at minst én av foreldrene har høyere utdanning fra hjemlandet, så er de tilsvarende tallene langt lavere blant unge med bakgrunn fra Afghanistan, Tyrkia, Marokko, Pakistan og Somalia. Unge med innvandrerbakgrunn fra Øst-Europa og Balkan rapporterer i litt større grad at foreldrene har høyere utdanning, men at de færreste har fullført denne i Norge. Blant de unge med vestlig innvandrerbakgrunn er det flere enn i majoritetsbefolkningen som rapporterer at foreldrene har høyere utdanning.

⁵ http://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/_attachment/273616?_ts=1562bfcd488

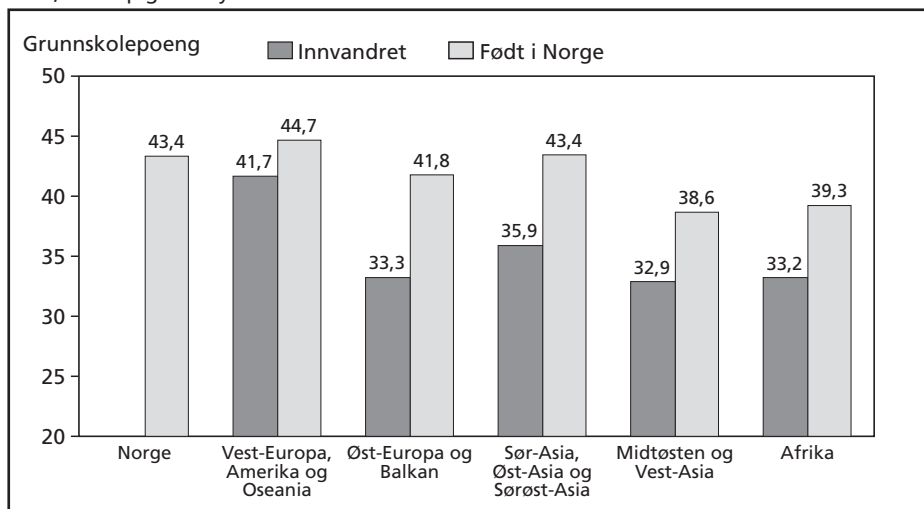
Figur 4.1 Andel som har minst én forelder med høyere utdanning, uavhengig av hvor denne er tatt, og andel som har minst én forelder med høyere utdanning tatt i Norge. Fordelt på seks hovedkategorier basert på foreldres fødeland. Elever ved Vg1. CILS-NOR, foreløpige analyser. N=7009.

På spørsmål om hvorvidt de opplever at foreldrene ofte hjelper dem med skolearbeidet, er det langt flere blant de unge med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn som svarer at de i liten grad får hjelp av sine foreldre (33 prosent av elevene med foreldre fra Afrika eller Midtøsten/Vest-Asia sier at det «stemmer dårlig» at de ofte får hjelp av foreldrene med skolearbeid, mot ca. 15 prosent blant dem uten innvandrerbakgrunn). Dette er ikke så rart. På spørsmål om hvor mye foreldrene forstår når de for eksempel skal lese et informasjonsskriv fra skolen, er det bare mellom 30 og 40 prosent i de ulike elevgruppene med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn som svarer at foreldrene forstår alt i slike informasjonsskriv (mot 64 prosent blant dem med vestlig innvandrerbakgrunn). Gitt at foreldres utdanning og kulturelle kapital – ikke minst i form av språkferdigheter – er en av de mest avgjørende faktorene som påvirker barns prestasjoner i skolen, er det ikke overraskende å finne at unge med innvandrerbakgrunn fra ikke-vestlige land har oppnådd dårligere karakterer fra grunnskolen (figur 4.2). Tallene viser imidlertid at de som er født i Norge, har betydelig bedre karakterer enn de som selv har innvandret, selv om karaktergapet til de som ikke har innvandrerbakgrunn i de fleste tilfeller ikke er helt borte. Her har vi verken tatt høyde for frafall i overgangen fra grunnskole til videregående opplæring eller fra spørreundersøkelsen. Vi må regne med at det er større frafall blant elever med svake karakterer fra grunnskolen. Våre tall, som altså kun inkluderer elever som har svart på undersøkelsen, vil derfor overestimere gjennomsnittskarakterene i alle grupper. SSB finner imidlertid liknende mønster i sin analyse både av karakterstatistikken for grunnskolen og av nasjonale prøver. Innvandrelever

oppnådde i snitt svakere resultater på nasjonale prøver i femte og åttende trinn enn norskfødte elever med innvandrerforeldre, som igjen oppnådde litt svakere resultater enn elever uten innvandrerforeldre. Karakterstatistikken for grunnskolen følger samme mønster. Det er stor variasjon blant elever med ulik landbakgrunn, men i samtlige grupper presterte jenter bedre enn gutter.⁶

Figur 4.2 Samlede grunnskolepoeng fra grunnskolen. Unge som selv har innvandret og unge som er født i Norge. Seks hovedkategorier basert på foreldres fødeland. Elever ved Vg1. CILS-NOR, foreløpige analyser. N=7009.

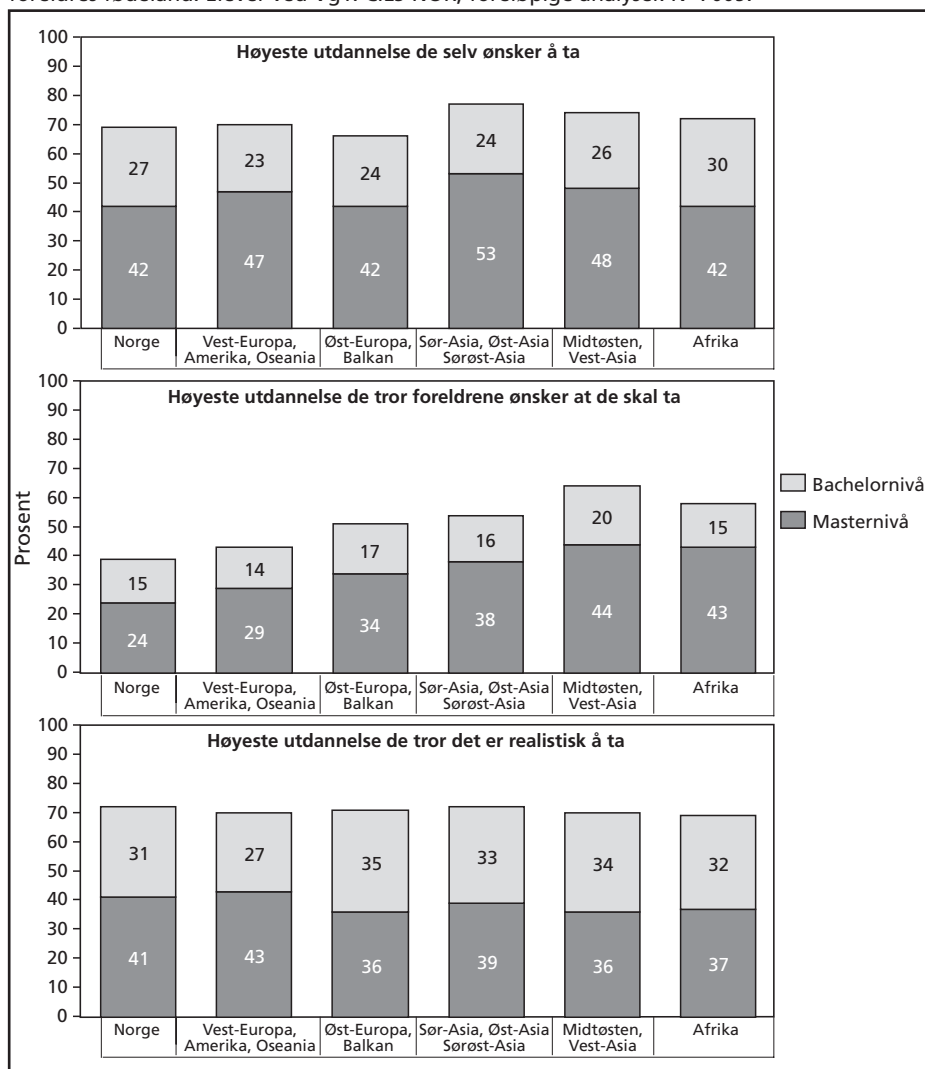
Høye ambisjoner

Et gjennomgående funn i undersøkelsen er at ungdommene har høye ambisjoner og forventninger til livet. Selv om unge med innvandrerbakgrunn i gjennomsnitt har foreldrene med lavere utdanning, og selv om deres egne karakterer fra grunnskolen i gjennomsnitt er svakere enn karakterene til deres medelever uten innvandrerbakgrunn, så har minoritetselevene likevel minst like høye ambisjoner og forventninger. Når vi skiller mellom hvor høy utdanning de selv ønsker å ta, hvor høy utdanning de tror foreldrene ønsker at de skal ta, og hvor høy utdanning de tror det er realistisk at de vil ta, så finner vi at unge med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn har litt høyere ambisjoner enn dem uten innvandrerbakgrunn – samtidig som de i litt mindre grad tror det er realistisk å oppnå ambisjonene. Den største forskjellen ligger imidlertid i at betydelig

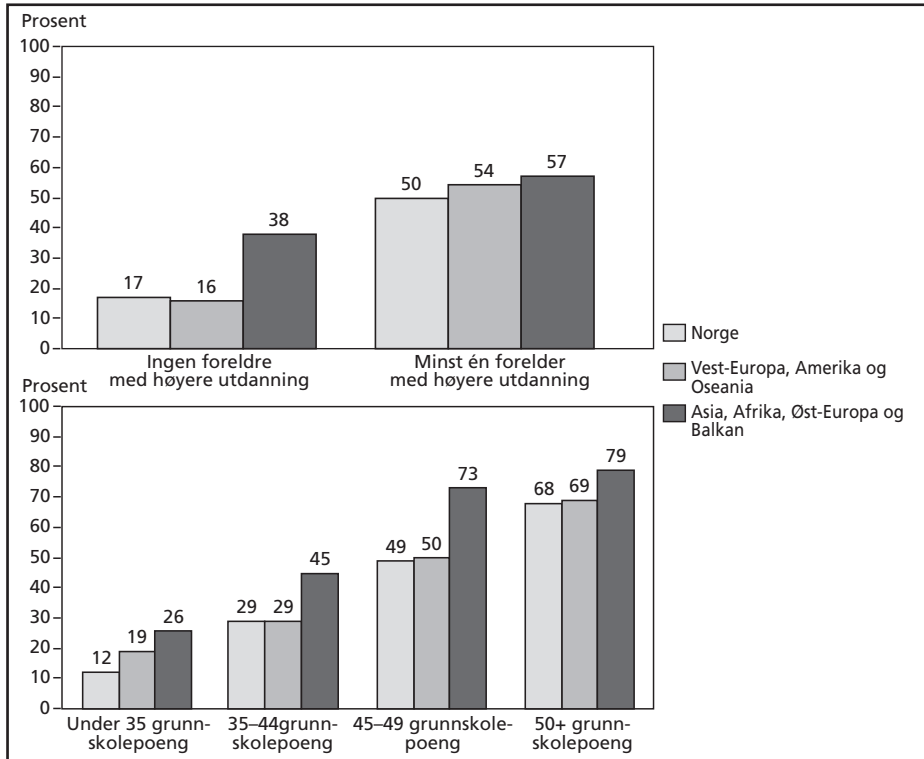
⁶ <https://www.ssb.no/utdanning/statistikker/nasjprov/aar>

flere blant de unge med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn tror at foreldrene ønsker at de skal ta høyere utdanning på bachelor- eller masternivå (se figur 4.3). Jenter har gjennomgående litt høyere utdanningsambisjoner enn gutter, og denne kjønnsforskjellen gjelder uavhengig av bakgrunn.

Figur 4.3 Andel som ønsker å ta utdanning på bachelor- eller masternivå, andel som tror foreldrene ønsker at de skal ta utdanning på bachelor- eller masternivå, samt andel som tror det er realistisk å ta utdanning på bachelor- eller masternivå.. Seks hovedkategorier basert på foreldres fødeland. Elever ved Vg1. CILS-NOR, foreløpige analyser. N=7009.

Figur 4.4 Andel som ønsker å ta utdanning på masternivå, etter hvorvidt minst én av foreldrene har høyere utdanning, og andel som ønsker å ta utdanning på masternivå, etter samlet antall grunnskolepoeng. Tre hovedkategorier basert på foreldres fødeland. Elever ved Vg1. CILS-NOR, foreløpige analyser. N=7119.

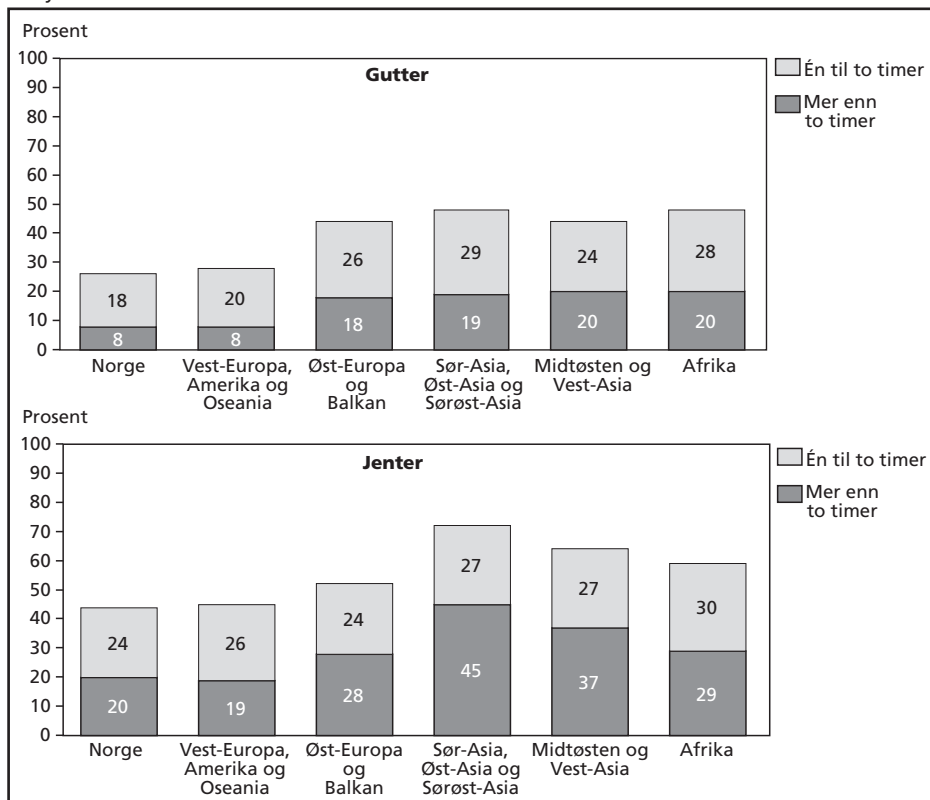
Så langt har vi sett at elever med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn i større grad har foreldre uten høyere utdanning, og at de selv har dårligere karakterer. Samtidig vet vi at foreldres utdanningsnivå og elevenes egne karakterer er helt avgjørende for unges utdanningsambisjoner. Likevel finner vi at ambisjonsnivået blant elever med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn er like høyt, og til dels høyere, enn i andre grupper. Det høye ambisjonsnivået blant unge med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn blir derfor særlig tydelig når vi ser på utdanningsambisjoner relativt til foreldrenes utdanningsnivå og relativt til deres egne karakterer (se figur 4.4). Når vi kun ser på de som ikke har foreldre med høyere utdanning, er andelen som selv ønsker å ta utdanning på masternivå mer enn dobbelt så stor blant dem med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn som den er blant de etnisk norske ungdommene. Særlig unge fra Midtøsten og Asia har høye ambisjoner – ofte på tross av få ressurser. Samme mønster finner vi når vi ser på utdanningsambisjoner etter egne karakterer. Særlig blant de elevene som har relativt svake karakterer fra grunnskolen ser vi at elever med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn

har langt høyere utdanningsambisjoner enn sine medelever uten innvandrerbakgrunn. Også når det gjelder forventninger til egen situasjon i framtiden finner vi at unge med innvandrerbakgrunn har like høye forventninger til livet som sine medelever uten innvandrerbakgrunn. Når vi spurte ungdommene om hvorvidt de regner med at de vil ha henholdsvis en jobb, høyere utdanning og god økonomi når de er 30 år gamle, svarte de aller fleste ja, og forskjellene mellom ulike grupper var marginale.

Høy innsats

Barna til innvandrere fra ikke-vestlige land har altså minst like høye utdanningsambisjoner og forventninger til livet som sine medelever uten innvandrerbakgrunn – til tross for at de starter sine utdanningsløp med betydelige handicap i form av langt mindre utdanningsressurser hjemmefra og dårligere karakterer fra grunnskolen. Har

Figur 4.5 Andel som oppgir å bruke mer enn én eller to timer på lekser hver dag. Seks hovedkategorier basert på foreldres fødeland. Gutter og jenter. Elever ved Vg1. CILS-NOR, foreløpige analyser. N=7009.

de urealistiske forventninger til egne prestasjoner og suksess i livet? Tidligere forskning antyder som vi har sett at det ikke nødvendigvis er slik. Og her ser vi muligens noe av grunnen: elever med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn ser nemlig ut til å legge betydelig mer innsats i skolearbeidet.

Figur 4.5 viser andelene som oppgir å bruke mer enn én eller to timer på lekser hver dag, fordelt på gutter og jenter. Figurene viser at elever med bakgrunn fra ikke-vestlige land gjør betydelig mer lekser enn både dem uten innvandrerbakgrunn og dem med innvandrerbakgrunn fra vestlige land. Jenter med innvandrerbakgrunn fra Sør-Asia, Øst-Asia og Sørøst-Asia oppgir å gjøre mest lekser. Blant disse oppgir 75 prosent å bruke mer enn én time på lekser hver dag, mens 47 prosent oppgir å bruke mer enn to timer. Til sammenlikning oppgir 44 prosent av jentene uten innvandrerbakgrunn at de bruker mer enn én time på lekser hver dag, mens 21 prosent bruker mer enn to. Selv om jenter gjennomgående gjør mer lekser enn gutter innenfor alle gruppene, så bruker også guttene med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn langt mer tid på lekser enn guttene uten innvandrerbakgrunn eller med vestlig innvandrerbakgrunn.

«Innvandrerdrivet» i praksis?

Etterkommernes særskilte suksess sammenliknet med innfødte uten innvandrerbakgrunn som kommer fra tilsvarende underprivilegerte sosioøkonomiske bakgrunner, tilskrives gjerne et såkalt «innvandrerdriv» (Bakken 2016; Birkelund & Mastekaasa 2009), eller en særskilt «etnisk sosial kapital» (Portes & Rumbaut 2001; Bankston & Zhou 2002; Leirvik 2014, 2016). Men det er ikke full enighet i litteraturen om hva dette innvandrerdrivet eller såkalt etnisk kapital egentlig består i – eller om det i det hele tatt er behov for slike særskilte «etniske» forklaringer på etterkommernes relative suksess.

Innvandrerdrivet handler til dels om sterk familieorientering og en opplevelse av å stå i gjeld til sine innvandrerforeldre, som har ofret seg ved å reise til et fremmed land langt vekk for at barna skal få muligheter de selv ikke hadde. En del barn kan føle at de står i en slags takknemlighetsgjeld til sine foreldre, og at de skylder dem å jobbe hardt for å realisere de mulighetene de har fått. Dels kan det handle om mer autoritære oppdragelsespraksiser og sterk sosial kontroll med barna og skoleinnsatsen deres. Foreldre som har streng kontroll med hva barna deres gjør på fritiden, vil i større grad kunne holde ungdommene vekk fra gatas fristelser, slik at de har oppmerksomheten festet på skolearbeid. Dette er et sentralt element i det som innenfor litteraturen om segmentert assimilering kalles «selektiv akkulturasjon» – eller selektiv tilpasning. Man orienterer seg mot mobilitetsfremmende institusjoner som skole og utdanning, men holder for øvrig på en sterk familieorientering og tradisjonelle autoritetsrelasjoner (se Portes 2011). Gjennom etniske nettverk basert på felles identitet og tilhørighet kan de

unge dessuten nyte godt av særskilte normer, verdier, ressurser og praksiser innad i det etniske miljøet som familien er en del av – såkalt etnisk kapital. Dette kan blant annet inkludere tilgang til leksehjelp og informasjon om ulike studieløp (Leirvik 2014). I sin masteroppgave om det tamilske miljøet i Oslo viser for eksempel Sarah Fossen Sinnathamby (2013) hvordan Tamilsk ressurs- og veiledningssenter på Stovner i Oslo har spilt en avgjørende rolle i å fremme utdanning blant unge tamiler i Oslo. Selv om de to henger tett sammen, kan vi grovt altså skille mellom et såkalt «innvandrerdriv» – som henspiller på egenskaper ved innvandrede familier og selve migrasjonskonteksten, og «etnisk kapital» – som betegner en type sosial kapital innenfor et bredere etnisk fellesskap. Disse ressursene kan tenkes å kompensere for de mer tradisjonelle klassebaserte ressursene – i form av formell utdanning, yrkesposisjoner og kulturell kapital – som innvandrerfamilier ofte mangler i det norske samfunnet.

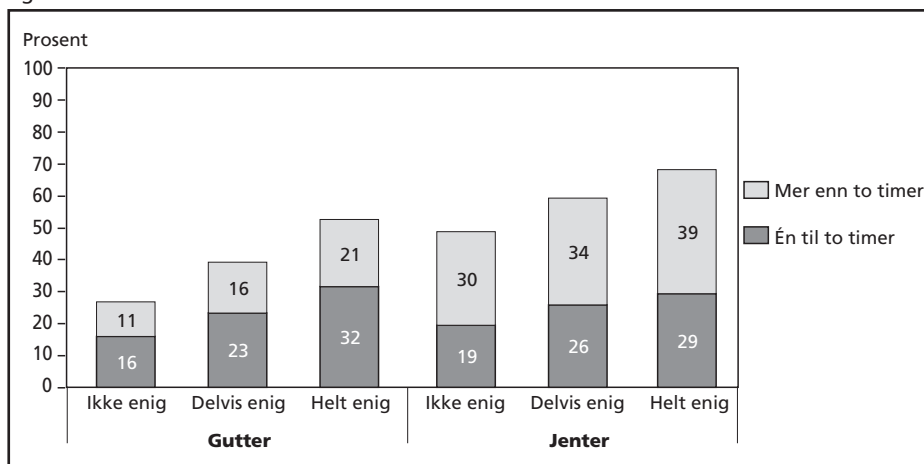
Slike «kulturorienterte» forklaringer er imidlertid ikke nødvendigvis hele historien. Mange innvandrere har hatt høy sosial status i hjemlandet, men opplever et statusfall når de kommer til Norge. For dem kan barnas suksess i utdanningssystemet fungere mer som en videreføring av tidligere status enn som en bratt klassereise. Marianne Takvam Kindt har for eksempel argumentert for at deler av det vi gjerne kaller «innvandrerdrivet» egentlig bare er en versjon av det mer tradisjonelle «middelklassedrivet» (Kindt 2017). Innvandrerforeldre som hadde en relativt høy sosial status i hjemlandet uten at denne kunne overføres til Norge, oppmuntrer og støtter sine barn i skolearbeidet på måter som likner typisk middelklasse i Norge. Når mange etterkommere tilsynelatende gjør en bratt klassereise i Norge relativt til sine foreldres posisjon, skyldes det først og fremst at man ikke er i stand til å fange opp den klasseposisjonen som innvandrerne hadde i sine hjemland før de kom til Norge. Selv om de klassebaserte ressursene ikke lar seg overføre til det norske arbeidsmarkedet, er de ifølge Kindt likevel virksomme i foreldrenes veiledning og oppmuntring av unges utdanning.

Til sist er det noen som vil hevde at man ikke trenger noen spesiell forklaring på hvorfor barn av innvandrere opplever høy sosial mobilitet i Norge. Den tidligere nevnte Are Skeie Hermansen argumenterer for eksempel for at det ikke er nødvendig med noen særskilt forklaring på etterkommernes relative suksess. Norge har generelt svært høy grad av sosial mobilitet i utdanningssystemet, og unges livssjanser er i langt mindre grad betinget av foreldrenes posisjoner her enn det som er vanlig i andre land. Da er det heller ikke overraskende at de som starter med det laveste utgangspunktet også i gjennomsnitt opplever en lengre klassereise. I så fall er det vi kaller «innvandrerdrivet» bare en variant av det statistiske fenomenet «regresjon mot gjennomsnittet» (Hermansen 2017).

Våre funn tyder imidlertid på at det er noen særskilte erfaringer ved det å vokse opp i innvandrerfamilier som har betydning for unges sosiale oppdrift. Vi har allerede sett at unge med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn har høyere ambisjoner enn sine jevnaldrende med liknende karakterer og foreldrebakgrunn (også når vi tar høyde for

utdanning tatt i hjemlandet), og at de ikke minst bruker atskillig mer tid på skolearbeid. Dette tilsier at det såkalte «innvandrerdrevet» er et reelt fenomen.

Figur 4.6 Andel som bruker mer enn henholdsvis én eller to timer på lekser hver dag, etter hvorvidt de sier seg enige i utsagnet «Å gjøre foreldrene mine stolte er et av de viktigste målene i livet mitt». Kun elever med familiebakgrunn fra Øst-Europa og Balkan, Afrika, Midtøsten og Asia. N=1774.

Dette styrkes av at denne ekstra innsatsen ser ut til å henge sammen med de unges sosiale orientering mot familien. Som vi skal se nærmere i kapittel 7, er unge med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn langt mer orienterte mot familieforpliktelser enn sine medelever uten innvandrerbakgrunn – og de er til gjengjeld mindre individualistiske og har mindre tillit til fremmede. Da vi spurte elevene i hvilken grad de var enige i følgende utsagn: «Et av de viktigste målene i livet mitt er å gjøre foreldrene mine stolte», var det for eksempel en stor andel av de unge med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn fra Afrika og Asia som svarte at de var «helt enige». Nesten ingen av de unge uten innvandrerbakgrunn svarte det samme (se kapittel 7). Denne sterke familieorienteringen er igjen direkte knyttet til hvor mye lekser de gjør. Når vi kun ser på unge med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn, finner vi at de som sier seg helt enige i at det å gjøre foreldrene stolte er et av deres viktigste mål i livet, også gjør betydelig mer lekser enn de som ikke er enige. Mens de som ikke er enige i utsagnet gjør omtrent like mye lekser som gjennomsnittseleven uten innvandrerbakgrunn, så legger de som er helt enige i utsagnet betydelig mer innsats i skolearbeidet. Dette gjelder både for gutter og for jenter (se figur 4.6). De svarer også mer bekreftende på utsagn om at det er viktig for dem å få gode karakterer. Dette kan kanskje kalles et integreringsparadoks. Kollektivistisk familieorientering i en del innvandrergrupper forbindes nemlig gjerne med en rekke forhold som vanligvis regnes som svært problematiske, som æreskultur og sterk sosial kontroll og begrensninger i barn og unges – og særlig jenters – frihet og livsutfoldelse.

Samtidig ser det ut til at den samme sterke familieorienteringen kan bidra til å fremme sosial mobilitet gjennom utdanningssystemet – og da særlig for nettopp jentene, som opplever mer sosial kontroll og som gjør mer lekser.

Vi har så langt bare skrapet i overflaten av disse prosessene, men om ikke annet så viser det at langsiktige integrasjonsprosesser er kompliserte. Hvilke sosiale faktorer (innenfor familien, ungdomsmiljøer og skole) som bidrar til å fremme et slikt «innvandrerdrev», i hvilken grad og på hvilken måte dette drevet faktisk bidrar til sosial oppdrift samt hvilke andre sosiale omkostninger det kan ha, vil være et sentralt forskningsspørsmål etterhvert som CILS-NOR-prosjektet skal følge denne ungdomskohorten gjennom utdanningssystemet og ut i arbeids- og voksenlivet.

Oppsummering

- Unge med innvandrerbakgrunn fra ikke-vestlige land starter sine utdanningskarrierer i Norge med betydelige handicap: foreldrene deres har mindre utdanning, og den utdanningen de har, er ofte tatt i hjemlandet og dermed lite konvertibel til det norske arbeidsmarkedet. Deres foreldre er også betydelig overrepresentert i bunnen av det norske inntekthierarkiet og blant mottakere av sosiale ytelser. Mange har foreldre som ikke behersker norsk språk godt. Unge med ikke-vestlig minoritetsbakgrunn har i gjennomsnitt lavere karakterer fra grunnskolen enn sine etnisk norske medelever. De som er født i Norge har imidlertid langt bedre karakterer enn de som selv har innvandret.
- Minoritetselvene har likevel gjennomgående høye utdanningsambisjoner. De har til dels høyere utdanningsambisjoner enn elever uten innvandrerbakgrunn, og de forventer å lykkes i like stor grad som andre. De opplever også at foreldrene har høyere utdanningsambisjoner på deres vegne enn unge uten innvandrerbakgrunn.
- Tidligere forskning har dokumentert en betydelig oppadgående sosial mobilitet blant barn av innvandrere. Denne tilskrives ofte et særskilt «innvandrerdrev» knyttet til tette familiebånd og høye forventninger fra familien.
- Vi finner at unge med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn bruker betydelig mer tid på lekser enn sine medelever uten innvandrerbakgrunn, og at innsatsen er direkte knyttet til en sterkere orientering mot familie og forpliktelser overfor foreldre. Funnene styrker hypotesen om et særskilt innvandrerdrev og at dette er knyttet til sterke familiebånd.

5 Religion og sekularisering

Konfliktlinjene i det flerkulturelle Europa har i løpet av de siste tiårene i økende grad blitt formulert i religiøse termer, og da gjerne i form av motsetninger mellom innvandreres religiøsitet og innfødt europeisk sekularisme. Spørsmål om religiøsitet og sekularisering blant innvandrere og deres etterkommere er relevant uavhengig av hvilken religion innvandrerne tilhører. Men i en tid preget av statskollaps og islamsk politisk vekkelser i deler av Midtøsten, vestlig krigføring i muslimske land og jevnlig terroranslag utført eller inspirert av islamistiske terrororganisasjoner som IS og Al Qaida mot sivile mål i Europa – hvor muslimer i økende grad ses på som en potensiell trussel, er problemstillingen særlig påtrengende med tanke på islam. Ifølge Alba og Foner (2015) har motsetningen mellom islam og sekularisme utviklet seg til å bli den største sosiale barrieren mot integrasjon mellom innfødte og nykommere i Europa.⁷ Inntil nylig sto dette i kontrast til USA, hvor «rase» fortsatt er den dominerende sosiale barrieren mot integrasjon (med Trumps valgseier ser det riktignok ut til at antimuslimsk mobilisering i økende grad gjør seg gjeldende også i USA). I Norge trenger man bare å ta en rask titt på diskusjoner i avisspalter og på sosiale medier for å slå fast at den offentlige debatten om innvandring og integrasjon handler mer om religion enn om klasse.

Selv om mange vil mene at frykten for islam er sterkt overdrevet i deler av offentligheten, og til dels drevet av antimuslimsk fremmedfrykt, så bygger den på noen motsetninger som er høyst reelle. Foruten radikaliserings- og frykten for at muslimer skal utgjøre en slags «femte kolonne» i den stadig pågående «krigen mot terror», handler disse motsetningene om at muslimske innvandrere til Europa – i likhet med innvandrere med kristen eller en annen religiøs tro – gjennomgående er langt mer religiøse enn de relativt sekulære vertsbefolkningene. I tillegg handler de også spesifikt om at islam i større grad enn kristendommen er det man kan kalle en *lovreligion*. De fleste autoritative tolkninger av islam anerkjenner ikke det skillet mellom religion og politikk som ligger til grunn for sekulære stater i Europa. Mens de fleste moderne varianter av kristendommen i dag hovedsakelig fokuserer på privat moral og indre trosopplevelse, innebærer muslimsk rettroenhet etterlevelse av en lang rekke påbud og reguleringer hva gjelder daglig bønn, mat og drikke, klesdrakt og tildekking (av kvinner), økonomiske

⁷ Dette gjelder uavhengig av hvorvidt denne barrieren skyldes «muslimsk fundamentalisme», «vestlig islamofobi» eller begge deler.

forhold som renter og lån, regler for hvordan man hilser på og omgås folk av motsatt kjønn, med mer, samt idealet om at samfunnet egentlig bør styres etter religiøse lover og prinsipper. Islamsk lov – Sharia – dekker ifølge i de fleste former for tradisjonell islam både det kollektive og det individuelle. Mens individuelle regler – for eksempel knyttet til bønn, pilgrimsreise, faste osv – i stor grad har vært ansett som frivillig, så har kollektive reguleringer knyttet til straffelover, forbud mot frafall, seksuell adferd som «truer fellesskapet» og så videre, inneholdt sterke elementer av tvang og vært forbundet med strenge teologisk begrunnede straffer (Elgvin 2013). Mens det kan være uproblematisk at enkeltindivider forsøker å etterleve slike påbud (for samfunnet, om ikke for den enkelte), så vil forsøk på å håndheve slike regler for andre umiddelbart støte mot grunnprinsippene for liberale sekulære demokratier. Innflytelsesrike stemmer i vestlig offentlighet har derfor hevdet at islam må reformeres for å kunne fungere sammen med vestlig demokrati (Manji 2005; Ali 2015). Spørsmålet om hvordan islam skal tilpasses sekulært demokrati er også noe norske muslimer har vært opptatt av (Rana 2016). Sekularisering handler derfor ikke bare om *graden av religiøsitet*, men også om *hvilken rolle* religion skal ha for den enkelte og for samfunnet.

Den europeiske sekularismen – som innebærer at religion gradvis har blitt mindre viktig, både for den enkelte og for samfunnet – har ifølge den klassiske sekulariseringstesen vokst fram i takt med økende *modernisering* i form av økonomisk vekst, funksjonell differensiering, rasjonalisering og framvekst av sterke stater. Når staten er i stand til å etablere og håndheve felles spilleregler, blir religiøse påbud og forordninger mindre nødvendige og betydningsfulle, både i offentligheten og i privatsfæren; når vitenskapelig rasjonalitet i økende grad gjennomsyrrer alle livets arenaer, må religiøse verdensbilder og magiske forklaringer vike (Berger 1968; Bruce 2011).⁸ Norris og Inglehart (2011) har utviklet en modifisert versjon av sekulariseringstesen. De legger mindre vekt på vitenskapelig rasjonalitet og økonomisk velstand i seg selv, og de understreker at samfunn kan bevege seg både i mer religiøs og i mindre religiøs retning. Men ved hjelp av World Value Survey har de vist at religiøsitet henger tett sammen med eksistensiell trygghet: i samfunn der man lever trygt og godt, har man mindre behov for religion enn i samfunn der livet er mer usikkert.

Men hva skjer når innvandrere forlater lite utviklede samfunn, hvor staten er svak og religionen står sterkt, og oppdrar sine barn i moderne, trygge og gjennomgående sekulære samfunn som Norge – gjennomgår de en liknende sekulariseringsprosess?

I utgangspunktet tilsier sekulariseringstesen at religion over tid vil bli mindre viktig også for innvandrere og deres barn når de flytter fra religiøse til mer sekulære

⁸ Sekulariseringstesen innebærer ikke, slik enkelte kritikere hevder, at alle samfunn nødvendigvis vil bli mer sekulære – tvert imot. Samfunn kan også bli mindre «moderne»; det vil si oppleve økonomisk stagnasjon eller tilbakegang, bli mindre differensierte og rasjonaliserte, eller politisk kollaps og svekkelse av statens evne til å regulere sosialt liv, slik tilfellet er i deler av Midtøsten og Afrika. Da tilsier også sekulariseringstesen at religion blir mer viktig, sosialt og politisk, ikke mindre (Bruce 2011).

samfunn – men det forutsetter at de faktisk integreres i de institusjonene som genererer sekularisering i første omgang. Ungdom som føler seg avvist av majoritetssamfunnet og/eller fremmedgjort fra sine foreldres kulturelle røtter, kan derimot tenkes å trekkes mot religiøs fundamentalisme i sin søken etter identitet og tilhørighet. Religiøs veksel blant etterkommerne etter innvandrere kan også komme som følge av påvirkning utenfra. For eksempel bruker Saudi-Arabia og andre gulfstater store ressurser på å promotere fundamentalistiske tolkninger av islam blant innvandrere i Vesten.⁹ Enkelte har dessuten argumentert for såkalt «islamsk eksepsjonalisme» – det vil si at særskilte egenskaper ved islams tekster og teologi gjør muslimer immune mot den typen sekulariseringsprosesser som har preget Europa i kjølvannet av økt modernisering (Hamid 2016).

Ulike varianter av assimileringsteori gir også ulike prediksjoner for utviklingen i religiøsitet blant innvandrernes etterkommere. Klassisk og nyklassisk assimileringsteori tilsier at innvandrernes etterkommere gradvis vil bli mer sekulære, og at religiøse barrierer gradvis vil bli mindre betydningsfulle, i takt med at innvandrernes barn strukturelt integreres i vertsamfunnet. Teorier om segmentert assimilering er mindre entydige – både med tanke på spørsmålet om hvorvidt innvandrernes barn vil bli mer eller mindre religiøse, og med tanke på hvordan religiøsitet henger sammen med strukturell integrasjon. Et hovedpoeng i teorien er nettopp at det finnes ulike veier til assimilering, og at disse kan ende opp i ulike deler av vertssamfunnets sosiale struktur. Teorien befatter seg i utgangspunktet ikke med religion, men det er lett å tenke seg at å holde fast på en sterk religiøsitet kan inngå som et element i det Portes og Rumbaut (2001) kaller *selektiv akkulturasjon* eller selektiv tilpasning. Å holde fast på religionen fra opprinnelseslandet kan motvirke fremmedgjøring og gi unge en identitet og et fast holdepunkt i tilværelsen, som holder dem borte fra risikable fristelser og feilskjær langs veien gjennom utdanningssystemet – og slik altså fremmer strukturell integrasjon. Men religiøs fundamentalisme kan også tenkes å inngå som en del av det Portes og Rumbaut kaller *reaktive* eller *opposisjonelle* identiteter i møtet med diskriminering og manglende aksept, som ledd i en avvisning av storsamfunnets normer og idealer mer generelt, og dermed forsterker barrierene mot strukturell integrasjon.

I det følgende vil vi først se nærmere på spørsmålet om hvorvidt innvandrere og deres barn blir mer eller mindre religiøse. Deretter vil vi undersøke om religion endrer betydning – i form av en økende privatisering av religiøse normer og krav. Så vil vi se på utviklingen med tanke på religiøs toleranse og ekteskap tvers av grupper.

⁹ <http://theweek.com/articles/570297/how-saudi-arabia-exports-radical-islam>, http://www.huffingtonpost.com/dr-yousaf-butt-/saudi-wahhabism-islam-terrorism_b_6501916.html, <http://www.worldaffairsjournal.org/article/saudi-connection-wahhabism-and-global-jihad>,

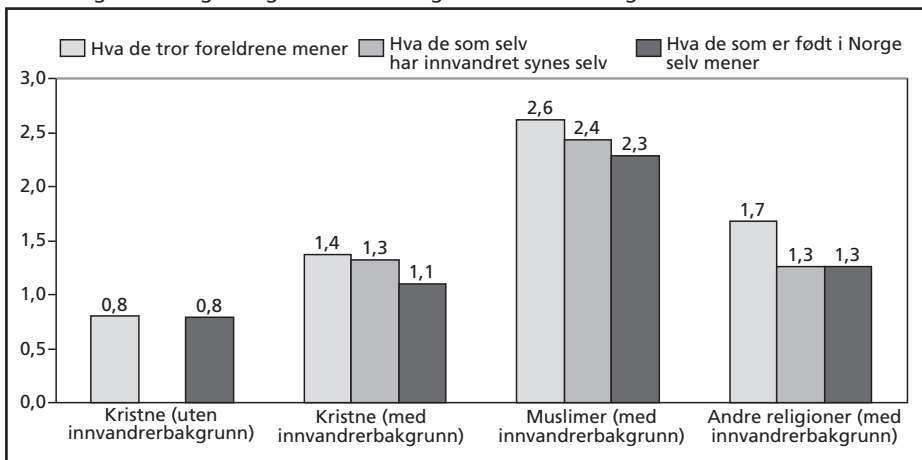
Blir innvandrerne og deres barn mer eller mindre religiøse?

Empirisk forskning på innvandrere og deres barn har så langt ikke entydig kunnet bekrefte sekulariseringshypotesen. Tvert imot ser det ut til at tesen om islamsk eksepsjonalisme og/eller prediksjonene fra teorier om segmentert assimilering får en viss støtte i den forskningen som har blitt gjort. Basert på en kvantitativ studie av foreldre og barn i innvandrede familier i fire ulike europeiske land, finner for eksempel Jacob og Kalter (2013) at mens barn av kristne innvandrere blir mindre religiøse enn sine foreldre, så er graden av religiøsitet blant muslimer påfallende stabil på tvers av generasjonene. Samtidig finner de at graden av religiøsitet blant barn av innvandrere i liten grad er forbundet med andre dimensjoner ved assimilering. Også norsk kvantitativ forskning – basert på levekårsundersøkelsen fra 2005 – viser samme mønster. Innvandrere fra ikke-vestlige land er gjennomgående langt mer religiøse enn innfødte nordmenn, og de blir ikke mindre religiøse med økt botid. De som er født i Norge av innvandrerforeldre, er like religiøse som de som selv har innvandret (Elgvin & Tronstad 2013).

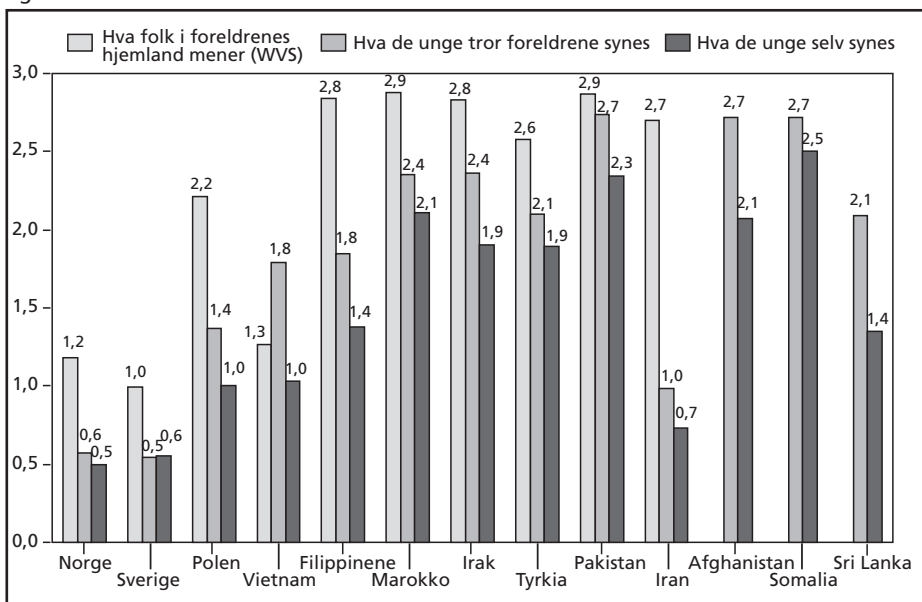
Den avhengige variabelen i disse studiene er spørsmålet om *hvor viktig religion er i ens liv*. Vi har stilt våre respondenter samme spørsmål. For å måle utvikling bruker vi imidlertid et litt annet sammenlikningsgrunnlag. Mens Jacob og Kalter (2013) bruker foreldre-barn-dyader, bruker Elgvin og Tronstad (2013) «syntetiske» generasjoner basert på den norske levekårsundersøkelsen. I vår studie har vi ikke spurt foreldrene direkte, men vi har til gjengjeld spurt ungdommene hva de tror foreldrene mener. Vi kan også skille mellom unge som selv har innvandret og unge som er født i Norge av innvandrerforeldre (syntetiske generasjoner). For enkelte avsenderland kan vi i tillegg sammenlikne ungdommenes svar med svar på samme spørsmål stilt i World Value Survey i foreldrenes hjemland.

Figur 5.1 viser gjennomsnittssvarene fordelt på ulike religiøs bakgrunn. Resultatene viser flere ulike ting, og er til dels i tråd med funnene fra tidligere forskning. En stor andel av ungdommene uten innvandrerbakgrunn oppgir at de ikke tilhører noen religion, og de er ikke tatt med her. Men selv blant de etnisk norske som oppgir at de tilhører kristendommen, viser resultatene at religion er langt mindre viktig for dem enn det er for ungdommene med innvandrerbakgrunn, særlig for dem med ikke-vestlig bakgrunn. Sekulariseringstesen får noe støtte: i alle gruppene tror barna at foreldrene er litt mer religiøse enn de selv oppgir å være. Dette gjelder særlig unge som tilhører kategorien «andre religioner», som her i hovedsak vil si hinduisme, buddhisme og sikhisme. Men også muslimer oppgir i gjennomsnitt å være litt mindre religiøse enn sine foreldre, og de som er født i Norge oppgir å være litt mindre religiøse enn de som selv har innvandret. Men disse tegnene til endring er relativt marginale, og hovedbildet er at muslimer gjennomgående er langt mer religiøse enn andre. Det er små forskjeller mellom gutter og jenter, om noe, så er jenter gjennomgående litt mer religiøse enn gutter.

Figur 5.1 Hvor viktig er religion i livet ditt? Hvor viktig tror du religion er i livet til dine foreldre? Samlet score der 0=Ikke viktig i det hele tatt, 1=Litt viktig, 2=Ganske viktig, 3=Veldig viktig. Etter religiøs tilhørighet og innvandrerbakgrunn. Elever ved Vg1. CILS-NOR. N=7119.

Figur 5.2 Hvor viktig er religion i livet ditt? Hvor viktig tror du religion er i livet til dine foreldre? 0=Ikke viktig i det hele tatt, 1=Litt viktig, 2=Ganske viktig, 3=Veldig viktig. World Value Survey i ti utvalgte land. Elever ved Vg1, med bakgrunn fra samme ti land, pluss Afghanistan, Somalia og Sri Lanka. CILS-NOR. N=7119.

Også når vi sammenlikner svarene til ungdommer med bakgrunn fra utvalgte avsenderland med resultatene fra World Value Survey i disse landene (se figur 5.2), gir svarene en begrenset støtte til sekulariseringstesen: ungdommene oppgir gjennomgående at religion er litt mindre viktig for dem enn det folk i deres foreldres hjemland

oppgir. Men effekten synes å være noe svakere for muslimske innvandrergupper enn for kristne. Iran er et unntak, ungdommene med bakgrunn fra Iran oppgir at religion har langt mindre betydning både for dem selv og deres foreldre enn gjennomsnittet i Iran. Men det skyldes antakelig en seleksjonseffekt, ettersom flyktningene etter den islamske revolusjonen i Iran i 1979 gjennomgående var mer sekulære enn iranere flest. For Vietnam ser vi antydninger til en motsatt seleksjonseffekt: flyktningene etter kommunistenes seier i 1975 var noe mer religiøse enn vietnamesere flest. I denne figuren har vi inkludert unge fra Afghanistan, Somalia og Sri Lanka, selv om vi ikke har tall fra World Value Survey for disse landene. Som vi ser oppgir de unge med bakgrunn fra Afghanistan at de er litt mindre religiøse enn sine foreldre – selv om både unge og foreldre scorer relativt høyt. Blant de unge med bakgrunn fra Somalia er det mindre forskjeller mellom deres vurdering av egen og foreldrenes (relativt sterke) religiøsitet. Unge med bakgrunn fra Sri Lanka oppgir i større grad å være mindre religiøse enn sine foreldre.

Unge uten innvandrerbakgrunn framstår som lite religiøse, og oppgir også at deres foreldre er lite religiøse. I World Value Survey svarer imidlertid nordmenn flest at de er litt mer religiøse enn det vi finner i vår undersøkelse. Forskjellen kan mest sannsynlig tilskrives det faktum at World Value Survey har spurt et landsdekkende utvalg, mens CILS-NOR kun dekker hovedstadsområdet – hvor folk flest nok er mindre religiøse enn i mange andre deler av landet.

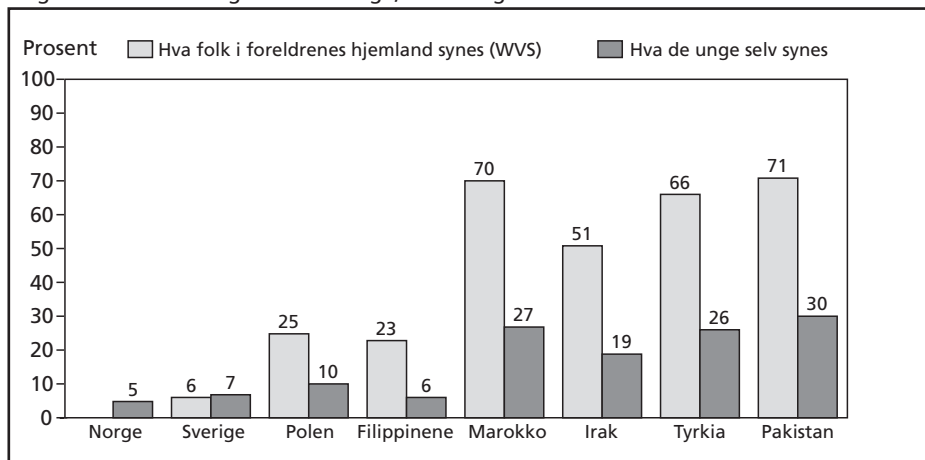
«Reform» – endrer religion betydning for innvandrernes etterkommere?

Så langt har vi konsentrert oss om hvor viktig religion er i folks liv, og vi finner bare relativt svak støtte for at det foregår noen sekulariseringsprosess blant unge med innvandrerbakgrunn. Samtidig viser funnene at religion er langt viktigere for unge med muslimsk bakgrunn enn for unge med annen religiøs tro. Alt i alt – religion fortsetter å være viktig i livet til unge med innvandrerbakgrunn – og da særlig muslimer, selv om de vokser opp i Norge. Betyr det at vi kan slå fast at det i liten grad pågår noen sekulariseringsprosess i disse gruppene? Ikke nødvendigvis. Verken disse funnene – eller den tidligere forskningen som baserer seg på liknende spørsmål – sier noe om *hvilken rolle* religion har for dem som svarer. Sekularisering kan innebære at religion blir *mindre viktig i den enkeltes liv*, men det kan også innebære at religionen *endrer betydning*, i den forstand at den fortrenses fra offentligheten og dermed «privatiseres». Slik sett kan religionen reformeres og sekulariseres, uten at den nødvendigvis oppleves som mindre viktig i den enkeltes liv. Religiøs reform – i betydningen økende privatisering av religionens krav og påbud – kan skje ovenfra, gjennom teologisk nytolkning av religiøse autoriteter. Olav Elgvin har for eksempel argumentert for at en slik prosess

har pågått i relativ stillhet blant lærde innenfor vestlig islam.¹⁰ Men reform kan også skje nedenfra – gjennom pragmatisk tilpasning i hvordan tilhengerne tolker sin egen religiøse tro. Denne formen for sekulariseringsprosesser har imidlertid ikke blitt undersøkt ved hjelp av kvantitative metoder, verken i Norge eller i andre land. Vi kan måle denne formen for sekularisering ved å se på hvorvidt religionen fungerer som et sett med ytre regler for sosialt liv, eller om den i større grad tar form av indre trosopplevelse og moralsk kompass for den enkelte. Denne formen for individualisert religiøsitet er naturlig nok langt mer forenlig med sekulært demokrati enn religiøsitet som kollektivt regelsystem – uavhengig av hvor «sterkt» man tror.

I CILS-NOR studien inkluderte vi spørsmål som skiller mellom ulike betydninger av religion. Respondentene ble bedt om å velge hva de synes er det viktigste med deres religiøse tro – «å følge religiøse regler og seremonier» eller «å være god mot andre mennesker». Svarene kan brukes som en indikasjon på hvorvidt religion primært fungerer som et ytre sett med regler for sosialt liv eller som et indre moralsk kompass. Her ble ungdommene ikke spurt om hva de trodde foreldrene ville svart, ettersom dette er et såpass privat spørsmål at de ikke kunne forventes å ha et godt svar. Men det samme spørsmålet har blitt stilt i World Value Survey, og vi kan dermed sammenlikne hva ungdommene svarer med hva folk i deres foreldres hjemland har svart, som vil gi en indikasjon på endringer i kjølvannet av migrasjonsprosessen. I figur 5.3 viser vi andelene som oppgir at de er mest enige i at «det viktigste med religion er å følge religiøse regler og seremonier» (de resterende har altså svart at de er mest enige i at «det viktigste med religion er å være god mot andre mennesker»). De som svarer «vet ikke» eller «vil ikke svare» er utelatt fra analysen).

Figur 5.3 Hvilke av disse utsagnene er du mest enig i: «Det viktigste med religion er å være god mot andre mennesker» eller «Det viktigste med religion er å følge religiøse regler og seremonier». Figuren viser andel som velger sistnevnte alternativ. World Value Survey i ti utvalgte avsenderland og Elever ved Vg1, med bakgrunn fra samme ti land. CILS-NOR: n=7119.

¹⁰ <https://www.minervanett.no/privatiseringen-av-sharia/>

Hvis vi tar utgangspunkt i World Value Survey (se figur 5.3), ser vi at svært få i Sverige og til dels også i andre hovedsakelig kristne avsenderland oppgir at religion først og fremst handler om å «følge religiøse regler og seremonier». Tvert imot ser vi at religion heller fungerer som et indre moralsk kompass – de aller fleste svarer at det viktigste med religion er «å være god mot andre mennesker» (spørsmålet er ikke blitt stilt i Norge, men vi kan anta at svarene ville likne det vi finner i Sverige). Dette er i tråd med hva man vil forvente i relativt sekulære samfunn, hvor religionen har blitt forvist fra offentligheten og inn i privatsfæren. I muslimske land som Marokko, Irak, Tyrkia og Pakistan svarer derimot flertallet at det viktigste med religion er «å følge religiøse regler og seremonier». Dette er også i tråd med hva vi kunne forvente, med tanke på at disse landene er preget av økonomisk stagnasjon og svake stater som i liten grad er i stand til å regulere sosialt liv, og religion derfor har en viktigere funksjon i å fastsette institusjonelle spilleregler. Men også med tanke på at islam i langt større grad enn kristendommen er en lovreligion, som ikke i like stor grad skiller mellom privat og offentlig moral. Kristne land i den ikke-vestlige verden (som gjerne har relativt svak stat) befinner seg mellom disse to.

Ungdommenes svar viser imidlertid en slående kontrast til opprinnelseslandene. Bare et mindretall blant elevene med bakgrunn fra muslimske land svarer at det viktigste er å følge religiøse regler og seremonier. Det store flertallet innenfor alle landgrupper – også de med bakgrunn fra muslimske land – svarer at det viktigste med religion er å være god mot andre mennesker, i tråd med svarene til deres innfødte og kristne medelever. Blant ungdommer med bakgrunn fra land hvor vi ikke har data fra World Value Survey, var det en viss variasjon i svarene. Unge med bakgrunn fra Iran svarte omtrent like «sekulært» som unge uten innvandrerbakgrunn – kun 6 prosent mente at det viktigste med religion var regler og seremonier, mens 94 prosent mente det viktigste var å være god mot andre. Liknende svar ga unge med bakgrunn fra Vietnam (6 prosent mot 94 prosent) og Sri Lanka (10 prosent mot 90 prosent). Unge med bakgrunn fra Afghanistan var mer på linje med dem med bakgrunn fra Marokko, Irak og Pakistan – 27 prosent mente regler og seremonier var viktigst, mens 73 prosent mente det viktigste var å være god mot andre.

Selv om det er betydelige forskjeller mellom ulike grupper etter hvor de kommer fra, så er trenden entydig – de unge svarer langt mer «sekulært» enn folk i deres foreldres hjemland. Svarene tyder på at selv om unge muslimer ikke nødvendigvis blir mindre religiøse i den forstand at religion mister sin betydning i deres liv, så har de gjennomgått en pragmatisk tilpasning til det sekulære norske samfunnet, ved at religion i større grad oppfattes som en privatsak og et spørsmål om indre moral, og mindre som et sett med ytre regler for sosialt liv. Funnene gir dermed solid støtte til sekulariseringstesen, i betydningen av at religion i økende grad henvises til privatsfæren, og at dette også gjelder muslimske innvandrere og deres barn.

Religiøs toleranse og religiøse barrierer

Så langt har vi sett at religion ikke nødvendigvis blir mindre viktig for unge med innvandrerbakgrunn, men at den ser ut til å endre karakter fra å være et ytre sett med regler for sosialt liv til i større grad å forstås som et indre moralsk kompass. Betyr det at toleransen på tvers av religiøse skillelinjer øker? Så lenge religion er noe som tilhører privatsfæren og ikke offentlig liv, er det lettere å leve med at andre følger andre livssyn enn en selv. Samtidig kan det også tenkes at økende konflikt og offentlig polarisering i mediedebatten har bidratt til å gjøre ungdom mindre tolerante på tvers av religiøse barrierer.

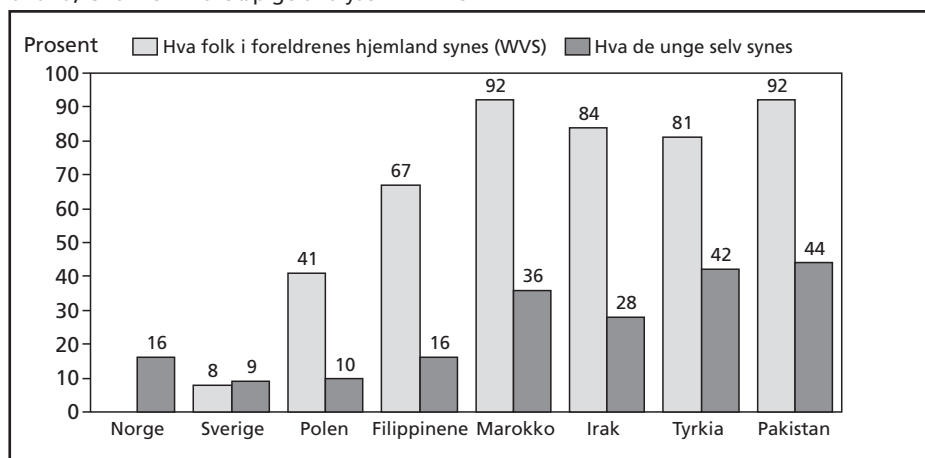
Vi stilte respondentene spørsmål om i hvilken grad de var enige i utsagnet «Min religion/mitt livssyn er det eneste akseptable». Her er det viktig å understreke at påstanden er relativt åpen for tolkning. At «min religion/mitt livssyn er det eneste akseptable» kan bety at det bør være det eneste livssynet som tillates av samfunnet – noe som står i sterk kontrast til sekulære prinsipper for trosfrihet. Eller det kan bety at den/det er det eneste akseptable for en selv eller for Gud dersom man vil slippe inn i himmelen, noe de fleste religiøse mennesker antakelig mener, uavhengig av hvilken religion man sverger til – i hvert fall blant de monoteistiske religionene. Man bør altså være varsom med å tolke hva ungdommene legger i sine svar. Men forskjellene mellom ulike grupper kan likevel gi en pekepinn om forskjeller i graden av religiøs toleranse.

Når vi kun ser på ungdommenes svar, peker det seg ut noen klare mønstre. Unge uten innvandrerbakgrunn framstår som mer tolerante overfor andre livssyn enn unge med innvandrerbakgrunn (bare 8 prosent sier seg helt eller delvis enige i utsagnet). I tillegg ser vi at de som er født i Norge med innvandrerbakgrunn gjennomgående framstår som litt mer tolerante enn de som selv har innvandret – dette gjelder for alle grupper, uavhengig av landbakgrunn eller religion. I tillegg framstår jenter som litt mer tolerante enn guttene – også dette uavhengig av landbakgrunn og religion. Den største forskjellen handler imidlertid om hvilken religion de unge tilhører: muslimer framstår som atskillig mindre tolerante enn både unge uten innvandrerbakgrunn og minoritets-elever som tilhører andre religioner. Blant muslimer oppgir om lag fire av ti at de er helt eller delvis enige i utsagnet om at deres religion er det eneste akseptable livssynet (litt flere blant de som selv har innvandret, litt færre blant de som er født i Norge, litt flere blant guttene, litt færre blant jentene). Dette er nesten dobbelt så mange som blant de som tilhører «andre religioner», det vil si hinduisme, buddhisme, sikhisme, jødedom og andre, og nesten tre ganger så mange som blant kristne med innvandrerbakgrunn.

Men når vi sammenlikner ungdommenes svar med hva folk i opprinnelseslandene svarer i World Value Survey, er det derimot endringen i retning av økt toleranse som er mest slående (se figur 5.4). Blant befolkningen i muslimske land som Marokko, Irak,

Tyrkia og Pakistan sier mellom 80 og 90 prosent av befolkningen seg helt eller delvis enige i at deres religion er den eneste akseptable. Når vi ser på ungdom med bakgrunn fra de samme landene, er andelen som er helt eller delvis enige mer enn halvert. Også unge med bakgrunn fra hovedsakelig kristne land som Polen og Filippinene framstår som langt mer tolerante enn folk i opprinnelseslandet. I spørsmålet om religiøs toleranse ser vi altså klare indikasjoner på en pågående assimileringssprosess, selv om det fortsatt er betydelige forskjeller i holdninger mellom ulike grupper.

Figur 5.4 Andel som er helt eller delvis enige i utsagnet «Min religion/mitt livssyn er det eneste akseptable». World Value Survey i ti utvalgte land. Elever ved Vg1, med bakgrunn fra samme ti land, CILS-NOR. Foreløpige analyser. N=7119.

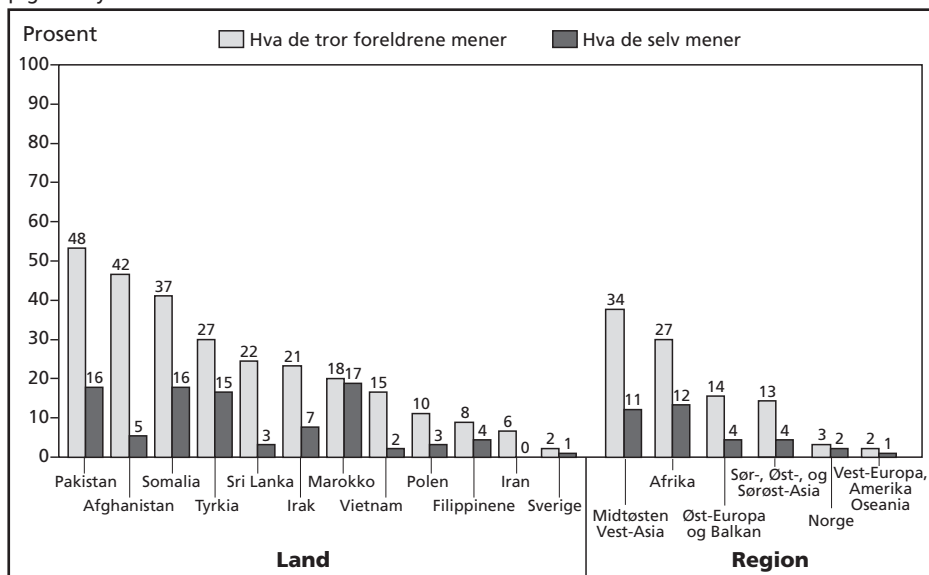

Blant unge fra land hvor vi ikke har data fra World Value Survey, finner vi en viss variasjon: Unge med bakgrunn fra Iran framstår som like tolerante som unge uten innvandrerbakgrunn – kun 17 prosent sier seg enige i at deres religion eller livssyn er det eneste akseptable. Blant unge med bakgrunn fra Sri Lanka er tallet 13 prosent, mens blant dem med bakgrunn fra Vietnam er det 22. Unge med bakgrunn fra Afghanistan og Somalia framstår som mindre tolerante enn de fleste andre landgrupper, med henholdsvis 55 og 60 prosent som sier seg enige i at deres tro eller livssyn er det eneste akseptable. Her er det verdt å merke seg at relativt mange innenfor en del grupper fortsatt svarer på en måte som framstår som lite tolerant ovenfor andre livssyn. Selv om det pågår en endring i retning av økende toleranse er det fortsatt store gruppeforskjeller som gir grunn til betenking.

Hvilken praktisk betydning vil økende religiøs toleranse ha å si for ekteskap på tvers av ulike grupper? Eksogami (å gifte seg med noen utenfor sin etniske eller religiøse gruppe) regnes ofte som den «tyngste» indikatoren på assimilering, i den forstand at sosiale barrierer brytes ned mellom ulike grupper. Ekteskapsstatistikken viser at graden av eksogami så langt er begrenset innenfor mange etterkommergrupper, men

ettersom det bare er de eldste kohortene og/eller de som har giftet seg svært unge som har rukket å bli en del av denne statistikken, bør man være varsom med å trekke bastante konklusjoner basert på denne. Våre respondenter var kun 16 år gamle, og det er selvfølgelig alt for tidlig å si noe om deres framtidige ekteskapsmønstre. Men vi kan si noe om hva slags holdninger og innstilling de har til spørsmålet om ekteskap på tvers av religiøsitet. Vi stilte spørsmål om hvorvidt de syntes det er greit å gifte seg med noen som tilhører en annen religion enn en selv. Vi spurte også om hva de trodde deres foreldre mente. Svaralternativene var relativt finmaskede: man kunne svare at det var «ok i alle tilfeller», «ok i de fleste tilfeller», «ok i noen tilfeller», eller «aldri ok». Svarene viser for det første at det i utgangspunktet er størst skepsis mot å gifte seg på tvers av religion blant muslimer, og minst skepsis blant kristne og ikke-religiøse, særlig når vi baserer oss på hva ungdommene tror at foreldrene mener. Men ungdommene selv er langt mer liberale i synet på religiøs eksogami enn (det de tror) foreldrene er. Dette gjelder også muslimer, hvorav om lag halvparten mener at ekteskap på tvers av religion er ok i alle tilfeller, mens bare et lite mindretall mener at det uansett ikke er ok – helt motsatt av hva de oppgir på vegne av sine foreldre. Også blant ikke-religiøse, kristne og unge som tilhører andre religioner, er trenden at de unge er mer positive til ekteskap på tvers av religion enn det de oppfatter at foreldrene er. Hvorvidt dette vil gi seg utslag i økende grad av eksogami når dagens unge etter hvert blir gamle nok til å gifte seg, gjenstår å se. Figur 5.5 viser andelene som svarte «aldri ok», både med tanke på hva de tror deres foreldre mener og hva de mener selv.

Figur 5.5 I hvilken grad synes du det er OK å gifte seg med noen som tilhører en annen religion? I hvilken grad tror du foreldrene dine synes det er OK å gifte seg med noen som tilhører en annen religion? Etter landbakgrunn og utvalgte verdensdeler. Elever ved Vg1. CILS-NOR, foreløpige analyser. N=7119.

Her ser vi tydelig hvordan særlig unge fra muslimske land som Pakistan, Afghanistan og Somalia tror at foreldrene er svært skeptiske til religiøs eksogami – mellom en tredjedel og halvparten i disse gruppene tror at foreldrene mener det aldri er ok å gifte seg på tvers av religion (blant de resterende svarer flertallet at det kan være ok i noen eller i de fleste tilfeller). Blant de unge selv er skepsisen til eksogami betydelig mindre – jevnt over er det kun 10–15 prosent av de unge selv med bakgrunn fra disse landene som avviser eksogami. Hvordan dette vil slå ut i framtidige ekteskapsmønstre, er selvfølgelig alt for tidlig å spekulere i, men rent holdningsmessig er dette en relativt entydig støtte til tesen om at det pågår en assimileringssprosess.

Oppsummering

- Innvandrere fra ikke-vestlige land er mer religiøse enn nordmenn uten innvandrerbakgrunn, og innvandrere fra muslimske land er enda mer religiøse enn innvandrere med annen religiøs bakgrunn. Vi finner svake indikasjoner på at religion blir mindre viktig for innvandrernes barn som vokser opp i Norge. Også blant de unge er religion svært viktig – særlig for muslimer.
- Vi finner derimot klare indikasjoner på religiøs sekularisering, i betydningen at religion endrer karakter fra å fungere som et ytre sett med regler for sosialt liv til i økende grad å anses som et indre moralsk kompass for den enkelte. Denne formen for sekularisering er særlig tydelig blant etterkommere etter innvandrere fra muslimske land.
- Muslimer skiller seg ut ved å være mindre tolerante overfor andre livssyn og å være mer skeptiske til å gifte seg på tvers av religion. Men vi finner en klar trend i retning av økt toleranse overfor andre livssyn og en mer positiv innstilling til å gifte seg på tvers av religiøse skiller blant unge som vokser opp i Norge med minoritetsbakgrunn – også blant muslimer.
- Til sammen dokumenterer funnene en trend i retning av økende sekularisering i minoritetsbefolkningen og at dette også gjelder muslimer, selv om det er verdt å merke seg at betydelige grupper fortsatt framstår som mindre tolerante enn andre ungdommer.

6 Holdninger til likestilling og homofili

Med et mer flerkulturelt samfunn følger økende verdipluralisme. Innvandrere til Norge kommer fra hele verden – inkludert land som skiller seg sterkt fra Norge med tanke på hva slags normer og verdier som er utbredt i befolkningen og preger samfunnet. Innvandreres holdninger til ulike spørsmål er naturligvis ikke determinert av hjemlandets normer, men de vil like fullt være preget av det miljøet innvandrerne har vokst opp i. At folk har ulike holdninger og verdier er imidlertid ikke nødvendigvis et problem i seg selv. Liberale demokratier som det norske kan betegnes som «uenighetsfellesskap»; de er ikke først og fremst bygget på konsensus, men på et felles sett med spilleregler for hvordan uenigheter skal håndteres. Men også uenighetsfellesskap har grenser. For å kunne håndtere verdimangfold innenfor et nasjonalt politisk fellesskap, kreves det visse grunnleggende spilleregler som gjelder alle. I et liberalt demokrati innebærer dette et institusjonelt rammeverk basert på menneskerettigheter, individuell autonomi og likeverd. At deler av befolkningen har avvikende verdier og normer blir først problematisk dersom forsøk på å håndheve gruppens normer bryter mot disse grunnprinsippene. Rasisme og antisemittisme er eksempler på holdninger som bryter mot disse spillereglene, og som derfor ikke tolereres selv innenfor et relativt romslig uenighetsfellesskap. Holdninger til kjønnslikestilling og holdninger til seksuelle minoriteter er andre eksempler på kulturelle verdier som også er nært knyttet til disse grunnleggende spillereglene. Norge er blant de land i verden som er mest likestilte og hvor homofiles rettigheter står relativt sterkt. Befolkningen har – sammenliknet med de fleste andre land – liberale holdninger til likestilling og seksuelle minoriteter. Mange innvandrere kommer imidlertid fra land preget av patriarkalske familiestrukturer og kjønnsstradisjonelle verdier, og hvor sterkt negative holdninger til homofile og andre seksuelle minoriteter er utbredt. Forsøk på å håndheve disse normene i en norsk kontekst vil i praksis bryte samfunnets grunnleggende spilleregler. I den grad assimilering betyr sosiale og kulturelle tilpasninger som muliggjør et politisk nasjonalt fellesskap – i tråd med Parks klassiske definisjon av assimilering (Park 1930) – vil det nødvendigvis innebære holdningsendringer i deler av innvandrerbefolkningen. Vi har så langt sett at deler av minoritetsbefolkningen beholder en høy grad av religiøsitet, men i en mer privatisert form enn det som preger deres hjemland. Men hva med holdninger til sentrale spørsmål knyttet til likestilling og homofiles rettigheter – kan vi spore endringer i vårt utvalg når det gjelder disse spørsmålene?

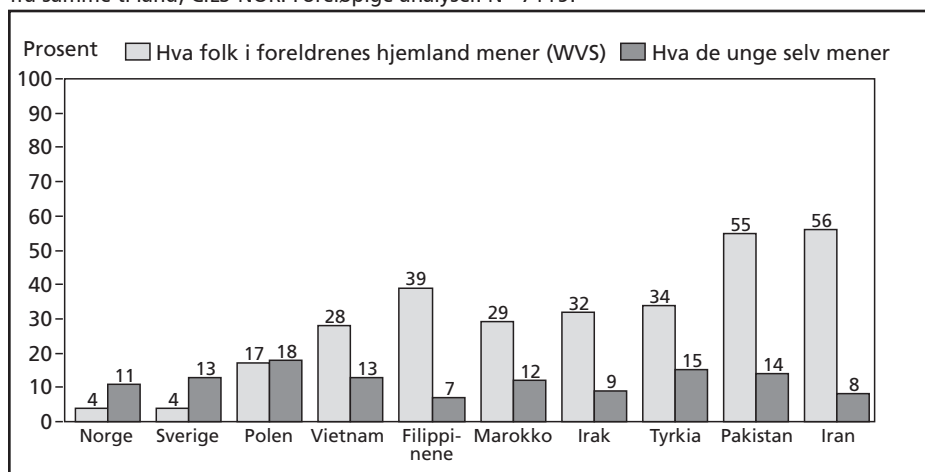
Holdninger til kjønnslikestilling

Norge er blant verdens mest likestilte land. Ifølge UNDPs Gender Inequality Index i 2015 – som er det næreste man kommer et globalt mål på kjønnsulikhet, basert på indikatorer for likestilling innenfor reproduktiv helse, politisk representasjon, utdanning og arbeidsliv i 154 land – så lå Norge på 9. plass i verden (ned fra 5. plass i forrige måling) (UNDP 2015: s. 172–175). De fleste såkalt vestlige land; hvor mange av ungdommene i vår undersøkelse har sin familiebakgrunn, scorer litt dårligere enn Norge, mens andre – som Sverige og Danmark – scorer høyere. I likhet med og kanskje i enda større grad enn resten av den vestlige verden, har Norge gjennomgått enorme endringer i synet på likestilling mellom kjønnene i løpet av relativt kort tid. Mange av de store avsenderlandene for innvandrere til Norge, hvor mange av ungdommene i vår undersøkelse har sin familiebakgrunn, har imidlertid ikke gjennomgått noen tilsvarende endringer. En del befinner seg derfor ganske langt ned på listen i FNs likestillingsindeks. Av 154 land ligger Polen på 28. plass, Bosnia og Herzegovina ligger som nr. 41. Tyrkia befinner seg på 71. plass, Filippinene ligger på 89. plass, Iran ligger på 114. plass, Marokko ligger på 117. plass, Syria på 119. plass, Pakistan ligger på 121. plass, Irak på nr. 123, Etiopia ligger på plass nr. 129, India på 130. plass, Egypt ligger på nr. 131, mens Afghanistan ligger på 152. plass (kun foran Chad og Niger). Flere av de store avsenderlandene for innvandrere til Norge er altså blant de minst likestilte landene i verden.

Det er ikke nødvendigvis noe en-til-en forhold mellom graden av kjønnslikestilling i et land målt på denne måten og hva slags holdninger til likestilling man finner blant folk i disse landene. Og innvandrere er uansett ikke nødvendigvis representative for befolkningen i avsenderlandene. Likevel kan vi trygt anta at holdningene til likestilling mellom menn og kvinner i deler av innvandrerbefolkningen skiller seg markant fra de holdningene som etter hvert preger den øvrige norske befolkningen. Men hva med de unge som vokser opp i det norske relativt likestilte samfunnet og går på norsk skole – hvor likeverd mellom kjønn er et sentralt budskap innenfor læreplanmålene? Vi kan starte med synet på utdanning for jenter – et sentralt mål for arbeidet med likestilling globalt. Figur 6.1 tar utgangspunkt i påstanden om at «en universitetsutdanning er mer viktig for gutter enn for jenter». Figuren sammenlikner funnene fra World Value Survey med funnene fra CILS-NOR-studien og viser andelen som oppga at de var helt eller delvis enige i denne påstanden. Hvis vi starter med World Value Survey: ikke overraskende ser vi at nesten ingen i Norge og Sverige oppgir at de er enige i påstanden. I flere av de store avsenderlandene for innvandrere til Norge er andelen imidlertid langt høyere blant respondentene i World Value Survey. I land som Pakistan og Iran er for eksempel mer enn halvparten enige i at utdanning er viktigere for gutter enn for jenter. I synet på jenters utdanning er det altså betydelige forskjeller mellom vestlige og ikke-vestlige land.

Når vi så ser på svarene til ungdommene, finner vi derimot at alle disse forskjellene nærmest er visket ut. Svarene tyder på en tilnærmet full oppslutning om at gutter og jenter bør ha lik tilgang til utdanning – et klart tegn på holdningsassimilering når vi ser kontrasten til landene hvor de eller deres foreldre kommer fra.

Figur 6.1 Andel som er helt eller delvis enige i påstanden «En universitetsutdanning er mer viktig for gutter enn for jenter». World Value Survey i ti utvalgte land. Elever ved Vg1, med bakgrunn fra samme ti land, CILS-NOR. Foreløpige analyser. N=7119.

Blant ungdommene ser vi at andelen som er enige i påstanden vaker rundt 10 prosent i alle grupper, inkludert unge med bakgrunn fra land som ikke er med i World Value Survey, som Somalia (12 prosent) og Sri Lanka (6 prosent). Blant unge med bakgrunn fra Afghanistan er andelen litt høyere (21 prosent – men utvalget er relativt lite, med kun 80 personer). Gutter framstår som litt mindre likestillingsorienterte enn jenter, men det gjelder i alle grupper.

Også når det gjelder synet på fordelingen av husarbeid i hjemmet finner vi klare tegn til økt oppslutning om likestilling mellom kjønnene.¹¹ Vi spurte ungdommene

¹¹ Mindre entydig utformede kjønnsroller, slik at både mødre og fedre skal kunne kombinere yrkes- og familiearbeid og slik at kvinner skal delta i arbeidslivet på linje med menn, har vært et av målene for det nordiske likestillingsprosjektet. Det er gjort en del forskning om likestilling og familiepraksis i innvandrede familier. Fra denne vet vi at innvandrerfamilier i gjennomsnitt har en betydelig mer kjønnsstradisjonell arbeidsfordeling i hjemmet, men at det også skjer betydelige endringer i retning av økt likestilling over tid og på tvers av generasjoner (Kavli & Nadim 2009). Samtidig vet vi at det ikke nødvendigvis er sammenfall mellom holdninger og praksis når det kommer til likestillingsspørsmål. Kavli (2015) viser for eksempel at mens nordmenn uten innvandrerbakgrunn i praksis ofte er mindre likestilte i familielivet enn det de normativt mener de burde være, så er forholdet mellom normer og praksis omvendt i mange ikke-vestlige innvandrerfamilier. Nadim (2014) viser at hvordan spørsmål om arbeid og familieliv skal organiseres, ofte må forhandles om i spennet mellom unge med relativt liberale holdninger til likestilling og foreldre og storfamilier med mer kjønnsstradisjonell praksis.

hvordan de oppfatter at kjønnsfordelingen er hjemme hos sine foreldre, og deretter om hvordan de selv mener at fordelingen bør være. Svarene indikerer verdiassimilering. Unge med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn beskriver gjennomgående arbeidsdelingen i foreldrehjemmet som litt mindre likestilt enn det unge uten innvandrerbakgrunn beskriver. Har er det verdt å merke seg at heller ikke majoritetsungdommene beskriver foreldrenes arbeidsdeling i hjemmet som likestilt: nesten halvparten oppgir at det er moren/kvinnen som har hovedansvaret både for å lage mat og gjøre rent hjemme, mens svært få oppgir at det er faren/mannen. Men andelen som oppgir at det er moren/kvinnen som har hovedansvaret for disse tingene er altså større blant unge med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn. Når vi sammenlikner familiens praksis med de unges egne idealer om hvordan de synes det burde være, er disse forskjellene imidlertid visket ut. Når vi ser på hvordan ungdommene oppgir at de mener kjønnsfordelingen burde være, ser vi at det store flertallet oppgir at de mener kjønnene bør være likestilt. Gutter er riktignok litt mindre likestillingsorienterte enn jenter. Og unge med bakgrunn fra Midtøsten og Afrika er litt mindre likestillingsorienterte enn unge uten innvandrerbakgrunn. Men hovedbildet er at det store flertallet innenfor alle grupper – også blant gutter med bakgrunn fra Midtøsten, Vest-Asia og Afrika – ser ut til å omfavne idealet om likestilt arbeidsfordeling i hjemmet, og ønsker langt større likestilling i hjemmet enn det deres foreldre praktiserer.

Holdninger til homofili

Innvandrede minoriteters holdninger til homofili – og da særlig muslimers holdninger – har i løpet av 2000-tallet blitt et sentralt tema i offentlig debatt, men det finnes lite forskning om temaet (et unntak er Elgvin, Bue & Grønningsæter 2014). Holdninger til homoseksualitet og homofiles rettigheter utgjør imidlertid i dag en av de mest tydelige verdimotsetningene mellom og innad i befolkninger i ulike deler av verden. Mens den vestlige verden i løpet av relativt kort tid har gjennomgått dyptgripende holdningsendringer i retning av økende toleranse og aksept, er befolkningene i andre deler av verden gjennomgående svært negativt innstilt til homofile og homofiles rettigheter.

Vi kan illustrere denne kløften med en undersøkelse gjennomført av Pew Research Centre i 2013, der befolkningen i en rekke ulike land ble spurt om hvorvidt samfunnet burde akseptere homoseksualitet.¹² Norge var ikke med i undersøkelsen, men det store

¹² <http://www.pewglobal.org/2013/06/04/the-global-divide-on-homosexuality/>

flertallet i de fleste rike vestlige land svarte ja.¹³ Dette var betydelig flere enn forrige gang samme spørsmål ble stilt, i 2007. Også befolkningene i en del land i Asia og Sør-Amerika har etter hvert blitt relativt aksepterende overfor homofile.¹⁴ I andre deler av verden har derimot befolkningene gjennomgående svært negative oppfatninger om homoseksualitet og homofiles rettigheter. I mange land er det nesten ingen som svarer ja på spørsmål om samfunnet bør akseptere homoseksualitet. Dette gjelder særlig muslimske land og land i Afrika uavhengig av religion.¹⁵ Forskjellene i synet på homoseksualitet gjenspeiles i forskjeller med tanke på homofiles juridiske rettigheter: Mens homofile i Norge og en rekke andre vestlige land er juridisk beskyttet mot diskriminering og nå også har rett til å gifte seg på lik linje med heterofile par (for Norges del kom dette under 40 år etter at homoseksualitet ble legalisert i 1972), så risikerer homofile i flere land i Midtøsten, Asia og Afrika enten dødsstraff eller fengsel.¹⁶ Synet på homofili er dermed antakelig et av de spørsmålene der vi finner den største kontrasten i holdninger mellom etniske nordmenn og innvandrere. Men hva skjer på lengre sikt med holdningene i den oppvoksende generasjon, når folk har flyttet fra de delene av verden hvor befolkningen generelt har svært negative holdninger til homoseksualitet og homofile, og oppdrar barna sine her i Norge, hvor de fleste har et langt mer tolerant syn – og hvor den årlige Gay Pride-paraden er lagt til Oslos mest innvandrertette bydel? Blir barna deres også mer tolerant innstilt overfor homofile, eller holder de fast ved et mer negativt og fordømmende syn? World Value Survey har ingen spørsmål om synet på homofili, og Pew-undersøkelsen omfatter bare noen få av de sentrale avsenderlandene for innvandrere til Norge. Vi har derfor ikke kopiert spørsmålsformuleringen fra Pew-undersøkelsen, og vi har heller ikke noe sammenlikningsgrunnlag fra WVS. Vi stilte imidlertid spørsmål om hvorvidt våre respondenter syntes homofili var «OK» – med svaralternativene «OK i alle tilfeller», «OK i de fleste tilfeller», «OK i noen tilfeller» og «aldri OK». Vi spurte også om hva de trodde deres foreldre mente. Ved å sammenlikne det de antar foreldrene mener om homofili, med hva ungdom som

¹³ Spania 88 %, Tyskland 87 %, Canada 80 %, Australia 79 %, Frankrike 77 %, Storbritannia 76 %, Italia 74 %, USA 60 %

¹⁴ Filippinene 73 %, Japan 54 %, Sør-Korea 39 %, Kina 21 %, Argentina 74 %, Chile 68 %, Mexico 61 %, Brazil 60 %, Venezuela 51 %

¹⁵ Jordan 3 %, Egypt 3 %, Tunisia 2 %, Palestina 4 %, Indonesia 3 %, Pakistan 2 %, Malaysia 9 %, Tyrkia 9 %, Libanon 18 %, Nigeria 1 %, Uganda 4 %, Senegal 3 %, Kenya 8 %

¹⁶ Homofile risikerer dødsstraff i Sudan, Mauritania, deler av Nigeria, Somalia og Libya, deler av Syria og Irak, Saudi-Arabia, Yemen, Iran og Afghanistan, og fengsel i nesten hele Nord-Afrika, Midtøsten og store deler av Sør-Asia (se: https://en.wikipedia.org/wiki/LGBT_rights_by_country_or_territory)

henholdsvis selv har innvandret eller som er født i Norge mener om homofili, kan vi spore eventuelle holdningsendringer i kjølvannet av migrasjon.

Tabell 6.1 oppsummerer svarene for hva de tror foreldrene mener, hva de som selv har innvandret mener, og hva de som er født i Norge mener, fordelt på våre seks opphavsregioner. Tabellen viser for det første at det i utgangspunktet – som ventet – er store forskjeller i synet på homofili etter opphavsregion. Men samtidig skjer det en betydelig gradvis økning i aksepten for homofili innenfor alle grupper – og da særlig hos de som i utgangspunktet var mest negative.

På spørsmål om hva ungdommene tror, er det bare et lite mindretall fra Midtøsten/Vest-Asia og Afrika som tror foreldrene mener at homofili er «OK i alle tilfeller», mens rundt halyparten tror foreldrene mener homofili er «aldri ok». Også unge med bakgrunn fra Sør-Asia, Øst-Asia og Sørøst-Asia samt Øste-Eropa og Balkan tror foreldrene har et relativt avvisende syn på homofili. Unge med norsk eller annen vestlig bakgrunn oppgir i hovedsak at de tror foreldrene har et relativt aksepterende syn på homofili. Når vi spør om hva de selv mener, finner vi at de som selv har innvandret, har et gjennomgående noe mer positivt syn på homofili enn det de tror deres foreldre har, men forskjellene mellom ulike grupper er fortsatt betydelige.

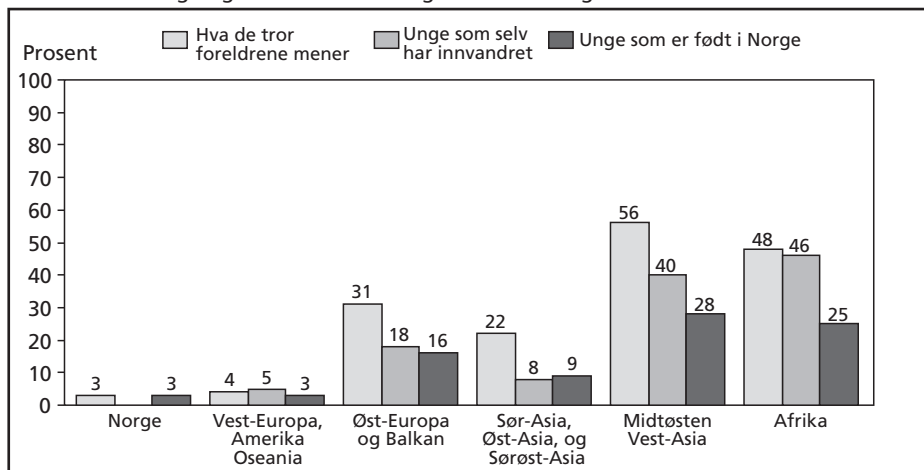
Tabell 6.1 Tror du foreldrene dine synes homofili er «OK»? Synes du homofili er «OK»? Seks hovedkategorier basert på foreldres fødeland, fordelt på unge som selv har innvandret og unge som er født i Norge. Elever ved Vg1. CILS-NOR. N=7119.

Foreldrenes opphavsregion		I hvilken grad mener du selv at homofili er «OK»?			
		OK i alle tilfeller	OK i de fleste tilfeller	OK i noen tilfeller	Aldri OK
Norge	Tror foreldrene mener	74 %	16 %	7 %	3 %
	Mener selv	85 %	8 %	5 %	3 %
Vest-Europa/ Amerika/Oseania	Tror foreldrene mener	76 %	15 %	6 %	4 %
	Mener selv (født i utlandet)	83 %	7 %	5 %	6 %
	Mener selv (født i Norge)	87 %	7 %	3 %	3 %
Øst-Europa/ Balkan	Tror foreldrene mener	32 %	18 %	19 %	31 %
	Mener selv (født i utlandet)	53 %	15 %	14 %	18 %
	Mener selv (født i Norge)	62 %	10 %	12 %	16 %
Sør-Asia, Øst-Asia og Sørøst-Asia	Tror foreldrene mener	40 %	17 %	21 %	22 %
	Mener selv (født i utlandet)	64 %	16 %	12 %	8 %
	Mener selv (født i Norge)	71 %	13 %	8 %	9 %
Midtøsten og Vest-Asia	Tror foreldrene mener	18 %	9 %	17 %	56 %
	Mener selv (født i utlandet)	36 %	9 %	16 %	40 %
	Mener selv (født i Norge)	47 %	9 %	16 %	28 %
Afrika	Tror foreldrene mener	23 %	14 %	15 %	48 %
	Mener selv (født i utlandet)	37 %	6 %	11 %	46 %
	Mener selv (født i Norge)	59 %	10 %	6 %	25 %

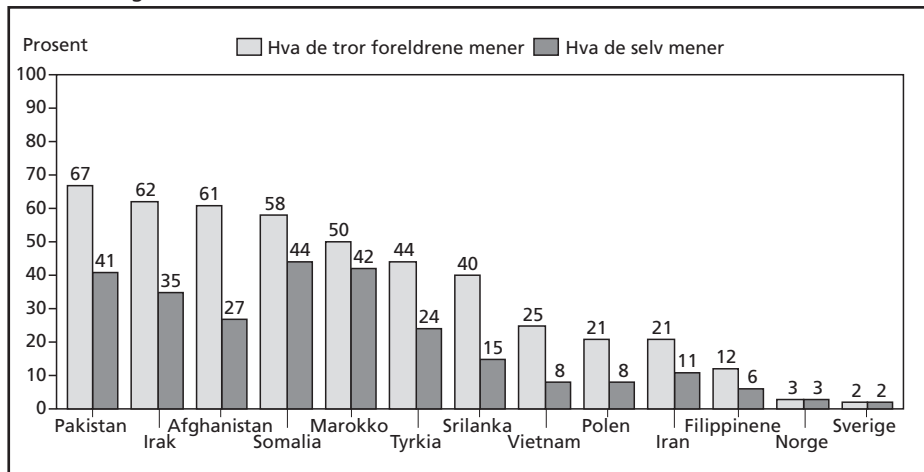
Når vi så spør unge som er født i Norge av innvandrerforeldre fra de samme landene, består de samme forskjellene, men disse er nå enda mindre. Flertallet i alle grupper er nå i hovedsak positivt innstilt til at homofili er «OK». Blant unge som er født i Norge med innvandrerbakgrunn fra Midtøsten/Vest-Asia og Afrika, er det fortsatt en del som mener at homofili ikke er ok, men disse befinner seg i et klart mindretall. For å bruke de med bakgrunn fra Midtøsten og Vest-Asia som eksempel: andelen som mener homofili er «alltid OK», har beveget seg fra 18 prosent i (ungdommenes vurdering av) foreldregenerasjonen, til 47 prosent blant de som er født i Norge. Tilsvarende har andelen som sier at homofili er «aldri OK» beveget seg fra 56 prosent i (ungdommenes vurdering av) foreldregenerasjonen, til 28 prosent blant de som er født i Norge.

Vi kan visualisere denne trenden ved kun å se på andelen som svarer at homofili aldri er akseptabelt. Figur 6.2 viser svarene til de unge fordelt på våre seks opphavsregioner, hva de tror foreldrene mener, hva de som selv har innvandret mener og hva de som er født i Norge mener. Her ser vi at når det gjelder hva de tror foreldrene mener, så er det flest med opphav i Midtøsten og Vest-Asia som tror at foreldrene mener at homofili aldri er akseptabelt (56 prosent), fulgt av unge med opphav i Afrika (48 prosent) og Øst-Europa/Balkan (31 prosent). Når vi ser på hvor mange av de unge som er født i Norge av innvandrerforeldre som mener det samme, er andelen nesten halvert (henholdsvis 28 prosent, 25 prosent og 16 prosent). Gruppeskjellene består til en viss grad – det er tross alt til sammenlikning bare 3 prosent av de unge uten innvandrerbakgrunn og med vestlig innvandrerbakgrunn som mener det samme. Men forskjellene ser ut til å være betydelig mindre i den oppvoksende generasjonen enn de var i innvandregenerasjonen.

Figur 6.2 Tror du foreldrene dine synes homofili er «OK»? Synes du homofili er «OK»? Andel som sier «aldri». Seks hovedkategorier basert på foreldres fødeland, fordelt på unge som selv har innvandret og unge som er født i Norge. Elever ved Vg1. CILS-NOR. N=7119.

Figur 6.3 Tror du foreldrene dine synes homofili er «OK»? Synes du homofili er «OK»? Andel som sier «aldri». Seks hovedkategorier basert på foreldres fødeland, pluss utvalgte enkeltland. Elever ved Vg1. CILS-NOR. N=7119.

Figur 6.3 viser svarene fordelt på enkeltland. Her har vi imidlertid ikke mulighet til å skille mellom de som er født i Norge og de som selv har innvandret, ettersom noen av gruppene da ville blitt relativt små. Mønsteret er imidlertid det samme – det er betydelig variasjon mellom ulike landgrupper i synet på homofili, men i alle grupper oppgir ungdommene at de selv er mer liberale enn sine foreldre.¹⁷ Vi finner for øvrig det samme mønsteret når vi spør ungdommene om deres inntrykk av homofile er positivt, negativt eller nøytralt, samt hva slags inntrykk de tror deres foreldre har. Vi finner noen forskjeller mellom unge med bakgrunn fra ikke-vestlige land og unge med norsk eller vestlig bakgrunn. Men ungdommene selv har et langt mer positivt inntrykk av homofile enn det de tror foreldrene har, og de som er født i Norge har et mer positivt inntrykk enn de som selv har innvandret.

¹⁷ Det er verdt å merke seg at denne effekten ikke kun er en alderseffekt. Pew-undersøkelsen viste for eksempel at unge i Midtøsten og Afrika var minst like negative til homofile som de eldre.

Oppsummering

- Mange innvandrere kommer fra patriarkalske samfunn der kvinne- og homofiendtlige holdninger er svært utbredt. Holdningene til disse spørsmålene avviker i mange innvandrergupper fra det som etter hvert har blitt vanlig i Norge. Resultatene viser imidlertid klare tegn til verdiassimilering blant unge med innvandrerbakgrunn som vokser opp i Norge.
- Mens lik tilgang til utdanning er omstridt i mange av landene hvor innvandrere til Norge kommer fra, finner vi nærmest full tilslutning til likestillingsidealet innen utdanning blant unge som vokser opp i Norge, uavhengig av bakgrunn.
- Ikke-vestlige innvandrerfamilier har en noe mer kjønnsstradisjonell arbeidsdeling i hjemmet, men ungdommene innenfor alle grupper ønsker en mer likestilt familiepraksis for seg selv.
- Det er betydelige forskjeller mellom innfødte nordmenn og vestlige innvandrere på den ene siden, og ikke-vestlige innvandrere på den andre, når det gjelder synet på homofili. Dette henger dels sammen med hvor i verden de kommer fra. Våre funn viser imidlertid at unge som vokser opp i Norge i stor grad tar til seg et mer positivt syn på homofile. Dette gjelder også de som har bakgrunn fra land hvor homofiendtlige holdninger er aller mest utbredt – det vil si muslimske land og land i Afrika.

7 Identitet og tilhørighet

Så langt har vi sett at unge som vokser opp i Norge med innvandrerbakgrunn ser ut til å oppleve betydelig sosial mobilitet i utdanningssystemet og i arbeidsmarkedet, og at mange også gjennomgår en sekulariseringsprosess ved at deres religiøse tro «privatiseres» og blir mer tolerant, samt en gradvis verdiassimilering i synet på grunnleggende liberale spørsmål som likestilling og homofili. I dette kapittelet skal vi undersøke tilsvarende prosesser når det gjelder identitet og opplevelse av tillit og sosiale forpliktelser. Dette er på mange måter tyngre materie. Opplevelse av lojalitet og tilhørighet sitter dypt hos de fleste. Mens abstrakte holdninger kan endre seg både som følge av ytre påvirkning og egne refleksjoner, så er det større både indre og ytre barrierer for endringer i hvordan man føler seg og hvordan man ses på av andre rundt seg, eller hva slags sosiale forpliktelser man har til sine nærmeste. Det siste gjelder ikke minst for ungdommer som ennå bor med familien. Med andre ord: det er ikke urimelig å anta at mens utfallet av en religiøs og verdimesig assimileringssprosess i stor grad kan måles rundt 16-årsalder, da dette er en formativ fase for de fleste ungdommer med tanke på holdninger og verdier, så vil utfallet av en eventuell sosial assimileringssprosess i større grad manifestere seg noe senere i livsløpet. Dette kan det være lurt å ha i bakhodet når man leser dette kapittelet. Vi vil nærme oss spørsmålet om sosial assimilering på to ulike nivåer.

Først tar vi for oss sosial assimilering på makronivå, i betydningen i hvilken grad ungdom føler økende tilhørighet til – og i økende grad opplever å bli akseptert som likeverdige medlemmer av – det norske nasjonale fellesskapet. Dette handler altså dels om indre identitet – hva man føler selv, og dels om tilskreven identitet – hvordan man opplever at andre ser på en selv. I forlengelsen av dette ser vi spesielt på utviklingen i majoritetsungdommenens syn på muslimer, ettersom dette framstår som en sentral barriere mot assimilering på sikt.

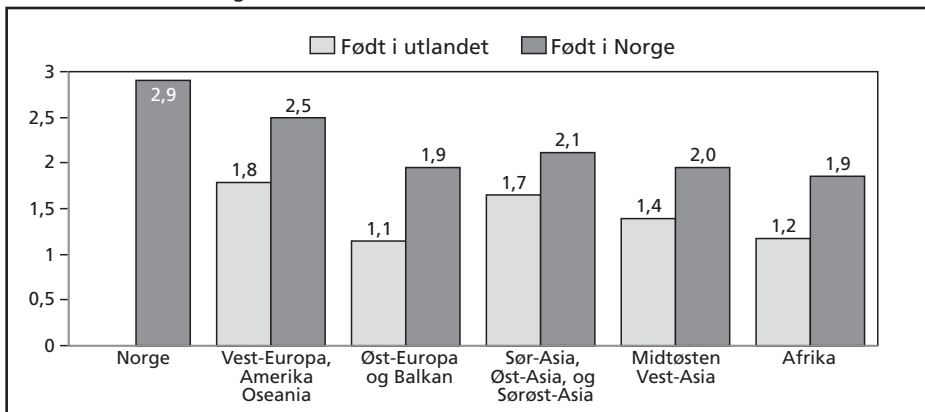
Deretter vil vi se nærmere på sosial assimilering på mikronivå, med tanke på familieorientering og tillit: i hvilken grad stoler man på fremmede, og i hvilken grad har man sine primære forpliktelser overfor familien. Denne dimensjonen fanger opp en vesentlig forskjell mellom å vokse opp i en velfungerende stat versus det å vokse opp i fattige, tradisjonelle samfunn med svak stat. På mange måter fanger den opp noen av de mest dyptgripende kulturelle forskjellene mellom såkalt «tradisjonelle» og såkalt «moderne» samfunn. Det er verdt å merke seg at det er en viss uenighet innenfor den internasjonale assimileringslitteraturen om hvilken sammenheng det er

mellom assimilering med tanke på familieorientering og sosiale forpliktelser på den ene siden, og sosioøkonomisk assimilering på den andre. Mens klassisk og nyklassisk assimileringsteori tilsier at sosioøkonomisk og sosiokulturell assimilering virker gjensidig forsterkende (det vil si at man tar til seg vertslandets moderne og individualistiske kultur samtidig som man jobber seg oppover den økonomiske rangstigen), så sier teorien om segmentert assimilering at en mer selektiv tilpasning ofte er mer lønnsom – i hvert fall for ressursvake innvandrergupper, fordi sterke familieforpliktelser og sosial kontroll som innvandrere gjerne har med seg fra hjemlandet kan fungere som en slags «etnisk kapital» for sosial mobilitet. Vi stiller derfor spørsmål om hvorvidt en slik selektiv tilpasning faktisk kan spille en positiv – eller i hvert fall tvetydig – rolle i den økonomiske assimileringprosessen.

Nasjonal identifikasjon og aksept

Et sentralt mål på assimilering (eller integrasjon for den saks skyld) er at folk føler tilhørighet til – og akseptert som en del av – det nasjonale fellesskapet. Nasjonal identitet er imidlertid ikke nødvendigvis «eksklusiv». Det er ingenting i veien for både å føle seg «norsk» og å føle tilhørighet til andre identiteter knyttet til hjemlandet eller transnasjonale fellesskap. Ungdommenes svar i denne undersøkelsen bekrefter dette. Mange unge med innvandrerbakgrunn oppgir både at de føler seg helt eller delvis norske og at de samtidig føler en sterk tilknytning til foreldrenes hjemland og kultur. Her er det imidlertid graden av «norskhet» vi er interessert i, uavhengig av hvordan den henger sammen med andre overlappende identiteter. Den komparative litteraturen trekker her fram forskjellene mellom tradisjonelle innvandringsland som USA, Canada og Australia og tradisjonelt mer homogene nasjonalstater som Norge. Mens det i de førstnevnte er relativt stor toleranse for bindestreks-identiteter, og nasjonal identitet dermed er relativt lett tilgjengelig og akseptert for nykommere, så framstår nasjonal identitet som langt mer eksklusivt i de sistnevnte, og det er derfor langt vanskeligere både å føle seg og å bli akseptert som en del av det nasjonale fellesskapet (Alba & Foner 2015). Vi spurte elevene om hvorvidt de ser på seg selv som norske, med svaralternativene «Ikke i det hele tatt», «Litt», «Delvis», og «Helt». Figur 7.1 illustrerer forskjellene mellom ulike grupper ved å vise «gjennomsnittsscore», der de som svarer «ikke i det hele tatt» har fått 0 poeng, de som svarer «litt» har fått 1 poeng, de som svarer «delvis» har fått 2 poeng, mens de som svarer «helt» har fått 3 poeng. Vi skiller mellom våre seks hovedkategorier basert på foreldrenes fødeland, samt hvorvidt de selv har innvandret eller om de er født i Norge.

Figur 7.1 Ser du på deg selv som norsk? 0=Ikke i det hele tatt, 1=Litt, 2=’Delvis, 3=Helt. Unge som selv har innvandret og unge som er født i Norge. Seks hovedkategorier basert på foreldres fødeland. Elever ved Vg1. CILS-NOR. N=7119.

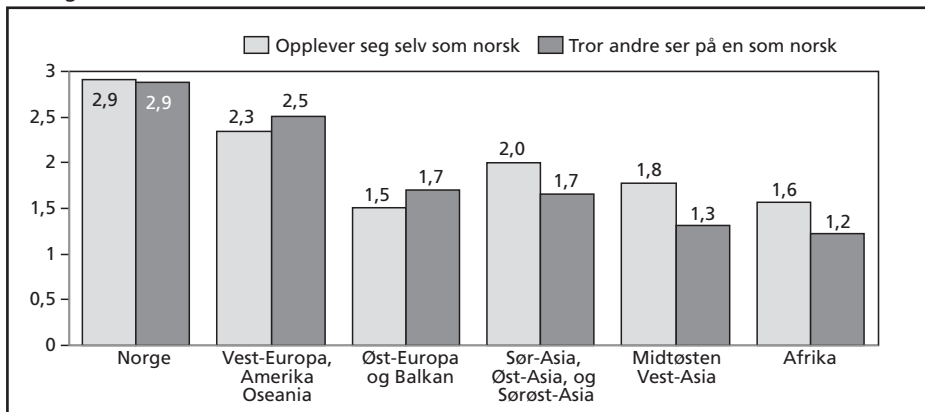

Ikke overraskende finner vi at de med innvandrerbakgrunn som er født i Norge i større grad ser på seg selv som norske enn de som selv har innvandret. Når det gjelder nasjonal identitet og opplevelse av å være «norsk», ser vi altså at det foregår en viss assimilering-prosess: de som er født i Norge med innvandrerforeldre opplever seg riktignok ikke som «norske» i like stor grad som dem uten innvandrerbakgrunn – men betydelig mer enn de som selv har innvandret.

Samtidig ser vi at de med vestlig innvandrerbakgrunn i større grad enn dem med ikke-vestlig bakgrunn opplever seg selv som norske. Hvorfor er det slik? Som tidligere nevnt spurte vi også ungdommene om hvorvidt de identifiserte seg med kulturen i foreldrenes hjemland, men dette synes ikke å kunne forklare forskjellen mellom dem med vestlig og ikke-vestlig bakgrunn. For det første er sammenhengen mellom identifikasjonen med Norge og med foreldrenes hjemland svak: mange identifiserer seg sterkt med begge to, mange identifiserer seg svakt med begge to, og mange svarer «delvis» på begge deler. For det andre er det ingen store forskjeller mellom dem med vestlig og ikke-vestlig bakgrunn når det gjelder hvor sterkt de identifiserer seg med sine foreldres hjemland og kultur.

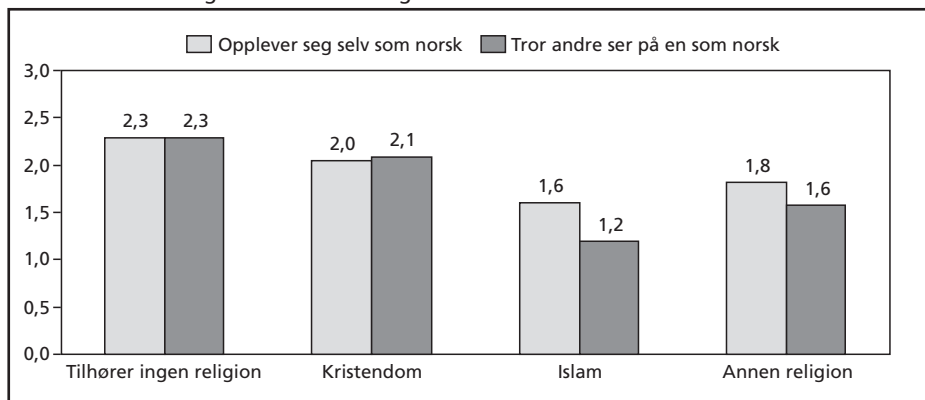
Det ser imidlertid ut som unge med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn opplever større ytre barrierer mot å føle seg som en del av et norsk nasjonalt fellesskap. Vi spurte ungdommene om hvorvidt de opplevde at andre så på dem som norske, med samme svaralternativer som i spørsmålet om deres egen opplevelse. Figur 7.2, der vi sammenstiller gjennomsnittsscore på de unges egenopplevde «norskhet» med deres følelse av tilskrevet «norskhet», avslører et interessant mønster.

Figur 7.2 Ser du på deg selv som norsk? Tror du at andre ser på deg som norsk? 0=Ikke i det hele tatt, 1=Litt, 2=Delvis, 3=Helt. Seks hovedkategorier basert på foreldres fødeland. Elever ved Vg1. CILS-NOR. N=7119.

Blant de norske ungdommene uten innvandrerbakgrunn svarer ikke overraskende nesten alle at de både føler seg som og tror at andre ser på dem som norske. Blant de som har innvandrerbakgrunn fra vestlige land eller fra Øst-Europa og Balkan – altså unge med innvandrerbakgrunn som utseendemessig i all hovedsak kan kategoriseres som «hvite», så svarer ungdommene at de i større grad tror andre ser på dem som norske enn det de selv føler seg. Når det gjelder de som har innvandrerbakgrunn fra ikke-vestlige land – altså unge som i all hovedsak har synlig minoritetsbakgrunn og kan kategoriseres som «ikke-hvite», så fortoner svarene seg omvendt. De opplever at andre i mindre grad ser på dem som norske enn det de selv føler seg.

Figur 7.3 Ser du på deg selv som norsk? Tror du at andre ser på deg som norsk? 0=Ikke i det hele tatt, 1=Litt, 2=Delvis, 3=Helt. Fordelt på fire grupper etter religiøs tilhørighet. Kun unge med innvandrerbakgrunn. Elever ved Vg1. CILS-NOR. N=2609.

Når vi i figur 7.3 sammenlikner de unges score på følelsen av selvopplevd versus følelsen av tilskrevet «norskhet» etter hvilken religion de tilhører, ser vi at denne effekten er spesielt sterk for muslimer. Mer enn noen annen religiøs gruppe opplever de at andre ikke anerkjenner dem som norske. Riktignok øker opplevelsen av å bli akseptert som norsk fra første til andre generasjon i alle grupper. Det er likevel slik at muslimer som er født i Norge oppgir at de føler andre aksepterer dem som norske i betydelig mindre grad enn det unge som er født i utlandet med annen religiøs tilhørighet gjør. Religion trumfer altså generasjon når det gjelder følelsen av å bli akseptert som norsk. Svarene indikerer at det er vanskeligere for unge med synlig minoritetsbakgrunn å bli akseptert som en del av det nasjonale fellesskapet – og at spesielt unge muslimer opplever å ikke bli akseptert som nordmenn.

Majoritetens syn på muslimer

I denne rapporten har vi fokusert på endringer over tid i holdninger og erfaringer blant unge med minoritetsbakgrunn. I forlengelsen av forrige avsnitt – der vi fant at unge med synlig minoritetsbakgrunn og i enda større grad muslimske ungdommer opplever betydelige barrierer mot å føle at andre aksepterer dem som norske, vil vi kort se nærmere på utviklingen i holdninger i majoritetsbefolkningen. Som nevnt trekker Alba og Foner (2015) fram motsetningen mellom muslimer og kristen-sekulære som en av de mest sentrale sosiale barrierene i Europa i kjølvannet av økt migrasjon. Motstand mot islam og muslimsk innvandring har blitt en sentral drivkraft i europeisk og norsk politikk, ikke bare i det voksende segmentet av høyrepopulistiske partier som stadig vinner terreng i Europa, men også langt inn i den etablerte politiske hovedstrømmen. Det er naturlig å tenke seg at negative holdninger til muslimer blant folk flest og i mediens dekning av innvandrings- og integreringsdebatten, oppleves som en barriere mot aksept og tilhørighet for unge muslimer i Norge. Utviklingen i slike holdninger har derfor avgjørende betydning for de langsiktige assimileringssprosessene i minoritetsbefolkningen. Man kan tenke seg to ulike hypoteser om hvordan den innfødte befolkningens syn på muslimer utvikler seg, basert på hvor mye kontakt man har på tvers av religiøse skiller. Hypotese én tilsier at folk i utgangspunktet er preget av abstrakte humanistiske idealer – eller naivitet om man vil, men etter hvert som man kommer mer i kontakt med den voksende gruppen muslimske innvandrere, så får man et mer «realistisk» – og dermed negativt syn. Folk som selv ikke kommer i nærkontakt med nykommerne kan i større grad unne seg luksusen av å ha et tolerant syn, fordi de ikke utsettes for konflikt med nykommerne. En variant av denne hypotesen har blant annet blitt fremmet i boka «Fremmed i eget land», om etniske nordmenn i Groruddalen (Fosli 2015). Hypotese to er den stikk motsatte: at folk som selv ikke kjenner mange

innvandrere eller muslimer, men baserer sitt inntrykk på det de leser i media, vil være mest negative til muslimer. De som selv kjenner innvandrere og muslimer vil derimot i mindre grad basere sitt syn på fordommer, og være mer positivt innstilt. Dette er en variant av den klassiske kontakthypotesen (Allport 1954; Brown & Hewstone 2005). Hvilken av disse to hypotesene som best kan forklare nordmenns syn på muslimer, har avgjørende betydning for det framtidige konflikt- og diskrimineringspotensialet i relasjonen mellom majoritet og minoritet.

Mange innenfor dagens norske foreldregenerasjon har bare begrenset erfaring med innvandrere og muslimer, og baserer sitt syn i stor grad på media. Blant 16-åringer i Oslo-området vil det derimot være mange som har vokst opp i flerkulturelle miljøer med tett kontakt og vennskap på tvers av etniske og religiøse grenser. Vi stilte spørsmål om hva slags inntrykk respondentene hadde av ulike grupper, og hva slags inntrykk de trodde foreldrene deres har. Blant de unge uten innvandrerbakgrunn svarte 20 prosent at de hadde et (litt eller veldig) dårlig inntrykk av muslimer – og guttene var langt mer negative enn jentene, med 25 mot 14 prosent. Det var for øvrig en langt høyere andel som hadde et negativt inntrykk av muslimer enn av noen annen gruppe.¹⁸ Men foreløpige analyser tyder ikke på at antimuslimske holdninger nødvendigvis er på frammarsj blant unge. Når vi sammenlikner majoritetsungdommens inntrykk av muslimer, ser vi at de som selv har venner med utenlandsk bakgrunn i betydelig mindre grad har et dårlig inntrykk av muslimer enn de som ikke har venner med utenlandsk bakgrunn (16 prosent mot 26 prosent). Tallene sier ikke noe om det kausale forholdet mellom kontakt og holdninger, men funnene er kompatible med kontakthypotesen.

Tillit og familieorientering

Mens nasjonal identitet kan virke abstrakt og fjernt, er hverdagen mer preget av hvordan vi opplever våre forpliktelser overfor og relasjoner til andre rundt oss. Antropologer snakker gjerne om egosentriske versus sosiosentriske kulturer, og hvordan disse preges av ulike personforståelser. Satt på spissen kan man si at folk som lever i moderne, komplekse og rike samfunn gjerne har en tendens til å se på seg selv som individuelle og autonome samfunnsborgere, mens folk i fattige og mer tradisjonelt organiserte samfunn i større grad ser på seg selv som medlemmer av kollektiver basert på familiebånd og tradisjonell autoritet (Eriksen 2015). Mennesker er åpenbart ikke determinert av sin kulturelle bakgrunn, men vi er like åpenbart ikke upåvirket av det sosiale miljøet vi vokser opp i.

¹⁸ Til sammenlikning var det 7 prosent av majoritetsungdommene som oppga at de hadde et dårlig inntrykk av jøder, og 9 prosent som sa at de hadde et dårlig inntrykk av kristne.

Sosiologer knytter gjerne slike forskjeller til statens evne til å regulere sosialt liv (se f.eks. Migdal 1988).¹⁹ I sterke velfungerende stater – som Norge – er sosialt liv i hovedsak regulert av upersonlige og «universelle» institusjonelle ordninger, som alle må forholde seg til på samme måte. Brudd på sosiale normer sanksjoneres av politi, rettsvesen og skoleverk, mens velferdsstatlige ordninger sørger for sosialt sikkerhetsnett og bistand i mange av livets viktigste utfordringer. Familiebånd – i hvert fall utover den nærmeste kjernefamilien – får dermed mindre økonomisk og sosial betydning. Med statens voldsmonopol som garantist kan man også stole på at fremmede vil oppføre seg sånn noenlunde i tråd med felles spilleregler. Borgerne ser på seg selv som autonome individer med rettigheter og plikter overfor staten. Dette er åpenbart en forenkling, men Norge er blant de land i verden som befinner seg nærmest en slik idealtypisk beskrivelse av en sterk stat, og som resultat kan vi stole på fremmede og være relativt uavhengige av familien for beskyttelse og sosial sikkerhet. I spørreundersøkelser scorer derfor nordmenn høyt på indikatorer for *generalisert tillit*, og lavt på indikatorer på *familieorientering* (dvs. grad av lojalitet og forpliktelser overfor familien). Den høye graden av *generalisert tillit* letter samarbeidet mellom folk som ikke kjenner hverandre, og er således avgjørende for at komplekse samarbeidsrelasjoner i stor skala skal fungere (Wollebæk et al. 2011). Høy tillit er derfor nært forbundet med økonomisk vekst og stabile politiske institusjoner (Putnam 1993; Rothstein 2005) og til demokratisk og sivil deltakelse (Uslaner & Brown 2005; Sønderskov 2011).²⁰

I samfunn der staten er svak, reguleres derimot sosialt liv i langt større grad av familieband og tilhørighet til partikulære etniske eller religiøse fellesskap. Statlige institusjoner er dysfunksjonelle, korrupte og har liten evne til å regulere sosialt liv. Derimot er det storfamilien som sørger for beskyttelse mot fiender og som hevner urett, det er familien som tilbyr et sosialt sikkerhetsnett ved arbeidsledighet eller sykdom, og det er familien som tar seg av deg når du blir gammel. Individens livsjanser er betinget av familiens kollektive posisjon og anseelse, og folk har derfor sine primære rettigheter, sin lojalitet og sine forpliktelser overfor dette kollektivet. Å opprettholde familiens ære vil ofte være livsviktig, bokstavelig talt. I fraværet av universelle institusjoner som kan håndheve felles lover og regler gjør man dessuten lurt i å mistro fremmede – uten

¹⁹ Sterke stater er ikke det samme som autoritære stater. Land som Pakistan eller Egypt har en relativt autoritær stat, men de har svak evne til å regulere sosialt liv blant folk flest, og offentlig byråkrati preges av korrupsjon og ineffektivitet. Norge har en lite autoritær stat, men den er til gjengjeld i stand til å regulere nær sagt alle aspekter ved vår hverdag.

²⁰ Hvordan tillit og disse positive utfallene kausalt henger sammen, er riktignok uklart: Er det slik at høy grad av tillit fører til bedre institusjoner og sivil deltakelse, eller er det velfungerende institusjoner og sivil deltakelse som fører til høyere tillit? Forskningen tyder på begge deler (Sønderskov 2011; van Ingen & Bekkers 2015).

sterke statlige institusjoner som sanksjonerer normbrudd eller sikrer at folk overholder avtaler, må man være forsiktig i omgang med fremmede.²¹

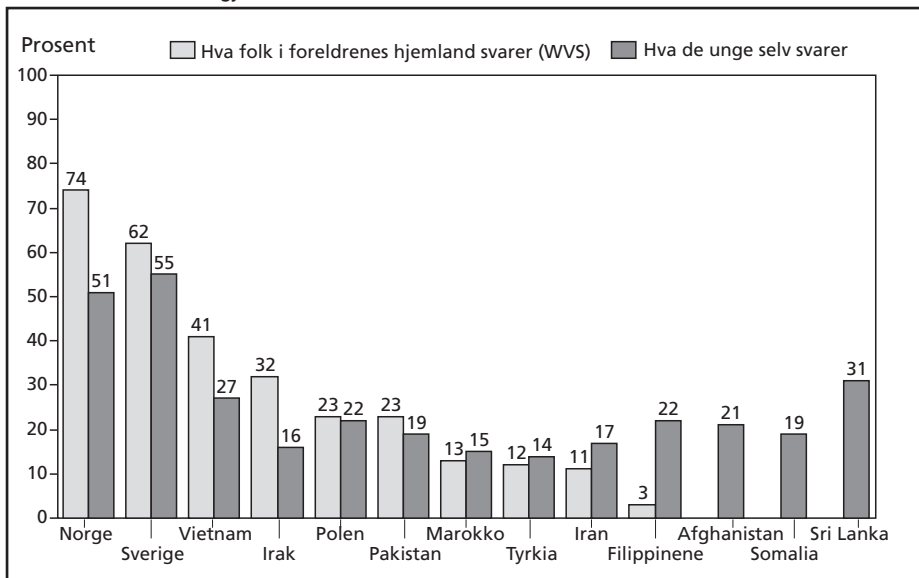
På spørreundersøkelser gjennomført i samfunn hvor staten er svak – hvorav flere av de viktigste ikke-vestlige avsenderlandene for emigranter til Norge, scorer folk derfor lavt på *generalisert tillit* og høyt på *familialisme*. Men hva skjer når folk flytter fra lavtillitssamfunn til høytillitssamfunn – fra familialistiske til individualistiske samfunn, og oppdrar sine barn der? Bringer de med seg kulturelt forankrede lojalitetsbånd og mistillit til fremmede, eller formes deres orientering av det institusjonelle miljøet som omgir dem? Vi kan nærme oss spørsmålet ved å undersøke hvorvidt innvandrernes barn er preget av sterk familialisme og mistillit mot fremmede slik dette gjerne arter seg i foreldrenes hjemland, eller om de er mer preget av vertslandets individualisme og høye nivå av generalisert tillit.

Vi kan ta utgangspunkt i et mye brukt mål på generaliserbar tillit, som har vært stilt i World Value Survey og som vi også stilte respondentene i CILS-NOR-studien. Her blir respondentene bedt om å velge mellom hvorvidt de mener at «folk flest er til å stole på», eller om de mener at «man bør være veldig forsiktig i omgang med andre mennesker». For å undersøke sosial endring – eller fraværet av endring – i kjølvannet av migrasjon, kan vi se på hva som ble oppgitt i World Value Survey i ti ulike land, inkludert Norge og ni sentrale avsenderland for innvandrere til Norge, for deretter å sammenlikne med hva ungdommene med bakgrunn fra de samme landene svarer.

Hvis vi tar utgangspunkt i World Value Survey, ser vi som forventet at både Norge og Sverige scorer høyt på indikatoren for generalisert tillit, mens folk i mer tradisjonelle land med svake stater scorer relativt lavt på tillit. Når vi sammenlikner med hva ungdom med bakgrunn fra de samme landene svarer, finner vi imidlertid at de i hovedsak svarer relativt likt som i opprinnelseslandene. Her er det viktig å understreke at vi sammenlikner den voksne befolkningens svar i World Value Survey med ungdoms svar i CILS-NOR-studien. Det er grunn til å anta at ungdom generelt vil score lavere på et slikt mål for generalisert tillit: de fleste 16-åringer lever antakelig i en verden som er

²¹ Sterke familieband kan være positive og meningsfylte for den enkelte, men for moderne samfunn er det avgjørende å begrense familiens betydning. I sitt tobinds storverk om den moderne politiske ordens opphav og utvikling, beskriver Francis Fukuyama (2011, 2014) hvordan sosial organisering basert på storfamilie, klan og stamme til alle tider har representert motsatsen til velfungerende statsdannelser. For at upersonlige institusjoner og rasjonelt byråkrati – og dermed økonomisk utvikling og demokrati – skal kunne feste rot, så må først familialismen – vår naturlige tilbøyelighet til å favorisere de vi oppfatter som «våre egne» og organisere oss langs familiære lojalitetsbånd – overvinnes og undertrykkes. Dette har ifølge Fukuyama vært den sentrale motsetningen i menneskehetens politiske historie, fra den første moderne statsdannelsen i Qin-dynastiets Kina via dysfunksjonelle stater i dagens Afrika, Midtøsten og Sentral-Asia, til trusselen om det han kaller «elite state capture» i USA og andre vestlige demokratier.

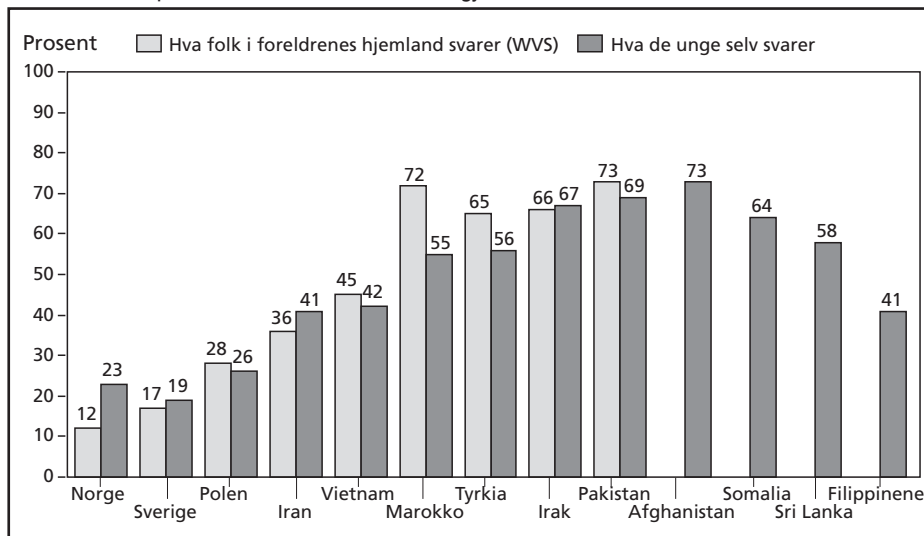
Figur 7.4 Generaliserbar tillit. «Synes du folk flest er til å stole på eller mener du at man bør være veldig forsiktig i omgang med andre mennesker?» Andel som velger førstnevnte alternativ. World Value Survey i ti utvalgte land. Elever ved Vg1, med bakgrunn fra samme ti land, pluss tre land hvor WVS ikke er gjennomført. CILS-NOR. N=7119.

mer usikker og mindre regulert enn det man gjør som voksen, og skolegården er full av farer som voksne ikke behøver å bekymre seg for – som anmerkninger, baksnakking og buksevann. Også de norske ungdommene uten innvandrerbakgrunn svarer mindre «tillitsfullt» enn de voksne i World Value Survey fra Norge. Hovedbildet er likevel at ungdommene synes å beholde det relativt lave tillitsnivået fra sine foreldres hjemland, heller enn å adoptere det relativt høye tillitsnivået i Norge.

Vi kan gjøre det samme med et vanlig brukt mål på familieorientering. Her blir respondentene bedt om å ta stilling til påstanden «Et av de viktigste målene i livet mitt er å gjøre foreldrene mine stolte». I figur 7.5 viser vi andelen som sier at de er «helt enige».

Figur 7.5 Andel som er helt enige i påstanden «Et av de viktigste målene i livet mitt er å gjøre foreldrene mine stolte». World Value Survey i ti utvalgte land. Elever ved Vg1, med bakgrunn fra samme ti land, pluss tre land hvor WVS ikke er gjennomført. CILS-NOR. N=7119.

Nok en gang finner vi det samme mønsteret. Hvis vi tar utgangspunkt i World Value Survey, ser vi ikke uventet at befolkningen i rike velferdsstater som Norge og Sverige scorer lavt på familialisme, mens folk i fattige og svake stater scorer høyt. Når vi sammenlikner med hva ungdom med bakgrunn fra de samme landene svarer, finner vi nok en gang at de i hovedsak svarer relativt likt som i opprinnelseslandene. Også når det gjelder målet på familieorientering er det grunn til å være varsom i fortolkningene, ettersom ungdom generelt antakelig vil score høyere på et slikt mål enn voksne. De fleste 16-åringene bor fortsatt hjemme hos foreldrene sine og er nok i større grad opptatt av å gjøre dem stolte. Og vi ser at også norske ungdommer uten innvandrerbakgrunn i vår survey scorer litt høyere enn det voksne norske utvalget i World Value Survey gjorde. Hovedbildet er likevel at ungdommene synes å beholde den høye graden av familieorientering fra sine foreldres hjemland, heller enn å adoptere den norske individualismen. Påstanden understøttes for øvrig av ungdommens svar på en rekke andre spørsmål: vi finner for eksempel at unge med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn tilbringer mer tid sammen med slektninger, de opplever større grad av sosial kontroll og de bruker mer tid på å hjelpe sine foreldre (analyser ikke vist her).

Med tanke på tillit, familiebånd og sosiale forpliktelser, tyder altså funnene på at ungdommene er mer preget av sin familiebakgrunn enn av samfunnet som omgir dem. Dette står i kontrast til funnene om mer abstrakte og personlige holdninger og verdier, som vi beskrev i de tidligere kapitlene. Våre analyser gir ikke noe svar på hvorfor vi finner så ulike mønstre, men vi kan anta at mens abstrakte holdninger og idealer er relativt

utsatt for å bli påvirket av samfunnet rundt en, så er sosiale bånd og forpliktelser langt mer tungrodd materie. Eventuelle endringer i slike sosiale mønstre vil neppe spille seg ut før ungdommene har blitt eldre og mer selvstendige.

Er så manglende sosial assimilering med tanke på tillit og familieorientering et «integrasjonsproblem»? Høy grad av tillit er som nevnt en forutsetning for et velfungerende politisk fellesskap, og på lang sikt er det åpenbart at også innvandrerbefolkningen må inkluderes i dette fellesskapet dersom institusjonene skal bestå og fungere for hele befolkningen. Tilsvarende er det klart at høy grad av familieorientering er negativt for politisk utvikling og sosial orden dersom man ønsker å inkludere innvandrerbefolkningen i denne. Når relativt sett større andeler av befolkningen i fremtiden vil ha sine aner i fattige land, så er det derfor avgjørende at de tar til seg det høye tillitsnivået i Norge, og at familien over tid får mindre betydning som sosial enhet. Sterk familieorientering er dessuten uløselig knyttet til sosial kontroll over kvinner og unge – som i ytterste konsekvens kan ta form av tvangsekteskap og æresrelatert vold. Dette er alvorlige problemer i seg selv, som innskrenker unges frihet og livsutfoldelse, og som det i dag er tverrpolitisk enighet om at bør bekjempes. På kort sikt er det imidlertid mye som tyder på at den samme sterke familieorienteringen også utgjør en ressurs for sosial oppdrift i innvandrergrupper som ellers har få ressurser å møte integrasjonsutfordringen med. I kapittel fire så vi at unge med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn har høyere ambisjoner enn sine jevnaldrende med liknende karakterer og foreldrebakgrunn (også når vi tar høyde for utdanning tatt i hjemlandet), og at de ikke minst bruker atskillig mer tid på skolearbeid. Dette tilskrives ofte et såkalt «innvandrerdriv», som dels handler om den særskilte migrasjonserfaringen og dels om nettopp en kulturelt orientert familieorientering. Vi så at de unges innsats på skolen hang direkte sammen med deres familieorientering: de som sa seg helt enige i at det å gjøre foreldrene stolte er et av deres viktigste mål i livet, både har høyere ambisjoner enn andre og gjør også betydelig mer lekser enn de som ikke er enige i dette utsagnet. Vi beskrev derfor effektene av en mer kollektivistisk familieorientering i en del innvandrergrupper som et integreringsparadoks. På den ene siden forbundet med en rekke problematiske forhold, som æres-kultur og sterk sosial kontroll og begrensninger i barns og unges frihet og livsutfoldelse, på den andre siden et bidrag til å fremme sosial mobilitet gjennom utdanningssystemet. I hvilken grad dette faktisk er snakk om det samme fenomenet, og hvordan man eventuelt kan skille mellom familiepraksiser som enten hemmer eller fremmer unges livssjanser og livsutfoldelse, vil være et viktig tema i den videre forskningen.

Oppsummering

- De fleste unge med minoritetsbakgrunn identifiserer seg selv som delvis norske. Unge med innvandrerbakgrunn som er født i Norge, føler seg mer «norske» enn de som selv har innvandret. Unge med vestlig innvandrerbakgrunn ser ut til å ta til seg en norsk identitet raskere og i sterkere grad enn unge med ikke-vestlig bakgrunn.
- Det varierer i hvilken grad unge med innvandrerbakgrunn opplever å bli akseptert som norske. Unge med vestlig innvandrerbakgrunn opplever at andre ser på dem som mer norske enn det de selv føler seg. Unge med synlig ikke-vestlig minoritetsbakgrunn opplever derimot at andre ser på dem som mindre norske enn det de selv føler seg, og særlig muslimer opplever at andre i liten grad ser på dem som norske. Funnene tyder på at både synlig minoritetsbakgrunn og religion oppleves som en barriere mot å bli akseptert som en del av det nasjonale fellesskapet.
- Majoritetsungdommene har mer negative holdninger til muslimer enn til andre religiøse grupper. Men alt i alt opplever de at de selv har mindre negative holdninger til muslimer enn sine foreldre, og de som selv har venner med innvandrerbakgrunn, har betydelig mer positive holdninger enn de som ikke har venner med innvandrerbakgrunn.
- Unge med bakgrunn fra såkalte lavtillitsland har betydelig lavere grad av generalisert tillit til andre mennesker enn unge uten minoritetsbakgrunn. Graden av tillit blant de unge ligger tett opp til det som preger foreldrenes hjemland, og synes dermed å være relativt lite påvirket av å vokse opp i Norge.
- Ungdom med minoritetsbakgrunn holder også fast ved en sterk familieorientering – i sterk kontrast til deres mer individualistisk orienterte jevnaldrende uten innvandrerbakgrunn. Også denne familieorienteringen – som er et typisk kjennetegn ved de samfunnene mange innvandrere til Norge kommer fra – synes å være mer preget av foreldrenes landbakgrunn enn av samfunnet rundt (men her er det viktig å huske på at respondentene er 16 år gamle og at de fleste fortsatt bor hjemme hos sine foreldre).
- Sterk familialisme – som i mange henseender kan ses på som et integrasjonsproblem – er også nært forbundet med innsats i og orientering mot skole. Den samme sterke familieorienteringen som henger sammen med lav generalisert tillit og sosial kontroll innad i minoritetsfamilier, med potensial for konflikter mellom foreldre og barn rundt spørsmål knyttet til kjærlighet og ekteskapsvalg, utgjør også en ressurs for sosial oppdrift. Dette kan beskrives som et «integrasjonsparadoks», og funnene støtter hypotesen om at en viss selektiv tilpasning kan fremme strukturell assimilering.

- Alt i alt tyder funnene på at det pågår en viss assimileringssprosess også når det gjelder identitet og sosiale relasjoner, men at de unge her møter større barrierer mot assimilering enn når det gjelder mer abstrakte normer og verdier. Dette er både ytre barrierer i form av manglende aksept fra omverdenen og indre barrierer i form av sterke familie- og lojalitetsbånd. Samtidig tyder funnene på at denne formen for assimilering har mer tvetydige konsekvenser, ettersom sterk familieorientering også er en sentral komponent i det såkalte innvandrerdrevet.

8 Konklusjoner

For mer enn 20 år siden beskrev Richard Alba assimilering som Amerikas «skitne lille hemmelighet». Ifølge ham kunne alle se at det pågikk en økonomisk, sosial og kulturell assimilering av nye innvandrergupper og deres etterkommere, men datidens rådende paradigme om multikulturalisme og mangfold ga ingen redskaper for å analysere det som foregikk (Alba 1995). Beskrivelsen kunne antakelig like godt passe i dagens Norge – med den forskjellen at det ikke lenger bare er ideer om multikulturalisme og mangfold som hindrer oss i å gripe utviklingen, men også den sterke fokuseringen på radikaliserings og religiøs fundamentalisme i særlig den muslimske minoritetsbefolkningen. Radikaliserings og fundamentalisme er riktig nok høyst reelle fenomener – og åpenbart en betydelig (sikkerhets)utfordring. Men det er ikke det som preger flertallet i minoritetsbefolkningen. Det er også riktig at etterkommere etter innvandrere beholder komplekse og transnasjonalt forankrede identiteter og kulturelle praksiser – det er ingenting som tyder på at etniske og religiøse identitetsmarkører vil forsvinne i løpet av en generasjon eller to. Våre funn viser likevel at den sosiale utviklingen i alle de store norske minoritetsgruppene er preget av assimilering – i den forstand at etnisk og religiøs bakgrunn blir mindre avgjørende for livsjanser, normer og verdier, og i den forstand at innvandrernes etterkommere over tid blir innlemmet i et normativt verdifelleskap basert på gradvis større oppslutning om noen grunnleggende institusjonelle spilleregler.

Man bør ta høyde for at dette er foreløpige og deskriptive analyser. Vi har ikke undersøkt de kausale mekanismene som ligger bak assimileringstrendene – vi har knapt kontrollert for helt grunnleggende bakgrunnsvariabler som kjønn og klassebakgrunn. Det er også variasjoner mellom ulike landgrupper, som vi i liten grad har undersøkt utover en grov sammenlikning av unge med bakgrunn fra de største verdensregionene. Vi har dessuten i liten grad undersøkt hvordan de ulike dimensjonene ved assimilering henger sammen – utover så vidt å antyde at sammenhengen kanskje ikke er så entydig som mange tror. Vi har heller ikke tatt for oss variasjon innad i ulike grupper – det er åpenbart at mindretall innenfor alle grupper kan avvike fra gjennomsnittet, for eksempel gjennom å utvikle opposisjonelle og reaktive identiteter knyttet til kriminalitet og/eller religiøs ekstremisme. Det vi derimot har gjort, er å beskrive overordnede trender basert på gruppegjennomsnitt. Og de viser en pågående assimileringsprosess for det store flertallet, langs både økonomiske, kulturelle og sosiale dimensjoner. Vi kan oppsummere de tre dimensjonene kort:

Når det gjelder sosioøkonomisk mobilitet, vet vi fra tidligere forskning at barn av innvandrere opplever betydelig sosial oppdrift gjennom utdanningsløpet og i arbeidsmarkedet. Ikke alle forskjeller utjevnes, men deres sosiale mobilitet er høyere enn for majoritetsungdom fra tilsvarende sosioøkonomiske kår. På lang sikt er det ingen tvil om at denne kollektive klassereisen – og med det den autoritet og anerkjennelse som følger med innpass i middelklassens privilegerte posisjoner – vil være den mest avgjørende faktoren når det gjelder å sikre at innvandrernes etterkommere faktisk blir inkludert i den dominerende norske majoritetskulturen. Våre funn støtter også opp om forklaringer basert på et særskilt og til dels kulturelt forankret «innvandrerdriv». Unge med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn er langt mer orientert mot familieforpliktelse enn majoriteten, og disse familieforpliktelsene henger igjen direkte sammen med høy innsats og høye ambisjoner i skolen.²²

Når det gjelder religion, finner vi at foreldrenes tro fortsetter å være svært viktig for barn av innvandrere, og at særlig muslimer beholder en sterk religiøsitet. Men vi finner samtidig klare tegn til sekularisering i den oppvoksende generasjon – også blant muslimer – i den forstand at religionen «privatiseres» og endrer karakter fra å være et ytre sett med regler for sosialt liv, til i større grad å fungere som et indre moralsk kompass for den enkelte. Vi finner også økende religiøs toleranse og større aksept for ekteskap på tvers av religion innenfor alle grupper. Også i synet på likestilling og homofili finner vi klare indikasjoner på verdiassimilering. Blant barn av innvandrere som vokser opp i Norge, er det en betydelig oppslutning om idealer knyttet til kjønnslikestilling uavhengig av bakgrunn, og vi finner en klar trend i retning av økt toleranse og aksept for homofili – også blant ungdommene med bakgrunn fra de deler av verden der flertallet er sterkt negative til homofile. Disse funnene betyr ikke at det ikke fortsatt er betydelige forskjeller i verdier og holdninger mellom unge med ulik etnisk og religiøs bakgrunn. I noen tilfeller er det snakk om forskjeller som gir grunn til bekymring: det er for eksempel fortsatt et betydelig mindretall blant ikke-vestlige og særlig muslimske ungdommer som har negative holdninger overfor homofile. Men når vi tar høyde for utgangspunktet – nemlig at det er store og høyst reelle kulturelle og verdimeslige forskjeller mellom befolkningene i Norge og i mange av de store senderlandene, er det likevel ingen tvil om at flertallet innenfor alle grupper gradvis tilpasser seg de dominerende holdningene i det norske samfunnet når det gjelder grunnleggende verdispørsmål.

Med tanke på identitet og sosiale relasjoner er bildet mindre entydig. Riktignok finner vi at unge med innvandrerbakgrunn som er født i Norge i større grad definerer seg som «norske» enn de som selv har innvandret. Men samtidig ser vi at «ikke-hvite» – og særlig muslimer – opplever større barrierer mot å bli akseptert som norske enn

²² Dette «innvandrerdrivet» er åpenbart ikke hele historien – både et skjult «middelklassedriv» i form av innvandrerforeldres ikke-overførbare sosiale status fra hjemlandet og institusjonelle forhold i Norge spiller sannsynligvis en viktig rolle for minoritetsungdoms bratte sosiale mobilitetskurve.

andre med innvandrerbakgrunn. Deres opplevelser støttes av at ingen andre religiøse grupper møter like stor skepsis fra de norske ungdommene uten innvandrerbakgrunn enn muslimer. Men majoritetsungdommene er likevel mer positivt innstilt til muslimer enn sine foreldre, og funnene tyder på at økt kontakt bidrar til mer positive holdninger. Funnene viser samtidig at familieorientering og tillit er «tyngre» materie, som tilsynelatende ikke endrer seg like raskt som mer abstrakte verdispørsmål: så langt ser det nemlig ut til at de unge i stor grad beholder den sterke familieorienteringen som også preger deres foreldres hjemland, og bare i begrenset grad tar til seg det høye tillitsnivået i Norge. Dette bør ses i lys av at respondentene bare er 16 år gamle og at ungdom generelt er mindre tillitsfulle enn voksne. Likevel kan vi her muligens se kimen til mange av de generasjonskonfliktene som spiller seg ut i det flerkulturelle Norge – i skjæringsflaten mellom unges egne aspirasjoner og livsvalg på den ene siden, med de forventninger til likestilling og individuell frihet som det innebærer, og deres lojalitet til familiens ofte mer tradisjonelle forventninger på den andre siden. Her ser vi også konturene av et integrasjonsparadoks. På den ene siden kan familiens sosiale kontroll og autoritet til en viss grad kompensere for manglende økonomiske og kulturelle ressurser, og bidra til suksess i utdanningsløpet ved å holde ungdommene vekk fra trøbbel og sørge for at de gjør lekser og satser på skolen. Våre funn er således i tråd med en viktig del av teorien som segmentert assimilering, nemlig at en viss selektiv tilpassning kan være positivt for en del innvandrergrupper. Samtidig er det ingen tvil om at den samme sosiale kontrollen kan ha betydelige omkostninger i form av begrensninger i unges frihet og livsutfoldelse, og at man derfor bør være forsiktig med å idyllisere innvandrerdrivet, selv om det fremmer sosial mobilitet (Leirvik 2016).

I den opphetede norske debatten om innvandring og integrering er disse pågående assimileringssprosessene lite tematisert – til tross for at de går til kjernen av flere av de store spørsmålene om det flerkulturelle Norges framtid. Vår påstand er at det er politiske og begrepsmessige årsaker til denne «blindsonen». I en polarisert offentlig debatt har mange innvandringsliberale stemmer ofte vært varsomme med å tematisere kulturelle og religiøse forskjeller, mens en del innvandringskritikere har lagt stor vekt på uoverstigelige kulturelle barrierer mellom innvandrere og innfødte. At kulturelle forskjeller er høyst reelle og betydningsfulle, men samtidig formbare og i bevegelse, passer dårlig inn i de etablerte fortellingene. Og fordi assimileringbegrepet har vært diskreditert og forbundet med mislykket tvangspolitikk, har man i liten grad hatt et faglig begrepsapparat tilgjengelig for å beskrive utviklingen. I seg selv er imidlertid funnene ikke særlig overraskende. Akkurat som Alba påpekte om 1990-tallets USA, så kan alle som har en viss kontakt med ungdom i dagens flerkulturelle Norge se at det pågår ikke bare en økonomisk og sosial, men også en kulturell assimileringssprosess i den norske innvandrerbefolkningen.

Vi kan tenke oss flere drivkrefter bak disse prosessene. Direkte påvirkning er én ting. Den norske skolen er for eksempel en ganske effektiv «indoktrineringsanstalt»

for verdier knyttet til menneskerettigheter, likeverd og humanisme. Sosioøkonomiske muligheter er en annen faktor. Med inkluderende utdanningsinstitusjoner og gode muligheter for mobilitet, er det betydelige gevinster å hente for innvandrede familier ved å nærme seg verdier knyttet til likestilling og individuell frihet, og såpass store omkostninger ved å holde på patriarkalske restriksjoner for særlig unge jenters utdanning og økonomiske handlefrihet, at de vanskelig lar seg bevare på tvers av generasjonene. En tredje faktor er inkluderende politiske og demokratiske institusjoner. Selv forsøk på å hevde sin egenart og fremme gruppens særinteresser, vil ofte «fange» deltakerne i et institusjonelt konfliktfelleskap som har en tendens til å forme deltakerne.

Som Alba og Nee (2003) påpeker, har de færreste noe ønske om kulturell assimilering for seg selv eller sine barn. Når det skjer, skjer det gjerne som en utilsiktet konsekvens av forsøk på å oppnå andre ting, som økonomisk gevinst, sosial status eller innflytelse. Og vi har allerede sett i denne rapporten hvordan manglende assimilering langs én dimensjon, tilsynelatende bidrar til å fremme assimilering langs en annen. Mekanismene som ligger til grunn for de assimileringssprosessene vi her har beskrevet, er med andre ord komplekse og har i liten grad blitt utforsket. I dagens debatt er det flere som tar til orde for at staten i større grad skal kreve tilslutning til majoritetens verdier. Men det er lite historisk empiri som tyder på at denne typen krav faktisk fører til assimilering. Tvert imot vil folk gjerne instinktivt motsette seg forsøk på kulturell tvang gjennom å styrke egen identitet, mens aksept fra omgivelsene gjerne bidrar til at man gir slipp.²³ Våre funn støtter opp om det som også er et gjennomgangstema i den moderne assimileringslitteraturen – nemlig at manglende aksept og anerkjennelse fra majoriteten og storsamfunnet utgjør en viktig barriere mot å føle seg som fullverdige samfunnsborgere. Med andre ord: at vi her tar til orde for å bruke assimileringbegrepet i forskning på langsiktige tilpasningsprosesser i det flerkulturelle Norge, er ikke det samme som å ta til orde for å erstatte dagens integrasjonspolitik med en form for assimileringsspolitikk. Tvert imot er det grunn til å tro at det kan virke mot sin hensikt. Men assimilering som en «naturlig» sosial prosess i kjølvannet av migrasjon; hvordan ulike mekanismer påvirker mønstre for assimilering; hvordan de ulike dimensjonene for assimilering virker sammen; samt hvordan assimilering er forbundet med institusjonelle og politiske forhold, bør derimot være sentrale temaer i forskningen.

²³ Amerikanske jøder regnes gjerne som et eksempel på dette, se Alba (2006) eller <http://www.pewforum.org/2013/10/01/jewish-american-beliefs-attitudes-culture-survey/>

Referanser

- Alba, R. (2009). *Blurring the Color Line. The New Chance for a More Integrated America*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Alba, R. (2006). On the Sociological Significance of the American Jewish Experience: Boundary Blurring, Assimilation, and Pluralism. *Sociology of Religion*, 67(4), The National Jewish Population Survey 2000-1 (Winter, 2006), 347–358.
- Alba, R. (2005). Bright vs. blurred boundaries: Second-generation assimilation and exclusion in France, Germany, and the United States. *Ethnic and Racial Studies*, 28, 20–49.
- Alba, R. (1995). Assimilation's quiet tide. *National Affairs*. Issue 119. Spring 1995.
- Alba, R. & Foner, N. (2015). *Strangers No More: immigration and the Challenges of Integration in North America and Western Europe*. Princeton NJ: Princeton University Press.
- Alba, R. & Nee, V. (2003). *Remaking the American mainstream: assimilation and contemporary immigration*. Cambridge: Harvard University Press.
- Alba, R., Kasinitz, P. & Waters, M. C. (2011). The Kids Are (Mostly Alright): Second Generation Assimilation. *Social Forces*, 89(3).
- Ali, A. H. (2015). *Heretic. Why Islam Needs a Reformation Now*. New York: Harper-Collins.
- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Cambridge, MA: Perseus Books.
- Bakken, A. (2016). Endringer i skoleengasjement og utdanningsplaner blant unge med og uten innvandringsbakgrunn: trender over en 18-årsperiode. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 16.
- Bankston III, C. L. & Zhou, M. (2002). Social capital and immigrant children's achievement. I B. Fuller & E. Hannum (red.), *Schooling and Social Capital in Diverse Cultures* (Research in the Sociology of Education, Volume 13) (s. 13–39). Emerald Group Publishing Limited.

- Barth, F. (1969). *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Berger, P. L. (1968). *The sacred canopy: Elements of a sociological theory of religion*.
- Birkelund, G. E. & Mastekaasa, A. (2009). *Integrert? Utdanning og arbeid blant innvandrere og deres etterkommere i Norge*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Birkelund, G. E., Lillehagen, M., Ekre, V. P. & Ugreninov, E. (2014). Fra utdanning til sysselsetting: En forløpsanalyse av indiske og pakistanske etterkommere i Norge, *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 4/2014, 385–414.
- Bratsberg, B., Raaum, O. & Røed, K. (2012). Educating Children of Immigrants: Closing the Gap in Norwegian Schools. *Nordic Economic Policy Review*, 3, 211–251.
- Bratsberg, B., Raaum, O. & Røed, K. (2010). When Minority Labor Migrants Meet the Welfare State. *Journal of Labor Economics*, 28, 633–676.
- Brown, R., & Hewstone, M. (2005). An integrative theory of intergroup contact. I M. P. Zanna (red.), *Advances in experimental social psychology*, (Vol. 37, s. 255–343). San Diego, CA: Elsevier Academic Press.
- Bruce, S. (2011). *Secularization: In defence of an unfashionable theory*. Oxford University Press.
- Crul, M. & Schneider, J. (2010). Comparative integration context theory: participation and belonging in new diverse European cities. *Ethnic and Racial Studies*, 33, 1249–1268.
- Crul, M., Schneider, J. & Lelie, F. (2012). *The European Second Generation Compared: Does the Integration Context Matter?* Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Elgvin, O. (2013). Privatiseringen av sharia. *Minerva*, 2/11. <https://www.minervanett.no/privatiseringen-av-sharia/>
- Elgvin, O. & Tronstad, K. R. (2013). Nytt land, ny religiøsitet? Religiøsitet og sekularisering blant ikke-vestlige innvandrere i Norge. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 54.
- Elgvin, O., Bue, K. & Grønningsæter, A. B. (2014). Åpne rom, lukkede rom: LHBT i etniske minoritetsgrupper 2014. 2. reviderte utgave. Fafo-rapport 2014:49.
- Engzell, P. & Jonsson, J. O. (2015). Estimating Social and Ethnic Inequality in School Surveys: Biases from Child Misreporting and Parent Nonresponse. *European Sociological Review*, 31(3), 312–325.

- Eriksen, T. H. (2015). Person, time and conduct in Alna. *Nordic Journal of Migration Research*, 15(1), 11–18.
- Fekjær, S. B. (2010). Klasse og innvandrerbakgrunn : to sider av samme sak?. I K. Dahlgren & J. Ljunggren (red.), *Klassebilder: Ulikhet og sosial mobilitet i Norge* (s. 84–97). Universitetsforlaget.
- Fosli, H. (2015). *Fremmed i eget land – samtaler med den tause majoritet*. Forlaget Vigmestad & Bjørke.
- Fukuyama, F. (2014). *Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Fukuyama, F. (2011). *Origins of political order: from prehuman times to the French revolution*. (1st paperback ed.). New York, NY: Farrar, Straus and Giroux.
- Gordon, M. (1964). *Assimilation in American life: the role of race, religion, and national origins*. New York: Oxford University Press.
- Hamid, S. (2016). *Islamic Exceptionalism: How the Struggle Over Islam Is Reshaping the World*. New York: St. Martin's Press.
- Heath, A. & Brinbaum, Y. (2014). *Unequal Attainments. Ethnic Educational Inequalities in Ten Western Countries*. Oxford: Oxford University Press.
- Hermansen, A. S. (2017 under publisering). Et egalitært og velferdsstatlig integrasjonsparadoks? Om sosioøkonomisk inkludering blant innvandrere og deres etterkommere i Norge. *Norsk Sosiologisk Tidsskrift*, nr 1/2017.
- Hermansen, A. S. (2016). Moving Up or Falling Behind? Intergenerational Socio-economic Transmission among Children of Immigrants in Norway. *European Sociological Review*, 32(5), 675–689. DOI: <https://doi.org/10.1093/esr/jcw024>
- Hermansen, A. S. (2015). *Coming of Age, Getting Ahead? Assessing Socioeconomic Assimilation among Children of Immigrants in Norway*. Oslo: University of Oslo.
- Hermansen, A. S. (2013). Occupational Attainment among Children of Immigrants in Norway: Bottlenecks into Employment—Equal Access to Advantaged Positions? *European Sociological Review*, 29, 517–534.
- Jacob, K. & Kalter, F. (2013). Intergenerational Change in Religious Salience Among Immigrant Families in Four European Countries. *International Migration*, 51, 38–56. doi: 10.1111/imig.12108

- Kavli, H. C. (2015). Adapting to the Dual Earner Family Norm? The Case of Immigrants and Immigrant Descendants in Norway. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41(5).
- Kavli, H. C. & Nadim, M. (2009). *Familiepraksis og likestilling i innvandrede familier*. Fafo-rapport 2009:39.
- Lee, J. & Zhou, M. (2015). *The Asian American Achievement Paradox*. New York: The Russell Sage Foundation.
- Leirvik, M. S. (2016). «Medaljens bakside»: Omkostninger av etnisk kapital for utdanning. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 56(2), 167–198.
- Leirvik, M. S. (2014). *Mer enn klasse: Betydningen av «etnisk kapital» og «subkulturell kapital» for utdanningsatferd blant etterkommere av innvandrere*. Doktorgradsavhandling. Universitetet i Oslo.
- Manji, I. (2005). *The Trouble with Islam Today: A Muslim's Call for Reform in Her Faith*. St. Martin's Griffin.
- Midtbøen, A. (2015). Etnisk diskriminering i arbeidsmarkedet. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 55(1), 3–30.
- Migdal, J. S. (1988). *Strong societies and weak states: state-society relations and state capabilities in the Third World*. Princeton University Press.
- Nadim, M. (2016). Undermining the Male Breadwinner Ideal? Understandings of Women's Paid Work among Second-Generation Immigrants in Norway. *Sociology*, 50, 109–124.
- Nadim, M. (2014). Reinterpreting the relation between motherhood and paid work: second-generation immigrant women in Norway. *The Sociological Review*, 62, 494–511.
- Norris, P. & Inglehart, R. (2011). *Sacred and secular: Religion and politics worldwide*. Cambridge University Press.
- Olsen, B. (2015). *Unge med innvandrerbakgrunn i arbeid og utdanning 2013. Eksklusive EØS-/EU-innvandrere*. SSB Rapport, 2015/7.
- Park, R. E. (1930). Assimilation. I *Encyclopedia of the Social Sciences*, 2 (s. 282).
- Park, R. E. & Miller, H. (1921). *Old world traits transplanted*. New York and London: Harper and Brother Publications.
- Portes, A. & Rumbaut, R. G. (2001). *Legacies: The Story of the Immigrant Second Generation*. Berkeley, CA: University of California Press.

- Portes, A. & Zhou, M. (1993). The New Second Generation: Segmented Assimilation and its Variants. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 530, 74–96.
- Portes, A., Fernández-Kelly, P. & Haller, W. (2009). The Adaptation of the Immigrant Second Generation in America: A Theoretical Overview and Recent Evidence. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35, 1077–1104.
- Putnam, R. (1993). *Making Democracy Work. Civic Traditions in Northern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Rana, U. (2016). Norsk islam: hvordan elske Norge og Koranen samtidig. Oslo: Aschehoug.
- Rothstein, B. (2005). *Social Traps and the Problem of Trust*. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: <http://dx.doi.org/10.1017/cbo9780511490323>.
- Rothstein, B. (2011). *The Quality of Government. Corruption, Social Trust and Inequality in International Perspective*. University of Chicago Press.
- Sønderskov, K. M. (2011). Explaining Large-N Cooperation: Generalized Social Trust and the Social Exchange Heuristic. *Rationality and Society*, 23(1), 51–74. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/1043463110396058>.
- UNDP (2015). *Human Development Report 2015. Work for Human Development*. http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report.pdf
- Uslaner, E. M. & Brown, M. (2005). Inequality, Trust, and Civic Engagement. *American Politics Research*, 33(6), 868–894. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/1532673x04271903>.
- Wollebæk, D. & Seggaard, S. B. (red.) (2011). *Sosial kapital i Norge*. Oslo: Cappelen Damm.

Assimilering på norsk

Vil minoritetsungdom som vokser opp i Norge oppleve sosial mobilitet, eller vil de reprodusere sine foreldres ofte marginaliserte posisjoner? Vil de tilpasse seg storsamfunnets normer, eller holde fast ved verdiene fra foreldrenes hjemland? Vil religiøse, sosiale og kulturelle barrierer for tillit og solidaritet mellom minoritet og majoritet brytes ned eller låses fast og tilspisses over generasjonene? I denne rapporten presenteres de første funnene fra et langsiktig forskningsprogram som følger et kull ungdommer gjennom utdanningssystemet og ut i voksenlivet. Vi finner at assimilering – både økonomisk, religiøs, kulturelt og sosialt – ser ut til å være en overordnet trend i de unges tilpasninger, i den forstand at etnisk og religiøs bakgrunn gradvis får mindre betydning for livssjanser, holdninger og verdier.

Fafo
Borggata 2B/Postboks 2947 Tøyen
N-0608 Oslo
www.fafo.no

Fafo-rapport 2016:43
ISBN 978-82-324-0342-4
ISSN 0801-6143
Bestillingsnr. 20605